

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

**ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ:
міжнародний досвід для України**

**WOMEN AND POLITICS IN UKRAINE:
Benefiting from International Experience**

Jana Sverdljuk & Svitlana Oksamytna [eds.]

За загальною редакцією:
**Яни Свердлюк (Норвегія)
та Світлани Оксамитної (Україна)**

За матеріалами міжнародного наукового семінару
Жінки в політиці: міжнародний досвід для України
Київ – НаУКМА – 7 жовтня 2005 року

Conference Proceedings Women and Politics in Ukraine:
Benefiting from International Experience
Kyiv – NaUKMA – 7 October 2005

Київ • Атіка • 2006

УДК 396.9(100)
ББК 66.74(0)
Ж72

*Рекомендовано Вченою радою Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
(Протокол 16(9) від 27.IV 2006 року)*

Рецензенти:

Лавриненко Н. В., кандидат філософських наук, інститут соціології НАН України;

Бондар В. С., доцент соціологічних наук, НаУКМА.

Редактор україномовного тексту *Лариса Човнюк*

Редактор англomовного тексту *Елізабет Сівейл*

Ж72 Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / За заг. ред.: Яни Свердлюк та Світлани Оксамитної // За матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», Київ – НаУКМА – 7 жовтня 2005 року. – К.: Атіка, 2006. – 272 с.

ISBN 966-326-188-9

Збірка є результатом міжнародного українсько-норвезького семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», що став етапом спільного проекту НаУКМА та Норвезького інституту міжнародних досліджень. Експерти з питань гендерної рівності із Скандинавських країн, українські діячі державного та місцевого рівнів обговорювали кращі зразки міжнародної практики та її застосування на місцевому рівні.

Для соціологів, політологів, діячів громадського сектору, усіх, хто цікавиться цією проблематикою.

This book is a result of the international seminar: «Women and Politics in Ukraine – Benefiting from International Experience», held within the Norwegian-Ukrainian cooperation project of the NaUKMA and NUPI. Best international practices, national policy and its implementation on the regional level were discussed by international experts on gender equality from the Nordic countries, Ukrainian national and local political actors, representatives of international organizations, scientists, as well as representatives of civil society and the media.

For sociologists, political scientists, those involved into the NGO activities, everybody interested in the gender issues.

УДК 396.9(100)

ББК 66.74(0)

© Кафедра соціології НаУКМА, 2006

© Видавництво «Атіка», 2006

© Фото на обкладинці:

Сергій Россінський

ISBN 966-326-188-9

ЗМІСТ

Вступ	9
I. ЖІНКИ-ПОЛІТИКИ – ПРО ЖІНОК В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ	17
<i>Елла ЛАМАХ</i> , директор департаменту Міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту	17
<i>Олена БОНДАРЕНКО</i> , народний депутат України, голова Всеукраїнської громадської організації «Жінки за реформи»	23
<i>Ірина СИНЯВСЬКА</i> , заступник голови Житомирської обласної державної адміністрації	28
II. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ЖІНОК	41
Участь та повноваження жінок Північних країн у політиці (<i>Солвейг БЕРГМАН</i> , Північний інститут жіночих студій та гендерних досліджень, Осло, Норвегія)	47
Державні механізми надання політичних повноважень жінкам у Норвегії (<i>Елізабет РОГГ</i> , Центр жіночих наук і гендерних досліджень, Університет Осло, Норвегія)	58
Рівні можливості як засіб демократичного й економічного розвитку (<i>Мортен ЕНБЕРГ</i> , керівник проекту з питань виборів та управління Координатора проектів ОБСЄ в Україні, Київ, Україна)	63
Стратегія врахування гендерних аспектів: підхід ООН (<i>Лариса КОБЕЛЯНСЬКА</i> , керівник Програми рівних можливостей ПРООН, кандидат філософських наук)	66
III. ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ	74
Жінки і політика в Україні: визначення засад співробітництва між регіональними і міжнародними чинниками (<i>Яна СВЕРДЛЮК</i> , Норвезький інститут міжнародних досліджень, Осло, Норвегія)	88

Законодавче забезпечення участі жінок у процесі прийняття рішень: європейський досвід для України (<i>Сергій ПЛОТЯН</i> , головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції)	90
Динаміка гендерної нерівності в сучасній Україні (<i>Наталія ЛАВРІНЕНКО</i> , Інститут соціології Національної академії наук України)	110
Інституційні механізми забезпечення гендерної рівності в Україні в контексті європейської інтеграції (<i>Оксана КИСЕЛЬОВА</i> , Інститут філософії НАН України, кандидат філософських наук)	144
Гендерні аспекти праці та політики у дзеркалі громадської думки (<i>Світлана ОКСАМИТНА</i> , завідувачка кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія», кандидат соціологічних наук)	156
Жіноча присутність в українській політиці: що заважає професійній політичній кар'єрі (<i>Олена ЛАЗО-РЕНКО</i> , Інститут філософії НАН України та ГО «Жіноча Професійна Ліга»)	175
IV. ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ	186
Політика України щодо інтеграції гендерної рівності. Досвід регіонів (з практики діяльності Севастопольської громадської організації «ДОБРОСУСІДСТВО») (<i>Лілія ГУК</i> , Голова ради Громадської організації «Добросусідство», керівник проекту «Формування гендерно збалансованих відносин за посередництва закладів освіти»)	186
Вікно в Європу відчиняється гендерним ключем (<i>Світлана СУЛІМОВА</i> , директор Вінницького міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді)	197
Жіноче політичне лідерство як об'єкт соціологічного аналізу (<i>Олеся КИРИЛЕНКО</i> , доцент кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету)	211

Роль жіночих неурядових організацій у впровадженні гендерної рівності в регіонах України (<i>Оксана ГУРАНИЧ</i> , голова закарпатського обласного відділення Всеукраїнського товариства імені Олени Теліги) . . .	222
Жінка в політиці. Погляд зі Львова (<i>Марта ЧУМАЛО</i> , заступник голови Західноукраїнського центру «Жіночі перспективи»).	229
Діалог «Україна – Захід» у гендерній площині: огляд дискурсивних моментів семінару про участь жінок у політиці, або чому неможливо танцювати балет на футбольному полі (<i>Тамара МАРЦЕНЮК</i> , аспірантка програми «Соціологія» Національного університету «Києво-Могилянська академія»	243
Контактні адреси учасників семінару	264
Післямова	266

CONTENT

Introduction	13
I. WOMEN-POLITICIANS ABOUT WOMEN ON THE UKRAINIAN POLITICAL ARENA	17
<i>Ella LAMAKH</i> , Director of the Department Ministry of Sports, Family and Youth	20
<i>Olena BONDARENKO</i> , MP, Head of the All-Ukrainian NGO «Women for Reforms»	26
<i>Iryna SYNYAVSKA</i> , Deputy Head of Zhytomyr Regional State Administration	40
II. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION	41
Nordic Women's Mobilization and Empowerment in Politics (<i>Solveig BERGMAN</i> , Nordic Institute for Women's Studies and Gender Research, Oslo, Norway)	41
State Mechanisms of Women's Political Empowerment in Norway (<i>Elisabet ROGG</i> , Centre for Women's Studies and Gender Research, Oslo University, Oslo Norway) . . .	50
Equal Opportunities as Means of Democratic and Economic Development (<i>Marten EHNBERG</i> , Elections and Governance Project Manager, the OSCE Project Coordinator in Ukraine, Kyiv, Ukraine)	60
Considering Gender Issues: UN Approaches (<i>Larysa KOBELYANSKA</i> , UNDP Ukraine, Equal Opportunities Programme, Kyiv, Ukraine)	72
III. WOMEN AND POLITICS IN UKRAINE: NATIONAL LEVEL	74
Women and Politics in Ukraine: Towards Defining the Principles of Cooperation between Local and International Actors (<i>Jana SVERDLJUK</i> , Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, Norway)	74
Legislative Securing of Women's Participation in the Process of Decision Making: European Experience for	

Ukraine (<i>Sergiy PLOTYAN</i> , Chief Consultant of the Secretariat of the Verkhovna Rada of Ukraine Committee in European Integration, Kyiv, Ukraine)	106
Dynamics of Gender Inequality in Modern Ukraine (<i>Natalia LAVRYNENKO</i> , Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine)	140
Institutional Mechanisms of Ensuring Gender Equality in Ukraine in the Context of European Integration (<i>Oksana KYSELIOVA</i> , Institute of Philosophy, National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine)	154
Gender Aspects of Job Employment and Politics Reflected in Public Opinion (<i>Svitlana OKSAMYTNA</i> , National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv, Ukraine)	172
The Presence of Women in Ukrainian Politics: What Hampers Political and Professional Career Development? (<i>Olena LAZORENKO</i> , Institute of Philosophy National Academy of Sciences of Ukraine, President of the NGO «League of Professional Women», Kyiv, Ukraine)	183
IV. WOMEN AND POLITICS IN UKRAINE: REGIONAL LEVEL	186
Ukrainian Policy Concerning Integration of Gender Equality: Regional Experience (From the Experience of Sevastopol NGO «Dobrosusidstvo») (<i>Lilija GUK</i> , NGO «Dobrosusidstvo» Council, «Forming of the Gender-Balanced Relations through Educational Institutions» Project, Sevastopol, Ukraine)	192
Gender Key Opens the Window to Europe (<i>Svitlana SULIMOVA</i> , Municipal Centre for Family, Children and Youth, Vinnytsya, Ukraine)	208
Female Political Leadership as an Object for Social Analysis (<i>Olesya KYRYLENKO</i> , Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine)	220
The Role of Women's NGO's in Ensuring Gender Equality in the Regions of Ukraine (<i>Oksana GURANYCH</i> , Trans-Karpatian Regional Department of the All-Ukrainian Olena Teliga, Uzhgorod, Ukraine)	227

Woman in a Politics: A Look from Lviv (<i>Marta CHUMALO</i> , Western Ukrainian centre «Women’s Perspectives», Lviv, Ukraine)	238
Ukraine – West Dialogue in Gender Aspect: Review of Discourse on Seminar about Women’s Participation in Politics (<i>Tamara MARTSENYUK</i> , National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv, Ukraine)	258
Contact Information of the Seminar Participants	264
Final Notes	269

ВСТУП

Збірка є результатом міжнародного семінару «**Жінки в політиці: міжнародний досвід для України**», що відбувся в місті Києві (Україна) в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» 7 жовтня 2005 р. Семінар було організовано Національним університетом «Києво-Могилянська академія» спільно з Норвезьким інститутом міжнародних досліджень у рамках норвезько-українського проекту співпраці «Управління, гендер і довкілля як перспектива розвитку сектору м'якої безпеки в Україні» за підтримки Міністерства закордонних справ Норвегії¹ та за допомоги Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні, Програми рівних можливостей і Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

Тема участі жінок у політичному житті набула особливого значення напередодні парламентських виборів, що відбулися в Україні навесні 2006 р. Адже, як свідчить статистика, після попередніх виборів до Верховної Ради 2002 року жінки становили лише 5,1% від загальної кількості парламентарів. Така ситуація гостро суперечить міжнародним зобов'язанням України і створює об'єкт для критики з боку міжнародної спільноти. Головною метою семінару було віднайдення подальших шляхів і стратегій для збільшення участі жінок у політиці та роз'яснення тих позитивних результатів, що матимуть місце за умови збільшення кількості жінок у громадському секторі. З цією метою учасники семінару – між-

¹ Норвегія послідовно запроваджує гендерний аспект в міжнародній співпраці. Вона надає кошти на запровадження проектів гендерної рівності у міжнародних організаціях і відіграє важливу роль в розширенні знань щодо гендерних відносин в країнах, з якими співпрацює. Вона визнає важливість встановлення контактів з громадськістю і організовує групи, які працюють на місцевому рівні з метою поліпшення надання прав і можливостей жінок. (Стратегія щодо жінок і гендерної рівності в розвитку і співробітництві, Міністерство закордонних справ Норвегії (<http://www.odin.dep.no/ud/engelsk/publ/handlingsplaner/032005-990968/index-dok000-b-n-a.html>)).

народні експерти з питань гендерної рівності з Норвегії та інших Скандинавських країн, українські практики державного та місцевого рівнів, представники міжнародних організацій, дослідники, а також представники громадських організацій та ЗМІ – обговорювали кращий досвід міжнародної практики, національної політики та можливості застосування його на місцевому рівні.

Організатори семінару керувалися ідеєю – створити ситуацію діалогу і запросити до цього діалогу діячів різного рівня (міжнародного, національного та місцевого) з різних інституцій (держава, міжнародні, жіночі громадські організації тощо). Адже віримо, що багаторівневий діалог представників різних інституцій є абсолютно необхідною умовою для прогресивних змін у сфері гендерної рівності.

Дискусію розпочали українські жінки-політики, які зробили огляд новітніх удосконалень в українському гендерному законодавстві і гендерній політиці; вони також представили ті гендерні стереотипи, які жінки-політики мають долати у щоденній політичній практиці, і запропонували шляхи заохочення соціальної і політичної активності жінок.

Перша сесія семінару – *Міжнародний досвід участі жінок у політичному житті* – включила виступи дослідників з Норвегії, які спеціалізуються з гендерних питань, а також виступи співробітників міжнародних організацій, представлених в Україні. Учасники сесії висвітлили таке питання, як державний механізм надання політичних повноважень жінкам у Норвегії; наголосили на важливій ролі жіночого руху в досягненні відносно високого представництва жінок у скандинавській політиці; підкреслили те, що гендерні проблеми посідають важливе місце в порядку денному Організації безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ); представили свій аналіз позитивних результатів рівного представництва жінок у політиці. На сесії також було висвітлено питання «жінка і політика» з глобальної точки зору прав людини і людського розвитку, представлено розуміння гендерної рівності Організацією Об'єднаних Націй, а також сфор-

мульовано рекомендації щодо розвитку кращих шляхів співробітництва Сходу і Заходу з метою залучення жінок до процесу прийняття політичних рішень в Україні.

Друга сесія – *Жінки і політика в Україні: національний рівень* – містила доповіді українських дослідників і представників низки українських жіночих організацій. Йшлося про інституційні механізми гендерної рівності в Україні в контексті європейської інтеграції; європейський досвід законодавчого забезпечення участі жінок у процесі прийняття політичних рішень; сучасні тенденції гендерної нерівності в українському суспільстві; гендерні аспекти бізнесу і політики у дзеркалі суспільної думки в Україні, а також аналізувалось сучасне становище жінок у сфері політики.

Третя сесія – *Жінки і політика в Україні: регіональний рівень* – передбачала презентації жінок-активісток регіонального рівня. Представниці регіонів присвятили свої доповіді переважно ролі жіночих громадських організацій в просуванні гендерної рівності на місцевому рівні; водночас розповідали й про головні напрями роботи з жінками, громадськими організаціями, партіями, органами виконавчої влади і ЗМІ у регіонах.

У зв'язку з різними сферами зайнятості доповідачів, які робили презентації на семінарі, ми отримали тексти чи не діаметрально протилежних стилів. Деякі з них написано як академічні роботи, інші більш нагадують керівництво до дій чи робочі записки. Щодо мови виступів, ми вирішили зберегти оригінальну – українську чи англійську, водночас додавши резюме україномовних презентацій англійською і, відповідно, англійськомовних українською мовою. У такому форматі Збірник може бути використано чи просто як джерело натхнення для діяльності жіночих організацій, чи як базовий матеріал для початку академічного дослідження, або як референтний матеріал під час прийняття політичних рішень.

Видання адресоване політичним і громадським діячам, працівникам місцевих жіночих організацій України та інших країн, які переживають перехідний період,

співробітникам міжнародних організацій у Східній Європі, а також представникам різноманітних національних і міжнародних фондів розвитку, що підтримують процес демократичних перетворень у Східній Європі.

Видання доповнене оглядом дискусії, яка щораз виникала після проголошення доповідей, висновками, а також контактною інформацією учасників семінару.

Хотіли б висловити вдячність усім, хто зробив проведення цього семінару можливим, а саме: адміністрації Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА), Першому віце-президентові НаУКМА, професорові [Михайлу Брику], віце-президенту з міжнародного співробітництва пані Катерині Максим; тим, хто безпосередньо організував семінар і допоміг у виданні цього Збірника: керівникові відділу міжнародного співробітництва пані Ларисі Човнюк, координатору інституційних проєктів пані Тамарі Марценюк, студентці НаУКМА Олені Рабцун, а також усім іншим співробітникам відділу міжнародного співробітництва: заступникові керівника відділу міжнародного співробітництва НаУКМА панові Сергієві Ємельяненку, координатору по роботі з іноземними студентами пані Галині Городецькій.

Надзвичайно вдячні за співорганізацію семінару керівникові проєкту з питань виборів та управління Координатора проєктів ОБСЄ в Україні панові Мортену Енбергу, координатору проєктів офісу Координатора проєктів ОБСЄ в Україні пані Олені Кубинській, керівникові Програми рівних можливостей ПРООН пані Ларисі Кобилянській; а також тим, хто забезпечив координацію і моральну підтримку ініціативі: керівникові проєкту «Управління, гендер, екологія – як перспектива розвитку сектору м'якої безпеки в Україні», старшому дослідникові Норвезького інституту міжнародних досліджень (НУПІ) панові Вальтеру Енгелю і Надзвичайному і Повноважному Послові Норвегії в Україні панові Йостейну Берхардсену.

*Яна Свєрдлюк,
Світлана Оксамитна*

INTRODUCTION

This book is a result of the international seminar: **«Women and Politics in Ukraine – Benefiting from International Experience»**, which was held in Kyiv, Ukraine, on October 7, 2005 at the National University of «Kyiv-Mohyla Academy». The seminar was organized by the National University of «Kyiv-Mohyla Academy» together with the Norwegian Institute of International Affairs, within the Norwegian-Ukrainian cooperation project «Governance, Gender and Environment – Challenges in the Soft-Security Sector of Ukraine» supported by the Norwegian Ministry of Foreign Affairs² with assistance of the UNDP Ukraine, Equal Opportunities Programme and the OSCE Project Coordinator in Ukraine.

The topic of women's political participation gained a special significance on the eve of Parliamentary Elections in Ukraine in spring 2006. As statistics show, after the elections to Verhovna Rada in 2002, women gained only 5.1% of seats. This sharply contradicts with the international obligations taken by Ukraine, and creates an object of criticism on the side of international community. The main goal of the seminar was to find out further ways and strategies of raising women's participation in politics and to provide a vision of the positive results that could follow the increase in the number of women in the public sector. To this end, best international practices, national policy and its implementation on the regional level were discussed by international experts on gender equality from Norway and other Nordic

¹ Norway is persistent in introducing gender perspective in international cooperation. It is making financial contributions to the implementation of gender equality projects within international organizations, and playing its part in raising the level of knowledge about gender relations in recipient countries. It is acknowledging a particular importance of establishing contact with civil society and organized groups who work locally to improve women's opportunities and rights (A Strategy for Women and Gender Equality in Development Cooperation, The Norwegian Ministry of Foreign Affairs (<http://www.odin.dep.no/ud/engelsk/publ/handlingsplaner/032005-990968/index-dok000-b-n-a.html>)).

countries, Ukrainian national and local political actors, representatives of international organizations, scientists, as well as representatives of civil society and the media.

The organizers of the seminar were guided by the idea, to open an opportunity for a joint discussion for the actors working at different levels (international, national and local) and in different institutions (state, international organizations, women's organizations and others). We believe that a multi-level dialog, which involves representatives of different institutions, is a necessary condition for making progressive changes in the sphere of gender equality.

The discussion was opened by Ukrainian women-politicians, who made a review of the latest developments in Ukrainian gender legislation and gender policy, has revealed gender stereotypes, which they have to confront in their everyday political practices, and suggested the ways of favouring women's social and political activity.

The first session: *International Experience of Women's Political Participation* had contributions from the scholars specializing in gender issues from Norway and Nordic Countries and co-workers of international organizations represented in Ukraine. The participants of the session inquired into the state mechanisms of women's political empowerment in Norway, emphasized the role of the women's movement in achieving a relatively high representation of women in Nordic politics, stressed that gender issues occupy an important place in the agenda of the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) and presented an analysis of positive outcomes of equal representation of women in politics. The session also shed light on the issue of women and politics from the universal perspective of human rights and human development, presented the approach to gender equality of the Organization of United Nations, and formulated recommendations on developing better ways of 'East-West' cooperation to favor the inclusion of women into political decision-making in Ukraine.

The second session: *Women and Politics in Ukraine: National Level* contained presentations of Ukrainian scholars and representatives of selected Ukrainian women's organizations.

The topics of the presentations touched upon institutional mechanisms of gender equality in Ukraine in the context of European integration; the European experience of the legislation providing for women's participation in political decision-making; the contemporary tendencies of gender inequality in Ukrainian society; gender aspects of labor and politics in the mirror of public opinion in Ukraine, and an analysis of the present situation for women in the sphere of politics.

The third session: *Women and Politics in Ukraine: Regional Level* contained contributions of women-activists at the regional Ukrainian level. Representatives from the regions devoted their speeches to the role of women's non-governmental organizations in the promoting of gender equality in Ukrainian regions; main directions of work with women, public organizations, parties, bodies of executive power and media at the local level.

Due to the different character of work of different actors, who were making presentations at the seminar, the received texts of the presentations have various styles. While some are composed as academic papers, others are formulated as guidelines for activities, or working notes. We have kept the original, English and Ukrainian languages of the contributions, but added English summaries for the Ukrainian presentations, and correspondently, Ukrainian summaries for the contributions made in English. In this form, the whole volume can be used as a source of inspiration for the work of women's organizations, a background material for initiating new academic research, and guidelines for making political decisions. The volume is addressed to political and public actors in Ukraine, workers of the women's local organization in Ukraine, and in other transition countries, co-workers of international organisations represented in Eastern Europe, and various national and international development funds, which support the process of democratic transition in Eastern Europe.

The volume is completed with an overview of the discussion, which was not reflected in the texts of the presentations, conclusions from the whole seminar, as well as contact information on the participants of the seminar.

We would like to express our gratitude to all, who made this seminar possible: the Administration of National University of «Kyiv-Mohyla Academy»:

First Vice President of National University of Kyiv-Mogyla Academy, Professor Mykhailo Bryk, Vice President of Foreign Cooperation Kateryna Maksym, to those who organized the seminar and assisted in editing this volume: Headr of the Department of Foreign Cooperation Larysa Chovnyuk, Institutional Programs Coordinator Tamara Martsenyuk and the student Olena Rabtsun, as well as to the co-workers of the International Department at National University of Kyiv-Mohyla Academy: Deputy Head (Official & Governmental Institution, Visas) Sergiy Yemelyanenko, International Students Affairs Coordinator Galyna Gorodetska. We acknowledge our gratitude also to the co-organisers of the seminar: Elections and Governance Project Manager, at the OSCE Project Coordinator in Ukraine, Marten Ehnberg, Project Officer at the OSCE Project Coordinator in Ukraine Olena Kuchynska, Project Manager of Equal Opportunities Programme at UNDP Ukraine, Larysa Kobelyanska as well as to those who provided us with guidance and moral support: Leader of the Project: «Governance, Gender and Environment – Challenges in the Soft-Security Sector of Ukraine», Senior Researcher at Norwegian Institute of International Affairs (NUPI) Valter Angell, and Norwegian Ambassador to Ukraine Jostein H. Bernhardsen.

*Jana Sverdljuk,
Svitlana Oksamytna*

I. ЖІНКИ-ПОЛІТИКИ – ПРО ЖІНОК В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

Елла ЛАМАХ,
директор департаменту Міні-
стерства України у справах
сім'ї, молоді та спорту

Шановні пані й панове!

Наш семінар порушує одну з проблем у сфері гендерних перетворень — роль жінки у політиці. Від вирішення цього питання значною мірою залежить процес розвитку українського правового громадянського суспільства.

Нещодавно, на доручення Президента України, Кабінет Міністрів узагальнював питання щодо вдосконалення державної гендерної політики згідно зі стандартами Ради Європи. І ми вже можемо говорити, що в Україні розпочато формування нормативно-правової бази з утвердження гендерної рівності.

Перший крок зроблено самим Президентом — це підписання Указу від 26 липня 2005 р. «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який поклав початок гендерним перетворенням в усіх галузях та в усіх регіонах.

8 вересня 2005 року схвалено Верховною Радою, а 1 жовтня підписано Президентом України Закон «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків», на першочерговості прийняття якого Президент наголошував упродовж кількох місяців.

З метою проведення аналізу чинного законодавства України на відповідність міжнародно-правовим актам у сфері прав людини Міністерство юстиції України розробило Методичні рекомендації, на основі яких розпочалося системне здійснення гендерно-правової

експертизи нормативно-правових актів, готуються експертні висновки за відповідними галузями.

Європейські гендерні стандарти визначені у таких документах:

— Декларація про рівноправність жінок і чоловіків, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 16 листопада 1988 року;

— Рекомендація Комітету міністрів державам-членам про збалансовану участь жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень у галузі політики та громадського життя, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 12 березня 2003 року;

— Заключні документи Європейських конференцій міністрів з питань рівності між жінками і чоловіками, зокрема Декларація та Програма дій;

— Резолюція 5-ї Європейської конференції 2003 року.

Досвід забезпечення гендерної рівності та шляхи її утвердження викладено у спеціальному Посібнику Ради Європи.

Усі зазначені вище документи, упорядковані та перекладені українською мовою, входять як базові щодо формування гендерної політики до підготовленого нашим Міністерством збірника «Нормативно-методичні основи гендерних перетворень в Україні». Окрім європейських, тут вміщено й інші міжнародні документи, підписані Урядом України і, — отже, обов'язкові для виконання.

Впровадження гендерних стандартів останнім часом набуває особливого значення в політичних процесах нашої держави. Про це свідчить, зокрема, аналітична доповідь «Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна», ціль 6 «Забезпечення гендерної рівності», де відзначається, що «недостатнє представництво жінок на вищих рівнях прийняття рішень не лише суперечить принципам паритетної демократії, а й знижує ефективність державного управління, спричинює недостатню увагу до проблем соціальної політики».

Для реалізації підсумкових документів Самміту Тисячоліття Уряд України виробив показники, що їх має

бути поетапно досягнуто до 2015 року. Серед цих показників:

1. Забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менш як від 30 до 70 відсотків тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади, тобто у складі Уряду, Верховної Ради, обласних і районних рад;

2. Скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків, зокрема це стосується середнього рівня заробітної плати жінок, що на 1/3 менший, ніж у чоловіків.

Які ж реальні кроки ми повинні зробити найближчим часом?

- Для вирішення поставлених завдань ми пропонуємо вищезазначеній аналітичній доповіді «Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна» надати статус нормативного документа та визначити його обов'язковим до виконання.

- Для вдосконалення гендерної політики необхідні зусилля держави й суспільства щодо вдосконалення нормативно-правової бази згідно із Законом «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» та Указу Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Щоб підтвердити курс України на демократизацію та євроінтеграцію, Уряд бере на себе зобов'язання:

- у найближчий термін розробити Концепцію гендерного розвитку українського суспільства;

- до кінця року сформувати Державну програму (Національний план дій) з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006–2015 роки;

- сприяти поступовому просуванню і врешті забезпеченню не менш як 1/3 жінок у складі Уряду, а також на посадах голів обласних та районних державних адміністрацій;

- сприяти включенню жінок (на менш як 1/3) на прохідні позиції партійних виборчих списків на виборах до Верховної Ради, в обласні та місцеві органи влади;

— з нових позицій підійти до підготовки в Комітет ООН чергової періодичної доповіді про виконання Україною Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (термін подання — 2006 рік);

— підтримувати громадські ініціативи, спрямовані на зміну свідомості суспільства у бік гендерної толерантності, формування гендерної культури, подолання усталених стереотипів щодо ролі й місця жінок у соціумі та у політиці,— зокрема.

Забезпечення рівних прав жінок і чоловіків та рівних можливостей їх реалізації — як утвердження основного права людини — має розглядатися на всіх рівнях влади, а також під час формування усіх загальнодержавних, галузевих і регіональних програм.

Сьогодні на виконання заходів, визначених Урядом, підготовлено Концепцію Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006—2015 роки, яка погоджується міністерствами. Опрацьовуються пропозиції центральних та місцевих органів виконавчої влади до проекту зазначеної програми.

За допомоги громадських організацій, міжнародних програм та проектів ми маємо можливість узагальнити кращий міжнародний досвід, виробити гендерне бачення перспектив національного розвитку, визначити місце жінки в політиці на всеукраїнському та регіональному рівнях, сформулювати стратегічні цілі та накреслити конкретні завдання щодо їх досягнення.

Бажаю усім нам успіхів у цій складній, але важливій і відповідальній роботі.

Ella LAMAKH

Director of the Department,
Ministry of Sports, Family and
Youth

Annotation

The seminar raises one of the problems in the sphere of gender transformation — the role of a woman in politics. Solving this problem is an important step on Ukraine's way towards the development of a legal democratic society.

We can state that Ukraine has already begun forming a legislative basis towards ensuring gender equality. On July 26th 2005 President Yushchenko signed the edict «About improving the work of central and local organs of executive power concerning ensuring equal rights and opportunities for women and men», which started gender transformations in all regions. On September 8th the Parliament adopted the law «About ensuring equal rights and opportunities for women and men».

With the purpose of analyzing accordance of Ukrainian current laws and international legal laws in the sphere of human rights, the Ministry of Justice has worked out the Methodical recommendations, on the basis of which the systematical analysis of Ukrainian laws has begun.

Introduction of gender standards has become especially important in Ukrainian political processes lately. The evidence of this can be seen in the analytical speech «Development Goals of the Millennium: Ukraine», where goal number 6 is «Ensuring gender equality». To reach the goals stated in this and other documents, the Cabinet of Ministers of Ukraine has worked out the indices that should be reached by 2015:

- 1) To ensure gender ratio on the level not lower than 30 to 70 per cent of either sex in the Parliament, Cabinet of Ministers and Regional and District councils;

- 2) To shorten twice the gap between women's and men's incomes, the special concern is average salary which is lower by 1/3 for women than for men.

Among the steps that the Cabinet of Ministers plans to take to confirm Ukraine's course of democratization and European integration is working out the Concept of gender development of Ukrainian society, forming the State program (National plan of actions) concerning ensuring gender equality in Ukrainian society for 2006–2015, promoting the advancement of women into the Government and appointing them as heads of Regional and District State Administration, promoting the inclusion of women in the lists of the parties on the elections to the Parliament, regional and city authorities, supporting public initiatives aimed at gender

tolerance, forming gender culture and overcoming of stereotypes.

Guaranteeing equal rights for women and men should be discussed by authorities of every level and while adopting all national and regional programs.

With the help of NGOs, international programs and projects, we have the opportunity to summarize the international experience, work out the gender view on perspectives of national development, determine a woman's role in politics on the national and regional levels, form strategic goals and ways of achieving them.

Олена БОНДАРЕНКО,
народний депутат України, го-
лова Всеукраїнської гро-
мадської організації «Жінки за
реформи»

Шановні подруги і друзі!

Сердечно дякую організаторам семінару за чудову нагоду обговорити актуальні питання міжнародного досвіду участі жінки в політичному житті своєї країни. Цей досвід, безумовно, є надзвичайно важливим для українських жінок, українського суспільства та влади.

Понад 100 років жінки намагаються вибороти своє право не лише голосувати, а й обиратися на різні важливі посади в суспільстві нарівні з чоловіками.

У 1904 р. був заснований Міжнародний альянс за виборчі права жінок (із 1946 р.— Міжнародний альянс жінок — прихильниць рівних прав та обов'язків).

Що змінилося за 100 років суфражизму?

За даними Міжпарламентського союзу, у світі існує кілька груп країн, що мають свої позиції щодо представництва жінок:

- країни-лідери з політичним представництвом жінок 30–45%; їх на сьогодні не більше 10;
- гендерно перспективні країни, де 15–30% жінок парламентаріїв; таких країн нині значно більше — близько 40;
- країни з високою гендерною диспропорцією — від 10 до 14,9%; їх приблизно стільки, скільки і в попередній групі, тобто понад 40;
- країни з безумовним домінуванням чоловіків, жінок від 5 до 9,9%; їх близько 50;
- країни з винятково низьким представництвом жінок, до 5%; — їх менше 30;
- країни з «чоловічим» парламентом, де жінок немає зовсім; їх близько 10.

Сьогодні Україна ледь балансує між країнами з безумовним домінуванням чоловіків та країнами з винятково низьким представництвом жінок у парламенті. Незважаючи на темпи зростання представництва жінок

в різних парламентах світу, наш поступ у цій царині непомітний. Більш того, в нинішньому складі Верховної Ради¹ жінок менше, ніж у попередньому.

Вперше в українській історії Уряд очолила жінка — Юлія Тимошенко (до речі, в цьому ж Уряді була також і жінка-міністр). Гадаю, соціальною спрямованістю своїх програм Уряд не в останню чергу завдячував саме тому фактові, що прем'єрові як жінці ближчі й зрозуміліші проблеми подолання бідності, проблеми сім'ї, забезпечення роботою.

У новому Уряді на чолі з паном Єхануровим немає жодної жінки-міністра. Немає жодної жінки — голови обласної державної адміністрації. В Київській області — лише дві жінки — голови райдержадміністрацій (одна з них у найскладнішому районі — Поліському).

І це враховуючи те, що загалом Україні є чим пишатися в плані впровадження гендерних підходів, підвищення активності жінок і жіночих організацій.

Але я хочу зараз говорити не про те, як підвищити представництво жінок у політиці, а торкнутися питання жінок, які вже «прийшли» в неї.

Які спостереження в мене щодо участі жінок у політиці в Україні? Вони не претендують на узагальнення, хоча відображають певні тенденції, настрої і реалії і стосуються не лише мене, а й інших.

У багатьох жінок політична активність почалася досить рано, але на початку кар'єри вони не були на перших ролях у своїх партіях. Більшість із них так і не стали керівниками своїх політичних структур.

(Для довідки: в українському парламенті впродовж чотирьох скликань ми можемо назвати лише двох жінок — партійних лідерок: Юлія Тимошенко («Батьківщина», Блок Юлії Тимошенко) та Наталя Вітренко (ПСПУ).

Я прийшла до Верховної Ради в 1998 році, будучи заступницею голови Народного руху України).

На жаль, більшість жінок у Верховній Раді переваж-

¹ 2005 р.

но звикають працювати на другому плані, скромно допомагаючи чоловікам-лідерам.

Але жінок-лідерів насправді дуже багато. Під час президентської кампанії в Київській області я не раз спостерігала таких жінок, які, на мій погляд, мали добрі лідерські якості, котрі вони могли би застосувати на вищому рівні, ніж вони це робили.

В чому проблема?

Вимоги до жінки-політика в суспільстві досить суперечливі.

З одного боку, вона має добитися визнання, з іншого — такі якості і риси вдачі, котрі відбиваються в манері поведінки, як наполегливість, упертість і стійкість у суспільстві вважаються «не жіночими». Одна з стратегій психологічної дестабілізації складається в тому, щоб акцентувати на «нежіночності» політика-жінки, особливо, якщо вона проявляє «чоловіче» бажання робити кар'єру.

Водночас, як ми нещодавно бачили на прикладі пани Тимошенко, «жіночість» політика-жінки в комбінації з бажанням і вмінням працювати у владі теж викликають бурхливу суспільну реакцію.

До жінок пред'являють завищені вимоги і очікування, особливо, якщо вони мають інтерес до «жорстких» і престижних сфер — Міністерства фінансів, економіки, паливно-енергетичних ресурсів. Ви, напевне, пам'ятаєте, як свого часу Президент Леонід Кучма закидав віце-прем'єрові Юлії Тимошенко, що «жінка не має їздити з такими питаннями (як постачання енергоносіїв) до такої країни як Туркменістан».

Отже, з одного боку — скепсис щодо можливостей жінки-політика, з іншого — значно вищі вимоги до її професійності, компетентності, а до того ж — прискіплива увага до тих аспектів стилю поведінки й зовнішніх моментів, які у випадку, коли на тій самій посаді — чоловік, не викликають жодних емоцій.

На мій погляд, щоби подолати такі «гендерні перешкоди», жінки мають навчитися не уникати конфліктів і не персоніфікувати їх, не відмовлятися від

конкуренції, а створювати політичні союзи незалежно від особистих симпатій.

Важливі також уміння організувати робочий процес і робочий час, правильно розставити пріоритети, сполучаючи сім'ю і професійну діяльність, цілеспрямовано планувати кар'єру.

Багато що криється в нас самих. Подолавши стереотипи в собі, ми зможемо впевнено долати і стереотипне ставлення до нас, жінок, у суспільстві.

Olena BONDARENKO

Head of the All-Ukrainian NGO
«Women for Reforms»

Annotation

For over 100 years women have been struggling not only for voting rights, but also for the right to be elected on an equal basis with men.

Currently there are 6 categories of countries considering representation of women in the authorities. There are about 10 leading countries with 30–45% of women in their political structures; at the same time about the same number of countries have absolutely male parliaments. Today Ukraine balances between the countries with absolute male dominance (women's political representation 5–9,9%) and countries with exceptionally low representation of women (under 5%). Although women's representation in the parliaments of different countries is constantly growing, Ukraine's progress in this sphere is very poor. Actually, there are less women among the present parliamentarians than in the previous staff of the Parliament.

Yuliya Tymoshenko was the first woman in Ukrainian history to head the Cabinet of Ministers (by the way, one of the ministers in that Cabinet also was a woman). In the new Cabinet of Ministers headed by Mr. Yehanurov there isn't a single woman. Neither is there a woman among the Heads of Regional Administrations.

Women who have become politicians usually do not achi-

eve high authority in the parties. During four convocations of the Ukrainian Parliament there were only 2 female party leaders – Yuliya Tymoshenko («Batktivshchyna», Block of Yuliya Tymoshenko) and Natalya Vitrenko (PSPU). Unfortunately, most of the women in the Parliament get used to their background roles.

The demands for a woman-politician in society are really contradictory. Her image is considered very unwomanly, especially if she has a «manly» desire to build a career. At the same time, femininity, combined with the desire and ability to work, causes a rough social reaction (we were able to see it on Tymoshenko's example).

So we face skepticism about a woman-politician, but on the other hand – hold much higher demands regarding her professionalism and competence than from a man, and an attention to all aspects of style of behavior and outward details that do not matter at all when the same position is occupied by a man.

To overcome «gender obstacles», women should learn not to escape conflicts and not to personify them, not to give up competition, and to create political unions regardless personal sympathies.

Among other important factors is the ability to organize working process and work time, set the right priorities, combine family and professional activities, and plan careers. Having first overcome stereotypes in themselves, women can overcome the stereotypical attitude towards them in the society.

Ірина СИНЯВСЬКА,
заступник голови Житомир-
ської обласної державної адмі-
ністрації

ЖІНКИ І ПОЛІТИКА

Сучасне становище.

Формально жінки в Україні рівноправні. Однак слабким місцем їхньої сучасної рівноправності є те, що хоч остання і поширюється на багато сфер суспільної діяльності, проте її горизонтальні обиди не забезпечують рівних можливостей сходження жінок по вертикальній драбині суспільної ієрархії, не забезпечують їм рівного доступу до прийняття важливих суспільних рішень (як політичних, так і економічних).

Що таке фемінізм?

Фемінізм є нічим іншим, як **рухом жінок за людські й громадянські права**. Це діяльність, спрямована на розширення громадської (і громадянської) участі жінок, їхньої благодійницької та культурно-освітньої діяльності, на захист прав та інтересів жінок як окремої суспільної групи, що має специфічні інтереси. Метою фемінізму також є розширення участі жінок у бізнесі і в політиці, сприяння входженню їх до владних структур.

У сучасному світі існує **три основні течії** феміністського руху: ліберальний фемінізм, марксистський (соціалістичний) і радикальний. Тільки останній пропонує створення окремої, самоствердної жіночої культури. Усі інші виступають за паритетні стосунки між чоловіками та жінками, намагаються акцентувати увагу на загальносуспільних проблемах. Однак противники фемінізму, які є в кожній країні, схильні зосереджуватися на його крайнощах і видавати їх за сутність фемінізму як явища.

Особливістю феміністичного руху в Україні завжди було те, що жінки звертали увагу не стільки на своє власне становище (хоч і воно відіграло певну роль у становленні руху), скільки на необхідність їхньої участі у розв'язанні складних загальносуспільних проблем.

Як пише Марта Богачевська-Хом'як, «організації жінок в Україні — це не *організації, котрі намагаються визволити жінок. Вони намагаються перебрати на себе частку загальногромадянської діяльності*».

Чи є у нас дискримінація жінки (тобто практика обмеження доступу жінок до певних сфер і видів діяльності)?

Статистика і життєвий досвід підказують мені, що така практика є, але вона зумовлена не стільки юридичними, скільки економічними та культурними чинниками.

1. Цивілізація у нас, поза всяким сумнівом, чоловіча, і жінки на верхніх щаблях політики і бізнесу — **не свої** (хоч винятки з усіх правил були й будуть).

2. Спосіб формування і функціонування владних і бізнесових структур — «закритий», кланово-клієнтський, і будь-які аутсайдери у цих сферах не є бажаними. Якщо ж вони все-таки хочуть туди пробитися, всупереч чинним неписаним нормам, то мусять докласти незрівнянно більших зусиль і володіти незрівнянно більшими перевагами (інтелектуальними, моральними, вольовими), ніж це вимагається від «своїх», тобто, від чоловіків.

3. Чоловіки (у загальній масі) справді не хочуть допускати жінок до влади і бізнесу, але не тому, що вважають їх нижчими істотами (цей забобон залишився у 19 ст.), а тому, що **бояться їхньої конкуренції** і не хочуть займатися тими непрестижними, невидимими, другорядними (з погляду чоловічої цивілізації) видами діяльності, якими традиційно займалась жінка. Випередження жінкою чоловіка у суспільній сфері розглядається як щось коли й не ганебне, то принаймні таке, що не робить чоловікові честі (а це є звичайним пережитком патріархальщини).

4. Жінки не наполягають на своїх правах через чинники: а) економічні (зклопотаність проблемами виживання в обставинах, які створили чоловіки); б) культурно-психологічні (жінки більш чутливі до вимог суспільних норм і настанов, вони більше зважають на

традицію, є більш поступливими тощо); б) організації (ще недостатньо є механізмів для спрямування ініціативи та енергії жінок у суспільне русло).

Оцінка ситуації масовою свідомістю

У Львові, та й загалом в Україні, жінки-активістки та їхня діяльність сприймаються суперечливо. Частина людей (як чоловіків, так і жінок) переконана, що українська жінка вже досягла рівноправності — і саме від цього й страждає. Вони згодні визнати соціально-економічні проблеми, що постали перед жінками та їхніми родинами (а жінку традиційно трактують виключно як берегиню роду), але не розуміють психологічних проблем, а тим більше — прагнення жінки до участі в політиці.

Панує стереотип, згідно з яким нібито традиційним для України є поділ праці на суспільну — себто чоловічу, і домашню — себто жіночу, і переконання, що цю «традицію» слід підтримувати і надалі. Тут плутають звичай патріархального суспільства з національною традицією, не беручи до уваги відмінність між становищем і завданнями жінки в межах традиційної (переважно селянської) національної культури та культури сучасної — урбанізованої і модернізованої. У першому випадку становище та суспільна роль жінки не були її власним вибором, водночас терплячість і покірність долі вважались невід’ємними рисами її поведінки (йшлося лише про різний ступінь прояву цих рис у різних культурах). Жінка могла займати шановане, але чітко відведене їй місце. Повага до неї не тільки не стверджувала рівності та рівноправності жінки й чоловіка, навпаки, вона підкреслювала **специфічні функції жінки** у розподілі сімейних та суспільних обов’язків і царин діяльності.

Сучасна цивілізація ламає ці форми стосунків і суспільних ролей чоловіка та жінки. Здобувши протягом ХІХ–ХХ ст. визнання своєї інтелектуальної рівноцінності, рівного права на освіту, працю, участь у політиці, жіночі рухи розвинених демократичних країн нині прийшли до висновку, що недостатньо і неправильно прагнути досягнути рівності з чоловіками у світі, який «зшити» на чоловічий копил. Потрібно працювати над

змінюю самого «світу», над його гуманізацією; перетворювати світ таким чином, щоб у ньому добре жилося як чоловікам, так і жінкам; щоб чинник сили, пов'язаний з минулими патріархальними установками, відходив у минуле, а все більшого значення набував чинник добровільної участі, індивідуального вибору та справжньої рівноправності, що визнавала б рівновартісність статей за усіх їх відмінностей та особливостей.

Потреба кардинальних змін

Незалежно від адекватності оцінки масовою свідомістю ситуації, існує об'єктивна потреба у ширшому залученні жінок до влади і політики. Вона зумовлена такими чинниками:

- По-перше, багато проблем, які стосуються життя й суспільного статусу жінок, неможливо розв'язати поза межами державної політики. Ці питання потребують постановки на порядок денний, розгляду в законодавчому органі, схвалення і впровадження в життя державно-правовим шляхом. А хто краще, ніж самі жінки, зможе відстояти їх інтереси і втілити в життя?

- По-друге, жінки, внаслідок специфіки свого менталітету, уважніше, з більшою щирістю і навіть самовідданістю ставляться до проблем, від яких найбільше потерпає наше суспільство сьогодні та через невирішеність яких йому може загрожувати ще більша деградація в майбутньому. Мається на увазі недостатня увага правлячої верхівки до соціокультурних, освітніх, гуманітарних проблем; *кричуща соціальна несправедливість* у сфері розподілу й байдужість багатіїв до зростаючої злиденності й жебрацтва, безпритульності й злочинності дітей та підлітків; *дегуманізація* і *деморалізація* суспільства загалом і правлячої верхівки – зокрема.

- Третьою причиною є те, що непередставлення жіноцтва у вищих сферах врядування елементарно зменшує «лаву запасних», про яку так люблять говорити наші державні лідери. Потенціал національної еліти зменшується внаслідок такої ситуації рівно вдвічі. А це, за наявності такої кричущої проблеми, як брак кваліфікованих кадрів, – неприпустима розкіш.

• І, нарешті, четверта причина. І сам спосіб прийняття рішень, і поведінка суб'єктів під час цього процесу можуть значно оздоровитись, якщо до згаданого долучаться представники обох, поки що лише формально рівноправних статей.

Що робити?

Суспільство, що перебуває в такій глибокій кризі, у якій є нині Україна, не може не відчувати потреби у **примноженні внеску жінок у вирішення загальносуспільних проблем**. Воно просто вимушене сприяти ширшому залученню жінок до всіх форм громадської та політичної активності і задля цього має зробити таке:

А. Домогтися полегшення побуту і поліпшення матеріального становища сімей (зменшення тягаря побутової завантаженості обох статей, але насамперед жінки, оскільки саме вона сьогодні несе на своїх плечах основний тягар сімейних проблем). Сюди входить, окрім іншого, покращення системи охорони здоров'я, вдосконалення соціальних форм виховання і догляду дітей у дитячих садках, освітнього та виховного процесу в школах.

Б. Крок за кроком долати стереотипи патріархального суспільства щодо «нормального» розподілу сімейних та суспільних функцій, видів творчої та рутинної побутової роботи за статевою ознакою; сприяти утвердженню рівномірного розподілу сімейних обов'язків між подружжям як норми суспільного життя, розуміючи, що зміна культурних стереотипів є справою не одного десятиліття та що вона вимагає змін в усьому процесі соціалізації особи – починаючи від сім'ї і закінчуючи стосунками в професійному та громадському середовищі.

В. Усувати будь-які, як явні, так і приховані форми дискримінації жінок – на роботі, в житті, в політиці; використовувати правові та організаційно-політичні заходи для забезпечення рівного доступу жінок до процесу прийняття рішень. Адже в конституціях усіх демократичних держав йдеться про створення рівних можливостей для самореалізації (в усіх сферах, зокрема й у політиці)

кожного індивіда, незалежно від віку, статі, етнічної, класової чи іншої групової приналежності.¹

Ініціатива та основні зусилля мають виходити від самих громадян. Це стосується не лише жіночих, а й усіх громадських організацій, які, наштовхуючись на нерозуміння влади, мають не обурюватись, а боротись. Для цього у їхньому розпорядженні є такі канали впливу:

- формування громадської думки через ЗМІ;
- вплив на законодавчий процес через своїх представників у парламенті, через лобістські групи та через масові акції;
- вплив на владні структури в цілому (не зайвою, наприклад, є спроба мати своїх людей у виконавчих структурах та в органах місцевого самоврядування).
- поступове формування іншого ставлення до суспільної ролі жінки у школі та в процесі домашнього виховання.

Подолання консерватизму у трактуванні проблеми

Не варто сліпо копіювати західні зразки фемінізму та гендерної політики (адже у країнах Західної Європи — а особливо в Америці — інакші і суспільна культура, і проблеми), але не можна й абсолютизувати свою окремішність, видаючи патріархальні установки традиційного суспільства за національну специфіку.

Жінки повинні розуміти, що в усіх, без винятку, країнах є консервативні люди, групи, партії, котрі переконані, що суспільство тільки виграє, якщо кожна стаття виконуватиме, як вони вважають, природою визначену їй роль. Прихильники таких ідей є й в Україні.

¹ В англійських країнах існує термін: *affirmative action*. Він означає позитивну стверджувальну дію (аж до надання переваг у доступі до тих чи інших суспільних благ) щодо тих суспільних груп, які раніше зазнавали дискримінації і не змогли достатньою мірою розвинути свій потенціал. Це може стосуватися расових та національних меншин, корінних мешканців новозаселених країн (індіанців). Тепер усе частіше цей термін застосовується і стосовно жінок. Позитивна дія щодо них може полягати в регламентації їх відсотка у виборних органах влади, встановленні партіями жіночої квоти у виборчих списках, цілеспрямованому розширенню набору жінок на довузівські спеціальності, на яких традиційно перевага надавалася чоловікам, тощо.

Дивним, однак, є те, що не консерватори, а, наприклад, Партія зелених України — політична сила, яка в розвинених демократіях займає місце лівіше від центру — нібито їй приділяє увагу «жіночому питанню», втім вирішити його намагається по-консервативному. У програмі Партії йдеться про співвіднесення домашньої праці жінок з виховання дітей і праці в суспільному секторі та про можливість оплати такої праці. Хоча спроба звільнити жінку від подвійного робочого дня — річ гуманна, однак в цьому конкретному випадку досягати її пропонується шляхом, який лише посилить патріархальні принципи поділу праці на сімейну — жіночу та суспільну — чоловічу. Оскільки перша не може бути належним чином виміряна і нікому, окрім певної родини, не приносить очевидного прибутку, водночас, за своєю природою, є працею рутинною, то зрозуміло, що вона аж ніяк не може стати високооплачуваною, навпаки, — може лише закріпити підлегле становище жінки в сім'ї.

Та головна небезпека навіть не в цьому, а в тому, що у випадку прийняття подібного закону таємне стане явним: закон легалізує обмеження можливостей вибору жінкою тих видів діяльності, які є покликанням кожної окремої особи, а не цілої статі. Щоб закон був недискримінаційним, він має передбачати винагороду за домашню працю тому членові сім'ї, який її виконує за взаємною домовленістю — незалежно від статі.

Жіночі партії?

Сьогодні жінці набагато важче, ніж чоловікові, потрапити в політику. Щоб подолати цей диспаритет можливостей частина жінок пішла шляхом організації суто жіночих партій. Їх в Україні вже налічується чотири. Нижче подаємо їхню коротку характеристику:

ПаЖУ: Створена у 1997 р. **Партія «Жінки України»**, на чолі з Аліною Комаровою (директором НДІ «Проблеми людини»), намагалася самостійно, не вступаючи у блок з іншими політичними партіями, взяти участь у виборах-98. Серед громадських організацій її союзницями (згідно з виборчим законом — неофіційними) мали бути Всеукраїнська асоціація жінок-підприємців

та Всеукраїнська громадська організація «Жінки і діти України». Партія проголосила себе центристською силою, що ставить такі програмні цілі, як: побудова правової, демократичної, суверенної Української держави, створення громадянського суспільства, досягнення консенсусу на основі соціального партнерства і соціального захисту найбільш незахищених верств населення, підтримка сім'ї, материнства й дитинства, захист власного виробника тощо. Маємо тут повний набір популістських гасел, які підкреслюють, що партія неоригінальна як за назвою (наприклад, партія «Женщины России» співзвучна як за назвою, так і за програмою). Вони, ці гасла, нічого не говорять про справжнє обличчя партії або про необхідність її існування як окремої політичної сили. Цій партії, проте, не вдалося зареєструватися для участі у виборах (ЦВК не визнала дійсними усі 200 000 підписів, які партія збила на свою підтримку). Список кандидатів з понад 150 осіб залишився незатребуваним. Зі Львова до його першої десятки увійшли тоді Галина Хомиця, Голова ЛОО партії, заступник начальника Львівського відділення Фонду держмайна, та Любов Дубова, лікар-експерт обласної ВТЕК.

ВПЖІ: Всеукраїнська партія жіночих ініціатив також «народилася» в процесі передвиборних сподівань і політичних комбінацій 1997 р. у м. Харкові. Її голова, Валентина Даценко, була заступником голови правління ВАТ «Харківнафтопродукт». Як записано в Програмі партії, її метою є «вдосконалення конституційної системи влади, ініціювання політичної активності всіх верств населення, і, насамперед, жінок». У програмі вказується як на необхідність «постановки та вирішення соціальних проблем жінок» і захисту їхніх загальногромадянських прав, так і на потребу проведення низки організаційних та виховних заходів «з підвищення політичної активності жінок, розширення їхньої участі у законодавчих та виконавчих органах». Як тимчасові і перехідні пропонуються квотування та інші заходи, зокрема апробовані в країнах Ради Європи, які здатні гарантувати належне представництво жінок

в органах влади. Задля усунення нерівних можливостей чоловіків і жінок у політичній сфері партія передбачала розробку «комплексної цільової програми підвищення представництва жінок в органах влади» і планувала її здійснення у співпраці з іншими політичними силами, які прагнуть до цієї мети. Партії вдалося зареєструватися для участі у виборах, проте вона спромоглася скласти виборчий список аж з 27 кандидатів. Під час виборів партія отримала 154 650 голосів — 0,58% від загального числа голосів, поданих за партійні списки по багатомандатному загальнонаціональному округу. Зрозуміло, що з таким результатом партія не отримала жодного мандата і не була представлена у Верховній Раді.

ЖНП(о): Після невдач у виборчій кампанії обидві партії вирішили об'єднатися. 22 серпня 1998 р. вони провели Установчий з'їзд спільно організованої **Жіночої народної партії (об'єднаної)** та зареєстрували її у Мін'юсті в кінці вересня. Проте, як видно з відгуків преси та інших ЗМІ, партії-засновники (ПаЖУ та ВПЖІ) не перестали існувати. Про них навіть більше чути, ніж про ЖНП(о). Однією з причин такого становища могла бути аморфність та декларативність, а подекуди й безграмотність програмних вимог цієї партії. Проголосивши за свою мету «об'єднання зусиль усіх жіночих рухів України для участі у формуванні інститутів громадянського суспільства» (для цього, до речі, не потрібні державні важелі, а отже, — й партія з такою метою), а за основну ідею — лозунг «суспільне становище жінки має свідчити про рівень демократичності влади в державі», програма партії далі фрагментарно, без будь-якої видимої логіки вихоплює деякі, актуальні для України, напрями державної політики (як-то: соціальний захист, приватизація землі тощо), декларуючи свою до них прихильність.

Журійозом можна вважати включення до партійної програми майже дослівно переписаних конституційних положень про поділ гілок влади, про те, що джерелом влади в Україні є народ і т. д. Непослідовність у захисті інтересів жінок, відсутність реального уявлення про шляхи цього захисту проявилось також у тому, що

на установчому з'їзді було сказано про пропрезидентську орієнтацію партії та її зобов'язання підтримувати будь-кого, хто займатиме президентську посаду. «Президент — це батько, а кожна мати вчить своїх дітей поважати батька», — заявила Ніна Лаврентьєва, одна з ініціаторів об'єднання.

СЖУ: У 1999 р. народилася ще одна жіноча партія — «Солідарність жінок України», на чолі з народним депутатом Валентиною Гошовською. Виглядає на те, що ця партія також не має з чим іти в у велику політику, окрім деяких моралізаторських істин. «Адже ж, — справедливо відзначає доктор біологічних наук Тетяна Палладіна, — роль жінок у парламенті не може зводитись до ушляхетнення поведінки дорослих чоловіків у сесійному залі!».

Майже всі питання, що формулюються в програмах жіночих партій (переважно дуже непослідовно й непереконаливо), набагато легше й ефективніше можуть вирішуватися на рівні громадської діяльності. Представники жіночих партій і жіноцтва мали б прислухатися до думки наших визначних громадських діячок, таких, як Мілена Рудницька, та дослідниць жіночого руху, якот Марта Богачевська-Хом'як (до них приєднуються й інші, але я говорю про найвизначніших), які в один голос стверджують: у жінок як окремої соціально-демографічної групи є спільні інтереси, але є й глибокі відмінності у політичних орієнтаціях. Ця група є надто широкою і надто неоднорідною, щоб творити партію, яка завжди має бути групою однодумців щодо напряму державної політики та методів її здійснення.

Отже, підстав для політичної солідарності у межах усього жіноцтва немає, як немає достатньо переконливих аргументів, чому суспільство під час виборів має надавати перевагу партії, сформованій за ознакою статі.

Хоча теоретично не можна заперечувати права жінок на утворення окремих політичних організацій, не кожному з таких організацій варто утворювати і реєструвати як партію. Адже партії від інших громадських і громадсько-політичних організацій відрізняються насамперед тим, що вони мають бути націлені на здобуття влади, готу-

вати, на випадок приходу до влади, кадри і програми *загальносуспільних* перетворень (чи *загальносуспільної* регуляції). Якщо партія навіть не реєструється для участі у виборах або неспроможна провести своїх кандидатів на вибори, то це значить, що *як партія* вона не існує.²

² Звичайно ми не маємо в Україні сотні політичних партій як факту політичного життя. Найбільше, що ми маємо — це список реєстрації партій (від часу здобуття незалежності й дотепер), у якому налічується понад 100 позицій. Одні з цих утворень давно розпалися, інші стали неідеатними, ще інші були мертвонародженими від початку. Нашим політичним аналітикам та коментаторам варто було б із цим розібратись і не вводити громадськість в оману. Водночас правдою є те, що процес суспільно-політичних розмежувань в Україні не тільки не змінився на зворотній процес консолідації, а набув — не без сприяння зацікавлених осіб та груп — характеру безглуздої нескінченності. Найсумнішим в цьому процесі є те, що дискредитується сама ідея партії як інструмента здобуття влади і здійснення державної політики. Усе більше з'являється партій виключно задля того, щоб заробити гроші, а також партій-іграшок, створених для забави чи то для веселого скандалу. Одна з них, «партія шанувальників жінок» П. Зіброва компрометує дві суспільні ідеї одночасно: ідею партії як організації однодумців, які прагнуть змін у суспільному житті на основі певної ідеології, та ідею рівноправності жінок, яка «галантно заперечується». Жінку у нас продовжують любити, шанувати; вона й далі у нас залишається «другом чоловіка». І ніхто не запитає навіть, а чим відрізняється така «партія», скажімо, від клубу преферансистів чи від товариства любителів кішок.

До «екзотики партієтворення» я зараховую також реєстрацію таких партій, як «Українська партія шанувальників пива», «Українська партія формалістів», партія «За красиву Україну». До Росії, щоправда не дотягуємо, бо там є навіть партія «За субтропічну Россію». Окрім цих пародійно-розважальних об'єднань, є ще так звані ситуативні партії («створені навколо певних, чисто ситуативних, тимчасових цілей» — Ю. Шведа), як, наприклад: Партія реабілітованих тяжкохворих України, Українська партія справедливості (яка займається виключно проблемами афганців та чорнобильців), новостворена Партія захисту прав споживачів. Завдання, які ставлять собі ці організації (якщо тільки не йдеться про елементарне бажання похизуватись), із значно більшим успіхом могли б реалізуватись через громадські організації і не є «партійними» за своєю суттю. Те саме можна сказати і про партію жінок, яка, не маючи політичної позиції, готова підтримувати «будь-якого президента». Для цього можна створити таке об'єднання, як «група підтримки» певної особи чи навіть посади (хоч це вже щось нове в політичних речах), але до чого тут політична партія?

За наших умов, гадаю, навіть Партія зелених радше б залишалась рухом чи громадською організацією. Тоді перипетії політичної боротьби не поглинули б її слабких сил, їй не треба було б (заради фінансування цих перипетій) втягувати у свої лави зовсім «не зелених» представників бізнесових кіл, а її лідерів не довелося б сушити голову над проблемою, висуватися чи не висуватися кандидатом у президенти. Організація займалася б тим, для чого й була колись створена: відслідковувала б

Послухаймо Мілену Рудницьку: «Правда,— каже вона,— жіноцтво має свої специфічні інтереси і тому гуртується в окремі жіночі організації. Одначе ці організації мають лише тоді ціль і рацію існування, коли є зорганізованим змаганням до розв'язки тих усіх теоретичних і суспільних проблем, які сумуємо під назвою жіночого питання. Всяка інша жіноча організація (або жіночий гурт при загальній установі) не має ніякого глузду, є зайва і анахронічна, а іноді й просто шкідлива. Зайва тому, що не має ніякої провідної думки, яка оправдувала б її існування; анахронічна, бо анахронічним є відокремлюватися від мужчин у якій-небудь громадській чи культурній роботі; шкідлива, бо поглиблює ще віками витворену пропасть між мужеською і жіночою психікою. Сказане торкається,— додає М. Рудницька,— також жіночих секцій при політичній партії. Ці секції не видержують критики з ніякого боку, вони є зовсім непотрібні з погляду як жіночих, так і партійних інтересів... В політичні партії жіноцтво повинно вступати не як якась жіноча каста, а лише на персональній основі, як звичайні члени, при тих самих правах і обов'язках, що й мужчини».³

Готувати жінок до такої рівноправної та рівноцінної участі в політиці мають громадські організації. А висування кандидатур на виборах має відбуватися через уже існуючі партії, які не мають означеної прихильності лише до однієї статі. Бо, як правильно пише Е. Слободянюк, «конкуренція «жіночих за формою» партій проти «чоловічих за суттю» не має перспектив».⁴

Потенційні кандидати в депутати та майбутні політичні діячки повинні пройти школу громадської та/або адміністративної роботи в низових структурах держав-

ситуацію з довкіллям, будила б громадську думку і здійснювала тиск на владні структури в інтересах покращення екологічної ситуації. Від перетворення громадських організацій у партії виграють, можливо, окремі особи, але аж ніяк не суспільна справа, за яку вони нібито борються.

³ *Рудницька Мілена*. Статті, листи, документи / Відпов. редактор М. Богачевська-Хом'як.— Львів, 1998.— С. 118.

⁴ *Слободянюк Еліна*. Політика — не жіноча справа? // Нова політика.— 1998.— № 6.— С. 7.

ного управління і громадського сектору і тільки після цього претендувати на участь у законотворенні чи інших видах державно-політичної діяльності.

Iryna SYNIAVSKA

Deputy Head of Zhytomyr
Regional State Administration

WOMEN AND POLITICS

Annotation

The article raises the topic of the contemporary gender situation in Ukraine, especially in the sphere of politics, and analyzes the problem of women's discrimination. First of all, it is shown that women in our country are prohibited from making important political decisions. Appealing to the problem of women's discrimination, the author distinguishes its economic and cultural factors. Besides that, the article revises the traditional stereotypes concerning woman's place in society. In Ukraine the gender-determined view on social and private spheres of life is still dominating. Thus, the question of a need for cardinal changes rises: women should be involved in the political sphere more intensively. The author gives a list of actions that should be carried out to promote women's social and political activity. Among them – improving women's financial state, ensuring equal division of family chores between spouses as a norm of social life, and eliminating evident and hidden forms of women's discrimination and so on. The article also names the channels of impact of NGOs on society and the state. The characteristics of four female parties of Ukraine («Women of Ukraine», All-Ukrainian Party of Women's Initiatives, Women's People's Party (united) and «Solidarity of Women of Ukraine») are given. The question of time and purpose of forming and registering female organizations as parties is being discussed. In the end, the author makes the conclusion that it is the NGOs who are supposed to perform a task of preparing women for equal rights and strength in participation in politics.

II. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ЖІНОК

Solveig BERGMAN

Nordic Institute for Women's
Studies and Gender Research,
Oslo, Norway

NORDIC WOMEN'S MOBILIZATION AND EMPOWERMENT IN POLITICS

Nordic¹ women's relatively high representation in politics is a fairly recent historical development. As a matter of fact, Nordic women had to wait until the 1970s to make a breakthrough into parliamentary politics (meaning more than 10 per cent women of the MPs). Still, in all Nordic countries women had received suffrage by 1920. Finland was, however, an exception: Finnish women entered the formal political arena earlier than women in the other Nordic countries. Already in the first democratically elected parliament in Finland (1907), women constituted ten per cent of the elected assembly, which was an exceptionally high starting level for women's political representation in a national parliament.² Very few women were represented in national assemblies in the other Nordic countries before the second World War. In Sweden the 10% threshold was reached in 1953, in Denmark in 1966, in Norway in 1973, and in Iceland in 1983. Until the early 1970s, a higher proportion of women participated in elective politics in Finland than elsewhere in Europe, although this gap bet-

¹ By the «Nordic countries» is referred to Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden.

² In Finland, universal, direct and equal suffrage and eligibility for office in parliamentary elections was granted simultaneously for both sexes in 1906. Finnish women were the first women in Europe to gain the right to vote and the first women in the world to win the right to stand in elections for the national legislature.

ween Finland and the other Nordic countries was closed over the course of the decade (Bergqvist et al. 1999; Bergman 2002).

The 1970s and 1980s marked the beginning of a new phase in the political mobilisation of women in the industrialised countries of the West. Activities were channelled both to feminist and other social movements (such as the ecological and anti-nuclear power movements, the peace movement, the student movement, the sexual liberation movement etc.), to a lesser extent also to political parties and trade unions. However, in many Western countries the activists of the new women's movement avoided or rejected participation in established or traditional «patriarchal» politics in the 1970s and early 1980s. In the Nordic countries a different pattern prevailed. This was especially the case in Norway, Sweden and Finland, where women's political activities were channelled both through the new social movements and into the traditional or established political organisations. In particular, the women's sections of the political parties were fairly independent and influential and were often influenced by ideas originating in the new feminist movement (Bergman 1999).

The 1970s were a turning point in women's political representation in the Nordic countries resulting in a substantial growth of women's representation in political elites. During the following decades women achieved a major presence in decision-making at all levels and in all areas of political life. In particular, women's share in national and local politics increased rapidly. Between 37 and 45 per cent of the Members of Parliament in Denmark, Finland, Norway and Sweden are currently women. Today, Sweden tops with 45 per cent women and 55 per cent men in the parliament. In an international perspective the Nordic figures are very high. The average share of women MPs in the democratic parliaments of the world is currently only 15 per cent (Statistics from IPU).

However, we have to note that in recent years, a number of other countries have rapidly come closer to the Nordic countries in the ranking lists of equal representation in parliaments by women and men, including some European

countries (the Netherlands, Spain, Belgium, Germany) as well as countries from the so-called third world (Rwanda, Costa Rica, Argentine, Mocambique, South Africa). Thus, the top position of the Nordic countries is no longer self-evident. Indeed, we may ask whether we have reached a «glass ceiling» in the Nordic countries in this respect (Freidenvall 2005)?

Despite the growth in women's political mobilisation, participation and representation, politics in the Nordic countries continues to be hierarchically structured and stratified according to gender. Women are still underrepresented in the core bodies of political power, such as the political and strategic elites consisting of leading politicians, leaders of major organisations and corporative bodies as well as senior civil servants and experts. However, women are considerably better represented in the higher echelons of the political bodies than in academia or, especially, in business (see, e. g., Skjeie & Teigen 2003). Yet, from an international point of view, a discussion of how Nordic women have achieved their present political status appears more challenging both theoretically, politically and strategically, than an analysis of the reasons for women's continuing underrepresentation in political life. Therefore I will next discuss some of the explanations for women's political success in the Nordic countries.

Explanations for a high representation of women in Nordic politics: structural and agency-oriented approaches

Traditional explanations for Nordic women's political position have focussed on structural factors, such as the political system, socio-economic structures etc. For example, an election system based on proportional representation rather than on a majority rule where only one seat is available per an election district, has often been considered as one reason for the electoral success of Nordic women. However, proportional representation alone cannot account for the increase in women's political representation. The openness of the candidate nomination procedure, allowing women to push from inside the political parties, is another important factor. Moreover, the party composition has been considered to play a role: left-wing and liberal parties as well as so-

me new party formations, such as Green parties, tend to recruit more women than right-wing parties. Socio-economic factors are also often referred to: it has been argued that women's representation in politics is higher in countries where the level of women's employment and education is high and where public care arrangements allow women to combine family obligations and employment or other public activities. However, the empirical findings are not totally convincing: e.g., countries such as Germany and the Netherlands have a relatively high representation of women in politics, although women's employment figures are relatively low. The Nordic welfare state model, with its strong emphasis on general egalitarianism in a society (e.g., social, economic and regional equality) may well be a factor that promotes also equality between women and men in politics. In a strong welfare state with public care as one corner-stone, it may easily be argued that women due to their traditionally strong role in care and education are needed as «experts» in politics.

Since the 1990s, the bulk of research on gender and politics carried out by both Nordic and other feminist scholars has focussed upon above-mentioned structural explanations. More recently, this strand of research has been challenged and complemented by alternative perspectives. Scholarly attention has also to be paid to the role of women's agency, i.e. collective actions through women's organisations and networks, both within and outside the political parties, aiming at increasing women's political empowerment. What has been done within politics, including demands for gender quotas or recommended target goals for women's representation? What effect have such policies and reforms had? Today quotas is a popular instrument to increase women's representation in politics: 81 countries in the world have introduced quotas. In most of those countries, where women's share in parliament exceeds 30%, some form of quota regulations have been used, either party quotas or candidate quotas in elections (Freidenvall 2005). In the Nordic countries. Norway is the best example of following a quota strategy (cf. Rogg's contribution; see also Bergqvist et al. 1999).

Nordic scholars have emphasised that in order to get women mobilised and empowered in politics activities from «inside» have to be combined with pressure from «outside». There is a need both for a strong civil society, with radical and feminist oriented women's movements on a grass-roots level and for women's organisations attached to the formal political structures (e. g., women's party-political associations, sections or networks). Women in elite positions within the higher echelons of politics need women in civil society and within the parties to constantly remind them of women's issues. In a power position one tends to adapt to the formal power structures and easily «forgets» the importance of women's issues.

I want to give one example of the significance that women's activism on the grass-roots level can have on formal politics: In 1991, women's representation in Swedish Parliament declined for the first time since decades. This caused huge protests by women and a loosely organised network, called the Support Stockings, threatened to establish a Womens Party if women's position in politics was not improved. This «strategic threat» proved to be effective: the major parties in Sweden were forced to act and introduced a quota system on the party lists for parliament elections («every second seat for women»). As a result, women's share in parliament grew in the following elections, being today 45 per cent of the MPs.

Concluding Remarks

With regard to women's presence within the political system, the Nordic countries are the most inclusive societies in the world. The major wave of women's entry into electoral politics and various social movements occurred in the 1970s and 1980s. Since then, the gender imbalance in political participation has diminished or disappeared. From the 1980s onwards this trend has been followed by an increase in the number of women as political activists and leaders on both the local and national levels. The introduction of quota rules in several political parties and in appointed public bodies has facilitated women's political empowerment. These changes have been due both to an increased gender awareness among the voters and conscious efforts by the po-

litical actors within the parties and other political bodies. The legitimacy of women's political activities and of gender issues in general has increased in parallel with the growth of their participation in legislation and policy-making. Male power is questioned and criticised more openly than before both within the political parties and in electoral politics. Gender is today a visible and explicit issue in Nordic politics as a response to women's demands as party activists and voters and as a consequence of collective demands from women's organisations and the gender equality apparatus within the state administration.

I have been able only to a limited extent to discuss the question of why more women are needed in politics. Does women's increased political participation and numerical representation imply any change in the contents and definitions of politics, in the political process or in the political outcome? I argue that women do make a difference – if they participate in politics in larger numbers than merely as symbolical tokens. A certain level of «critical mass» of women is needed in order to change the political agenda. The experience from the Nordic countries shows that issues such as child-care and gender equality policies, policies against violence and sexual assaults against women, have entered the political agenda as a result of women's increased presence in politics. Moreover, in the Nordic countries we have noted that not only does the contents of politics change, but also the general political culture and behaviour of political actors towards each other is affected as well. It is therefore important to increase the number of women in politics not only for the reason of equality and democracy, but also because of a need to change the contents and practice of politics. This would simultaneously benefit society as a whole.

Literature

Bergman, Solveig, Women in New Social Movements. In: Bergquist, Christina et al. (eds.): Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries. Scandinavian University Press: Oslo 1999.

Bergquist, Christina et al. (eds.): Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries. Scandinavian University Press: Oslo 1999.

Freidenvall, Lenita: Kvinnors vag in i politiken. In: Forskar-rapporter till Jamstalldhetspolitiska utredningen, Statens offentliga utredningar, SOU 2005:66. (women's Way into Politics. In: Research reports to the Gender Equality Policy-report, Official Reports by Swedish Government).

Skjeie, Hege & Teigen, Mari: Menn imellom: Mannsdominans og likestillingspolitikk. (Amongst Men: Male dominance and gender equality policies). Gyldendal: Oslo 2003.

Сольвейг БЕРГМАН,
Північний інститут жіночих
студій та гендерних дослід-
жень, Осло, Норвегія

УЧАСТЬ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ЖІНОК ПІВНІЧНИХ КРАЇН У ПОЛІТИЦІ

Анотація

Широке представництво жінок Північних країн в політиці є достатньо новим історичним явищем. Значний прорив у парламентську політику (мається на увазі представництво в парламенті на рівні 10% депутатів) був здійснений лише в 1970-ті роки. Водночас право голосу жінки усіх Північних країн отримали ще до 1920 року. Першими стали жінки Фінляндії, які отримали право голосу, а також право бути обраними в законодавчі органи в 1906 році (право голосу – першими в Європі, право бути обраними – першими у світі). І вже в першому демократично обраному парламенті Фінляндії жінки становили 10% парламентарів. В інших Північних країнах представництво жінок в національних парламентах до часів Другої світової війни було дуже незначним. 10%-й бар'єр було подолано у Швеції 1953 року, в Данії – 1966-го, Норвегії – 1973-го і Ісландії – 1983 року. До початку 1970-х років частка жінок, що брали участь у політиці загалом і у політич-

них виборах зокрема, у цьому регіоні була вищою за всі інші країни Європи.

1970-ті і 1980-ті роки стали новою фазою в політичній мобілізації жінок в індустріалізованих країнах Заходу. У Північних країнах політичну активність жінок спонукали не лише нові соціальні рухи (екологічний рух, рух миру, студентський рух та ін.), як було в більшості західних країн, а й традиційні політичні організації (зокрема, жіночі секції політичних партій були практично незалежними і часто піддавалися впливу ідей, що зароджувалися в феміністському русі).

1970-ті стали поворотним пунктом в жіночому політичному представництві Північних країн, що позначилося значним зростанням частки жінок у політичній еліті. В наступні роки жінки досягли вагомого впливу в процесі прийняття рішень на всіх рівнях і в усіх сферах політичного життя.

Сьогодні від 37 до 45% парламентарів у Данії, Фінляндії, Норвегії і Швеції становлять жінки. Перше місце посідає Швеція: 45% жінок у парламенті, тоді як середня частка жінок у парламентах демократичних країн світу становить усього 15%. Та навіть незважаючи на високу політичну мобілізацію жінок, політика у Північних країнах залишається ієрархічно структурованою і стратифікованою відповідно до статі. Жінки досі недопредставлені в політичній владі, насамперед у політичній і стратегічній еліті. Водночас цікаво відзначити, що жінки набагато краще представлені тут у найвищих ешелонах влади, ніж, наприклад, у бізнесі.

Одним з факторів все ж високого представництва жінок у політиці Північних країн є виборча система, що базується на пропорційному представництві (а не на мажоритарній системі), де кожний виборчий округ має лише одне місце для свого представника. Іншим чинником є відкритість процедури висунення кандидатів. Значний вплив мають також соціально-економічні фактори: представництво жінок зазвичай є вищим у країнах з високим рівнем зайнятості і освіченості жінок, де суспільні обставини дозволяють жінкам поєднувати

сімейні обов'язки і роботу або ж інші суспільні заняття (цікаво, що у таких країнах, як Німеччина і Нідерланди, де представництво жінок у політиці є вагомим, рівень зайнятості жінок є досить низьким).

Ще одним чинником є система соціального захисту з її загальним наголосом на егалітаризмі (напр., соціальна, економічна, регіональна рівність). Значна увага у дослідженнях приділяється колективним діям жіночих організацій і мереж як всередині, так і поза політичними партіями, спрямованим на зростання участі жінок у політиці. У багатьох країнах із значним представництвом жінок у вищих ешелонах влади використовується принцип квот. Найкращим прикладом такої стратегії є Норвегія.

Скандинавські вчені наголошують, що для мобілізації жінок і залучення їх до політики необхідно поєднувати дії «зсередини» із тиском «ззовні». Необхідними є як сильне громадянське суспільство з радикальними жіночими рухами феміністського спрямування, так і жіночі організації, прикріплені до політичних структур (напр., жіночі партійно-політичні асоціації, секції чи мережі).

Досвід Північних країн показує, що існує ціла низка питань (напр., догляд за дітьми і політика гендерної рівності, політика проти жорстокості і сексуального насилля над жінками й ін.), яким було приділено належну увагу передусім у результаті підвищеного представництва жінок у політиці. За таких умов змінюється не лише зміст політики, а й загальна політична культура і поведінка політичних діячів один до одного. Таким чином, збільшення представництва жінок у політиці є надзвичайно важливим для суспільства явищем не лише як показник рівності і демократії, а й як каталізатор зміни змісту і практики політики.

Elisabet ROGG

Centre for Women's Studies
and Gender Research, Oslo
University, Oslo, Norway

STATE MECHANISMS OF WOMEN'S POLITICAL EMPOWERMENT IN NORWAY

I am a sociologist, the last years my research has concentrated on gender and power in academia – in Norway and Montenegro. The last year I have been teaching an English course at the Centre: Gender Equality in the Nordic countries.

My talk will focus mainly on women in politics, but I will also say a little about women in the boards of enterprises in Norway. When discussing women in politics, I will refer to some important years in the development of women's representation in politics (se appendix).

Situation in Norway at moment: more than 35% of women in the municipal assemblies and parliament, and more than 40% of women in the county councils.

We have recently had elections, where the parties to the left won and will establish a new government very soon. I am sure 45% of ministries will be women. Actually 47% of the ministers are women (9 out of 19), and we have our first woman as minister of finance.

There are women ministers in the following ministries:

Finance

Local Government and Regional Development

Defence

Environment

Transport and Communications

Children and Equality

Health and Care Services

Renewal and Government Administration

Fisheries and Coastal policies

There are men ministers in the following ministries:

Prime minister
 Foreign affairs
 Petroleum and Energy
 International Development
 Trade and Industry
 Education and Research
 Labour and Social Affairs
 Culture and Church Affairs
 Agriculture and Food

The relatively full inclusion of women in politics in Norway can be explained by two strategies: Bottom-up pressure (from civil society/NGOs) in combination with top-down initiatives (from political leaders).

Another reason for the relatively high representation of women in politics is the perception of democracy in Norway: Since long time ago, the principle of representation of different interests, represented by regional representation has been a central value. Regional representation implies that it is accepted that there are different interests between people living in coastal versus inland districts and between south and north. This means that it matters who speaks. Thus, representation from all regions should be assured. This logic is also applicable to women's representation, as women are perceived as having some interests in common, like reproductive rights and the right to live without the threat of violence in the family.

The main arguments for the inclusion of women are thus:

1. Exclusion of women – in reality as well as formally represents a democratic deficit.
2. Women as a group have different experiences and interest form those of men.

An important feature of Norwegian political life is that as women started to be better represented, they were perceived as almost equally competent as men. But every time a woman enters a new domain, there questions as to her competence seems to arise.

Another important factor is that the media and the public discuss these issues. Decent people and institutions may

be ashamed when it is publicly known that women in reality are left out from positions. This was the case before the first leap in women's representation in politics in 1967, and this was the case when the University of Oslo realised that only 5% of the newly appointed professors were men in 2003.

Some important moments:

Before the municipal elections in 1967, the male leader of a centrist party expressed worry because less than 5% in the municipal assemblies were women. On his initiative, a committee with representatives from all political parties (we did not have a populist party at that time) as well as from women's organisations launched a campaign in the media and through the parties and organisations to increase women's representation. The result was 9,7% women elected (appendix 2). This is a good example of the combination of top-down and bottom-up strategies.

1971: Women's organisations campaigned for women in municipal assemblies and organised common strategy to increase women's representation by changing the lists of the political parties: in three municipalities, also in the capital, women gained the majority, in six other municipalities between 40 and 50% were women. This was a pure bottom-up strategy.

Then there was a rather slow increase in women's representation until 1977. But in 1975 the newly established Leftist Socialist Party established a quota of at least 40% women as candidates on their lists for elections to public assemblies, and in 1977 a women's political campaign demanded 50/50 representation at the elections for Parliament as well as a more women-friendly politics. The result was a new leap in women's representation to the Parliament: from 15,5% to 23,9%, and women from different political parties joined forces on some political questions together with women's NGOs – and were listened to. During the last part of the 1970s several institutions for gender equality were established: municipal committees for gender equality, The Gender Equality Act, a department for gender equality established within the Ministry for family affairs and the Gen-

der equality ombudsman (independent of political authorities) (appendix 1).

Even if there was stagnation from 1977–1985, Norway had its first women as Prime minister, Gro Harlem Brundtland from the Labour Party from 1981. During her first period as Prime minister, the Gender Equality Act is strengthened with a quota system: all public boards, committees etc. were to appoint at least 2 persons from the underrepresented sex and a national Action plan for gender equality is launched.

In 1983: The Labour party established a quota of at least 40% women as candidates on their lists for elections to public assemblies. This may be interpreted as a result of the rather good election results of the Leftist Socialist Party: This party started with including women, more women voted for them, and other parties followed after. By 1993 all parties from the centre to the left have established quotas of at least 40% women on their lists for elections to public assemblies.

In 1986 when Gro Harlem Brundtland established her second ministry, this was called the first women ministry in the world, as 44% of the ministers were women. After this government it has been politically illegitimate to have at least 40% women in Government. And Brundtland's third ministry in 1990 had 47% women.

During the first part of the 1990s the Parliament decides that at least 40% of members in all public committees should be women and a White paper from the Government for the states that gender equality and gender perspective should be integrated at all levels in politics (mainstreaming). The 40% quota was rather successful, but the mainstreaming policy was not that successful, and from the beginning of 2000 new initiatives were taken (this time by a conservative government). A new amendment of Gender Equality Act instructed employers and organisations to actively enhance gender equality in working life and a new law states that at least 40% of the members of boards in Public limited companies should be women by 2007.

At the moment 47% of boards of the state big enterprises are women, but in private enterprises only 8% are women.

Two more experiences from Norwegian political life should be mentioned: In the 1980s and later the membership in political parties is reduced in most Nordic countries. However, in Norway, this reduction is less important as women joined the parties to a greater degree, and thus strengthened the parties. Another experience is that our populist party is not interested in gender equality, and has rather few women on their lists. Thus if this party is strengthened in the elections, the representation of women goes down. This is what happened with our Parliamentary elections this year.

Appendix 1

Historical points of relevance for women's increased participation in Norway.

1959: Council for equal pay is established.

1960ies: A broader engagement for women's rights developed after focus on economic and social consolidation since 1945.

1967: A committee consisting of representatives for all political parties and women's organisations was established with a man as leader. The aim was to increase women's representation in municipal assemblies through information campaign in media, schools and political parties.

1971: Women's organisations campaigned for women in municipal assemblies and organised common strategy to increase women's representation by changing the lists of the political parties: in three municipalities, also in the capital, women gained the majority, in six other municipalities between 40 and 50% were women.

1972: Gender Equality Council is established (independent of political authorities).

1974: The small liberal party established a quota system for internal committees etc. in the party.

1975: A new campaign was launched with only minor results.

1975: The Leftist socialist party established a quota of at least 40% women as candidates on their lists for elections to public assemblies.

1977: A women's political campaign demanded 50/50 representation at the elections for Parliament as well as a more women-friendly politics.

1977: Establishment of the first municipal committee for gender equality (optional). In 1980'ies 300 of 439 municipalities and all counties had established such committees.

1978: Gender equality act was passed in Parliament.

1978: Department for gender equality established within the Ministry for family affairs.

1979: Gender equality ombudsman established (independent of political authorities).

1979: A new campaign was launched for women in municipal assemblies.

1981: First women prime minister, Gro Harlem Brundtland.

1981: The Gender equality act is strengthened: all public boards, committees etc. were to appoint at least 2 persons from the underrepresented sex.

1981: The second national Action plan for gender equality is launched.

1983: The Labour party established a quota of at least 40% women as candidates on their lists for elections to public assemblies.

1986: Gro Harlem Brundtland's second ministry had 44% women.

1986: The second national Action plan for gender equality is launched.

1988: The Gender equality act is strengthened: all public boards, committees etc. were to appoint at least 40% persons from the underrepresented sex.

1989: The Christian people's party established a quota of at least 40% women as candidates on their lists for elections to public assemblies.

1990: Gro Harlem Brundtland's third ministry had 47% women.

1990: Parliament decides that at least 40% of members in municipal committees should be women.

1991: A White paper from the Government for the

1990'ies states that gender equality and gender perspective should be integrated at all levels in politics (mainstreaming).

1993: The Center party established a quota of at least 40% women as candidates on their lists for elections to public assemblies.

2002: New amendment of Gender equality act: Employers and organisations are instructed actively to enhance gender equality in working life.

2003: A new law, saying that at least 40% of the members of boards in Public limited companies should be women.

Appendix 2

FIGURES ON WOMEN IN POLITICAL POSITIONS IN NORWAY

Table 1. Women in Municipality assemblies:

Year	Percentage of women
1945	3,4
1967	9,5
1971	14,8
1975	15,4
1979	22,8
1983	23,8
1987	31,2
1999	34,4

*Table 2. Women in County assemblies**

Year	Percentage of women
1975	25
1979	29
1983	33
1999	41,4

* County assemblies were only established in 1975.

Table 3. Women in Storting/Parliament

Year	Percentage of women
1945	4,7
1969	9,6
1973	15,5
1977	23,9
1981	25,8
1985	34,4
2001	37,0
2005	36,0

Women in Government

1945	1 woman
1973–81	20–25% women
1986	44% women
1989	47% women

**THE MOST RECENT FIGURES
ON WOMEN IN POLITICAL POSITIONS**

Municipal councils	1999–2003: 34,3%
County councils	1999–2003: 41,4%
Parliament	2005: 36,0%
Majors (municipalities)	1999–2003: 14,2%
Majors (counties)	1999–2003: 22,2%
Government appointed committees	2001–2005: 42,0%

WOMEN IN BOARDS OF DIRECTORS 2003

Public limited companies	7,3%
State owned enterprises	45,7%

Елізабет РОГГ,

Центр жіночих наук і гендерних досліджень, Університет Осло, Норвегія

ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ НАДАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЖІНКАМ У НОРВЕГІЇ

Анотація

У виступі зроблено акцент на участі норвезьких жінок у політиці і підприємницькій діяльності. Станом на сьогодні у цій країні склалася така ситуація: у муніципальних асамблеях і парламенті жінки представлені на рівні 35%, в місцевих радах – на рівні 40%. 47% міністрів – 9 з 19 – жінки, і вперше в історії Норвегії жінка обіймає посаду міністра фінансів. Окрім цього, жінки очолюють міністерства місцевого самоврядування і регіонального розвитку, оборони, охорони довкілля, транспорту і зв'язку, з питань дітей і рівності, охорони здоров'я, рибництва і прибережної політики тощо. Чоловіки представлені: прем'єр-міністром, міністром закордонних справ, палива і енергетики, міжнародного розвитку, торгівлі і промисловості, освіти і науки, праці і соціальних справ, культури і релігії та сільського господарства.

Порівняно широке представництво жінок у норвезькій політиці може бути пояснене двома стратегіями впливу: тиск знизу (громадянського суспільства і громадських організацій) у поєднанні з ініціативами згори (від політичних лідерів). Іншою причиною є норвезький варіант трактування демократії, коли протягом вже тривалого часу принцип представництва різних інтересів був і залишається однією з основних цінностей. Представництво регіонів показує, що допускається можливість різниці інтересів у людей, які живуть на прибережних територіях і всередині країни, а також мешканців півночі і півдня. Так само є важливим представництво жінок, оскільки жінки поділяють певні спільні інтереси (напр., право народжувати дітей

і право жити без загрози жорстокості і насильства в родині).

Таким чином, головними аргументами на користь залучення жінок до політики є те, що:

1. Виключення жінок з політичної сфери є формальним і фактичним дефіцитом демократії в країні.

2. Жінки як група мають інший досвід і інші інтереси, ніж чоловіки.

Автор зазначає основні етапи становлення порівняно високого представництва жінок у політиці і описує події, з якими це було пов'язано.

Щодо представництва жінок у підприємницьких структурах, то в 2000 році було затверджено зміни до законодавства, котрі зобов'язують усі державні компанії включати до складу керівних органів не менш як 40% жінок. На цей момент жінки становлять 47% представників керівних рад великих державних підприємств. Водночас цей показник є значно нижчим на приватних підприємствах (на рівні 8%).

Доповідь доповнено переліком історичних подій, що спричинили поступове вирівнювання ступеня представлення жінок і чоловіків у політиці, а також поточними даними щодо частки жінок в органах влади різного рівня.

Marten EHNBERG

Elections and Governance
Project Manager, the OSCE
Project Coordinator in Ukraine,
Kyiv, Ukraine

EQUAL OPPORTUNITIES AS MEANS OF DEMOCRATIC AND ECONOMIC DEVELOPMENT

– A high participation of women in the political and economical life of a country goes hand in hand with economic development and democratic institutions. Proof of this is various UN indexes where countries in top positions, such as the Scandinavian countries, concerning quality of life and economic prosperity, all top the lists.

– The continued under-representation and insufficient participation of women in democratic processes and decision-making subsequently results in governance and policies that fail to acknowledge the needs and interests of the more than 50% of the population that women represent. This is particularly evident in transition and post-transition societies with a resurgence and increase in the prevalence of traditional attitudes and stereotypical expectations towards women predominantly occurring in regions outside of capitals. These traditions and attitudes have a negative impact on the status of women and on the choices and opportunities available to women, and are subsequently leading to women being increasingly marginalized and underrepresented in democratic processes.

– Parliamentary Assembly of the Council of Europe, New concepts to evaluate the state of democratic development:

Democratic development in Europe must be determined by various factors which may be of different weight depending on the historic, geographic, demographic, cultural, social and economic circumstances of a country. In this context, the Assembly believes that the following list – to be added to the traditional democratic standards of the Council of Europe, such as the various individual freedoms, free and

fair elections, the separation of powers, the checks and balances of the state's institutions, etc. — should constitute the parameters for the evaluation of the democratic development in a given country: xv. gender equality in the participation in democratic decision-making processes.

— Representation of women in politics — positive outcomes:

- putting on agenda new and forgot issues — differences in life experience is reflected in priorities, which are made by men and women;

- strengthening of competition on the market place of ideas — diverse suggestions demands deeper substantiation of the decision and trigger looking for compromise, as well as increasing the market place.

- improving of the quality of governance — according to UN, during 2000—2005 the world best indexes in the sphere of human development, which include indicators of the life expectancy, access to information, health care and social insurance, were shown by the Scandinavian countries, with the first place taken by Norway. These countries traditionally have high representation of women in parliaments (Scandinavian countries 39,7%).

— In-depth study of the Scandinavian experience allowed to state that there is a correlation between high level of women's participation in decision-making and level of life.

— Only when there are more than 20% of women in parliament the legislators seriously start to elaborate draft laws targeted on children. When the share of women reaches 30% programs and laws reflecting interests of women start to be drafted.

— According to the Policy Research Report on Gender and Development Working Series «Corruption and Women in Government» made by the World Bank, 1999 bigger number of women in government might result in more faire governance: gender differentiated attitude to corruption is worldwide occurrence.

— As a regional arrangement under Chapter VIII of the Charter of the United Nations, the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) is a key instru-

ment for early warning, conflict prevention, crisis management and post-conflict rehabilitation in its region.

At the OSCE Istanbul Summit in 1999, the Heads of State or Government declared that «The full and equal exercise by women of their human rights is essential to achieve a more peaceful, prosperous and democratic OSCE area. We are committed to making equality between men and women an integral part of our policies both at the level of our States and within the Organization.» The OSCE has a broad and comprehensive view of security: the protection and promotion of human rights and fundamental freedoms, along with economic and environmental co-operation, are considered to be just as important for the maintenance of peace and stability as politico-military issues, and as such are an integral component of OSCE activities. Gender equality contributes to comprehensive security, which is a goal of OSCE activities in all three dimensions, the human dimension, the economic and environmental dimension, and the politico-military dimension. A gender perspective should therefore be taken into account in the Organization's activities, projects and programmes, in order for the Organization to achieve gender equality within its own operations as well as in the participating States.

In Sofia in December 2004, the OSCE's Ministerial Council decided to endorse the «2004 Action Plan for the Promotion of Gender Equality» adopted by the Permanent Council earlier in the year. The Decision of the Ministerial Council recalls the Beijing Platform for Action, the outcome of the twenty-third special session of the UN General Assembly in the year 2000, and the UN Security Council resolution 1325 and refers to the need to appropriately reflect a gender perspective in the activities conducted under the auspices of the OSCE. It also stresses that the OSCE should develop further and strengthen a continuous and sustainable gender-mainstreaming process.

This new Action Plan sets out a clear set of priorities for the OSCE for promoting gender equality within the organization and in all participating States, and for ensuring monitoring of its implementation. It was developed on the ba-

sis of experiences gathered in the process of implementing the first Action Plan from the year 2000 and it seeks to address challenges which were identified in the course of action. In particular, it was noted that gender mainstreaming requires a more consistent, systematic attention to gender perspectives in the activities of the Organization based on a cross-dimensional approach and also adequate monitoring and review mechanisms.

So, as a consequence, OSCE as an organization, encourage all member states to actively pursue a policy that encourages equal opportunities. The OSCE PCU from its side stands ready to assist UA in its efforts to this effect. Especially, I would like to thank the Ministry for Family, Youth and Sport for its open and forthcoming attitude toward cooperation in this sphere.

Мортен ЕНБЕРГ,

керівник проекту з питань виборів та управління Координатора проектів ОБСЄ в Україні, Київ, Україна

**РІВНІ МОЖЛИВОСТІ ЯК ЗАСІБ
ДЕМОКРАТИЧНОГО Й ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Анотація

Активна участь жінок у політичному й економічному житті країни тісно пов'язана з економічним розвитком і демократичними інституціями. Доказом цього є різноманітні показники ООН, які свідчать, що країни, які посідають перші позиції щодо представництва жінок у політиці (напр., Скандинавські країни), також лідирують за показниками якості життя й економічного розвитку.

Тривале низьке представництво і незначна участь жінок у демократичних процесах і процесах прийняття рішень призводять до неможливості адекватно врахувати потреби і інтереси більш ніж 50% населення.

Це особливо помітно у перехідних і постперехідних суспільствах, де спостерігається зростання переваги традиційних поглядів і стереотипних сподівань щодо жінок, найбільш явне в регіонах поза столицею. Ці традиції і ставлення мають негативний вплив на статус жінок і вибір можливостей, відкритих для них, і спричинюють маргіналізацію жінок як соціальної групи і недостатнє представництво в демократичних процесах.

Вагоме представництво жінок у політиці має цілу низку позитивних наслідків:

- внесення до порядку денного нових і забутих тем, оскільки різниця в життєвому досвіді впливає на пріоритети, обрані жінками і чоловіками;

- посилення конкуренції ідей – необхідність серйознішого обґрунтування рішень і більш цілеспрямованого винайдення компромісів;

- підвищення якості управління – згідно з даними ООН, за 2000–2005 рр. найкращі показники у сфері людського розвитку (що включає тривалість життя, доступ до інформації, охорону здоров'я, систему соціального страхування) мали Скандинавські країни (перше місце – Норвегія). Ці країни мають традиційно високий рівень представництва жінок у парламенті (у середньому по Скандинавських країнах 39,7%).

Глибоке вивчення скандинавського досвіду дозволило стверджувати, що існує кореляція між високим рівнем участі жінок у процесі прийняття рішень і рівнем життя. Тільки тоді, коли частка жінок сягає 20%, парламентарі починають серйозно розробляти проекти законів стосовно дітей. Коли частка жінок досягає 30%, починають розглядатися проекти законів, що стосуються інтересів жінок. Доведено також, що більша кількість жінок в уряді приводить до більш справедливого управління.

ОБСЄ як регіональне утворення Організації Об'єднаних Націй активно просуває ідею гендерної рівності як інтегральну частину своєї політики як на державному рівні, так і на рівні Організації. Гендерна рівність забезпечує вагомий внесок у безпеку, яка є

головною метою діяльності ОБСЄ в усіх трьох вимірах: людському, економіко-природоохоронному та політико-військовому. Через це гендерні проблеми мають братися до уваги в діяльності, програмах та проектах Організації з метою досягнення гендерної рівності всередині самої Організації, а не тільки в країнах-учасниках.

У грудні 2004 року Рада міністрів ОБСЄ підтримала «План дій 2004 р. по просуванню гендерної рівності». Цей новий План дій чітко визначає пріоритети ОБСЄ з просування гендерної рівності всередині Організації і в усіх країнах-учасниках і забезпечує перевірку її впровадження. План дій 2004 р. було розроблено на основі Плану дій 2000 р. і спрямований він на подолання проблем, що були виявлені протягом його виконання.

Лариса КОБЕЛЯНСЬКА,
керівник Програми рівних
можливостей ПРООН, канди-
дат філософських наук

СТРАТЕГІЯ ВРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ: ПІДХІД ООН

Початок ХХІ століття позначено загостренням уваги до проблеми прав людини і забезпечення її свободи. Цей виклик часу спричинює необхідність формування відповідної концепції колективних зусиль усіх країн світу, а також внеску в її вирішення кожної країни зокрема.

Фундаментом цієї глобальної концепції є принцип універсальності прав людини. Він є висхідною ідеєю ООН, зафіксованою у Статуті цієї міжнародної організації, лежить в основі Всезагальної декларації прав людини. Проголосити його можна так: «Жодна людина, незалежно від статі, етнічної чи расової належності не повинна страждати від порушення своїх прав чи зневажливого ставлення до них».

Принцип прав людини втілює в собі сміливу ідею про те, що всі люди мають право вимагати таких соціальних умов, які захищали б їх від зловживань і нестатків, гарантуючи вільне і гідне життя. Саме поняття «права людини» постійно поглиблюється і набуває більш глибинного змісту. Воно пов'язується із загальним прогресом і розвитком людства. Адаже до останнього десятиріччя розвиток людського потенціалу і людські права розглядались як паралельні процеси і з точки зору концептуальної, і як оперативний підхід. Однак сьогодні спостерігається тенденція до їх зближення – суспільство починає усвідомлювати, що бути бідним – означає бути безправним і вразливим.

Посилюється усвідомлення того, що права людини можуть надати додаткової ваги процесові розвитку. Відданість принципу прав людини сприяє вдосконаленню юридичних механізмів і інститутів – системи законодавства, судової системи, процедури судових

процесів, що є засобами забезпечення свободи і розвитку людського потенціалу. Принцип прав людини також надає моральної легітимності зміні пріоритетів у напрямі допомоги найбільш знедоленим і ізольованим, тим, хто став жертвою дискримінацій. У контексті прав людини права жінок розглядаються не лише як проблема подолання гендерної дискримінації, а як одне з нагальних політичних питань.

Питання тендерної рівноправності вже досить давно сприймається світовим співтовариством не як соціальне питання, а як політичне, питання захисту прав людини, яке вимагає політичних рішень та розширеної сфери застосування в інтересах не лише жінок, а й чоловіків та, врешті, – всього суспільства.

Демократичне суспільство не може прийняти ситуацію, коли половина населення частково або повністю відмежована від прийняття рішень, що впливають на все суспільство. Тим паче не може суспільство прийняти ситуацію, коли половина населення є маргіналізованою у відношенні до своїх основних громадянських прав і обов'язків.

Політика рівних прав і рівних можливостей для жінок і чоловіків вписана у контекст загальносвітових процесів сьогодення – тому має сенс подати їхні загальні характеристики.

Поширеною є думка про необхідність вирішення суспільством насамперед економічних проблем, щоб вже на їх підґрунті будувати громадянські, політичні і гендерні права.

Викривлення полягає у тому, що громадянські і політичні права, з одного боку, та економічні і соціальні права – з іншого, розглядаються не як дві сторони однієї медалі, а як конструюючі концепції майбутнього. Сучасна ж світова тенденція полягає у широкому визнанні нерозривності цих двох правових комплексів. Мета людства полягає у досягненні і забезпеченні всіх прав – громадянських, культурних, економічних, політичних, соціальних – для усіх людей. Права людини не є нагородою за розвиток. Навпаки, без здійснення прав

людини не може бути забезпечений і розвиток. Тільки наявність політичних свобод, що передбачає право всіх чоловіків і жінок на рівній основі брати участь у житті суспільства, дає людям можливість по-справжньому скористатися благами економічних свобод.

Можна сказати, що економічні та соціальні права є одночасно стимулом до формування міцної економіки, й її результатом.

Саме з цієї причини для досягнення стійкого розвитку людського потенціалу необхідно як ввести у суспільну свідомість, так і забезпечити на практиці реалізацію широкої концепції прав людини.

Універсальність життєвих законів вимагає, щоб люди ставились один до одного як до рівних, без будь-якої дискримінації, Принцип рівності є рушійною силою в галузі прав людини. Він також є одним із стовпів процесу розвитку людського потенціалу. Результатом розвитку суспільства стало укорінення правил, цінностей, інститутів і юридичних норм для зміцнення рівності і ліквідації дискримінації. Водночас дискримінація продовжує залишатися невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. Чому? Норми можуть змінюватись, але недостатньо швидко і не за усіма важливими напрямками. Боротьба з дискримінацією і зміцнення принципів рівності можуть отримати формальне визнання в рамках закону, але дискримінація продовжує існувати в політиці при розподілі ресурсів і соціальних благ.

Таким чином, навіть з урахуванням наявних правових норм, практика дискримінаційного підходу і нерівність все ще поширені у багатьох країнах. Можливість отримання рівної зарплати, рівність з точки зору зайнятості та участі у політичному житті може набувати формального визнання, але за відсутності ефективного діючого законодавства або реальних, дієвих механізмів його забезпечення все ще залишається неефективним стосовно жінок.

Саме тому на порядок денний основних цілей, що стоять перед людством у XXI столітті, світова спільнота

виносить створення кращого світу для всіх людей — світу, в якому не буде місця будь-якій нерівності: класовій, гендерній, расовій, етнічній. Зобов'язання щодо цього взяла на себе й Україна, підписавши серед 189 країн — членів ООН Декларацію Тисячоліття, в якій сформульовано основні цілі в галузі розвитку. Серед основних тем — досягнення рівності жінок і чоловіків, що є не лише вимогою елементарної соціальної справедливості, не лише необхідною складовою демократії, а й реалізацією можливості наближення до мети сталого людського розвитку — організації суспільних відносин на принципах справедливості, рівного доступу до ресурсів, рівноправного розподілу національних багатств.

Ця ціль важлива не лише сама по собі, а й з точки зору розширення можливостей людства у досягненні всіх інших цілей. При цьому, однією з найважливіших є умова рівноправної участі жінок у прийнятті рішень у всіх сферах соціального життя, що суттєво впливає на ефективність державного управління і керівництва.

Дослідження, що проводяться в різних країнах, переконливо свідчать: стратегії в галузі розвитку, прийняті політичні рішення не можуть бути ефективними, якщо вони ігнорують внесок жінок.

Переваги залучення жінок, врахування їхнього внеску, їхньої думки відчує все суспільство: адже воно, нарешті, зможе орієнтувати всі програми, що мають сприяти розвитку (включно з охороною навколишнього середовища, охороною здоров'я, освітою, раціональним використанням природних ресурсів, розподілом фінансів і ресурсів тощо) на задоволення потреб і врахування пріоритетів всіх членів суспільства — як жінок, так і чоловіків. Це забезпечить не лише інший підхід до вирішення названих проблем, а й принципово змінить ситуацію — стане соціально орієнтованою політика, інвестиції набудуть гуманітарного змісту, поліпшиться соціальне самопочуття нації. Такий стан речей заохотить і чоловіків брати на себе не лише ризики, а й обов'язки.

Зазначений підхід передбачає обов'язкове визначення чітких державних гендерних стратегій і, відповідно до них, вироблення державної гендерної політики. Саме це є частиною тих зобов'язань, які прийняла на себе Україна, підписавши міжнародні документи щодо забезпечення гендерної рівності.

При цьому потрібно мати на увазі кроссекторальність гендерних проблем, що вимагає не лише прийняття спеціальних державних програм а, найголовніше, врахування цих особливостей у формуванні всіх без винятку державних програм. І це не лише відповідає новим викликам часу, а й відкриває нові можливості для розвитку суспільства, перспективи, від яких виграє все суспільство.

Такий підхід виправдав себе у багатьох країнах світу і підтвердив закономірність: країна досягає вищих рівнів розвитку, якщо вона використовує потенціал усіх членів свого суспільства, і жінок, і чоловіків, залучаючи жінок на паритетних началах до управління і прийняття рішень на всіх рівнях. Особливо ж, якщо це відбувається з урахуванням пропорційності і паритетності, без зосередження і акумулювання потенціалу статей на різних полюсах, з рівномірним, рівноправним і рівновідповідальним розподілом між ними і прав, і можливостей, і відповідальності.

Важливим, водночас, є врахування істотних відмінностей і нерівності, які реально існують між жінками і чоловіками. Ці відмінності і нерівність, природно, по-різному проявляють себе в різних секторах, вони специфічні для кожної країни. Водночас, простежується і певна типовість, яка дозволяє говорити про прояви нерівності у таких сферах, як:

- доступ до прийняття рішень і участь у представницьких органах;
- нерівність у домогосподарстві;
- відмінності у юридичному статусі і правах;
- гендерний розподіл праці в економіці;
- нерівність у домашньому/неоплачуваному секторі;
- насильство у відношенні до жінок;
- дискримінація.

Нерівність жінок і чоловіків – це проблема взаємовідносин, і її неможливо викоринити, якщо зосереджувати увагу лише на проблемах однієї статі. Необхідно застосувати такий підхід, який би сфокусувався на перегляді практик і структур, які укорінюють різні види нерівності. Особливо це стосується розподілу праці, доступу до ресурсів та контролю над ними, а також можливостей брати участь у прийнятті різноманітних рішень. Тому перегляд гендерних ролей і відносин можливий тільки за умови участі у цьому процесі обох статей. Адже практика довела: поліпшення умов життя однієї статі не вирішує загальних соціальних проблем, та й навіть призводить до дискримінаційного становища іншої.

Таким чином, принцип рівності повинен містити у собі і право на відмінність, враховувати відмінні риси, характерні для жінок і чоловіків. Адже життя жінок і чоловіків значно відрізняються через репродуктивну функцію жінок. Питання в тому, що ці відмінності не повинні негативно відбиватися на умовах життя жінок і чоловіків, вести до дискримінації. Навпаки, вони мають, відповідним чином, враховуватися, знаходити своє відображення у рівному розподілі економічних, соціальних і політичних можливостей.

На жаль, практика дискримінації за ознакою статі продовжується в усіх країнах світу. Так, річний дохід найбагатшого 1% населення світу дорівнює річному доходу найбідніших 57%. Жінки ж, при цьому, є ще біднішими, оскільки, за даними ООН, вони володіють лише 1/100 всіх світових багатств. Шукаючи шляхів розв'язання цієї проблеми, світова спільнота виробила і запропонувала механізм забезпечення гендерної рівності, який дає можливість будувати стійке, справедливе й розвинене суспільство.

Рівність вже, певною мірою, є тим європейським стандартом, яким вимірюється розвиток особи і суспільства.

Волевиявлення ж обох статей – жінок та чоловіків – щодо їхніх можливостей і прав, правових принципів, розбудови суспільних та державних структур є нормою для цивілізованої держави.

Larysa KOBELYANSKA
UNDP Ukraine, Equal
Opportunities Programme,
Kyiv, Ukraine

CONSIDERING GENDER ISSUES: UN APPROACHES

Annotation

First, the author appeals to the principle of human rights universality («every person, regardless his/her gender, ethnical and racial differences, should not suffer violations of his/her rights or disrespectful attitude to them»), which is the initial idea of the UN. The current century is marked by a special attention to human rights and ensuring each person's freedom. Besides that, the author stresses the fact that the concept of human rights is tightly connected with the general progress and development of mankind, for it is obvious that being poor means being vulnerable and deprived of civil rights.

Next comes the analysis of the question of women's rights. Democratic society cannot admit the situation when half of the population is partially or entirely deprived of making decisions that affects the whole society. The author provides a general description of the policy of equal rights and opportunities for women and men, for it is a part of global processes nowadays. It is important to understand the unity of two complexes of rights: civil and political, on one side, and social and economical, on the other. It is proved that social and economical rights are a stimulus to forming a strong economy, as well as its result.

Instead of that, discrimination continues to be a part of our everyday life, existing in politics, in the process of resources and social welfare distribution. Ukraine has signed the UN Declaration of the Millennium, where one of the main goals in the sphere of development is achieving equality between women and men, and by this our country has accepted

the great responsibilities laid by the document. The strategies in the sphere of development and political decision making cannot be effective without women's participation. Involving women will result in a global change in the situation: in a more socially oriented policy, humanitarian contents of investments, and improvement in the social atmosphere of the nation.

This approach presupposes the forming of state gender policy (taking into consideration differences and inequalities that really exist between women and men). The world society has formed and suggested the mechanism of ensuring gender equality that should be used to build a stable, fair and developed society.

III. ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Jana SVERDLJUK

Norwegian Institute of International
Affairs, Oslo, Norway

WOMEN AND POLITICS IN UKRAINE: TOWARDS DEFINING THE PRINCIPLES OF COOPERATION BETWEEN LOCAL AND INTERNATIONAL ACTORS

After Ukraine acquired independence in 1991, the turbulent process of post-soviet transition has produced heavy effects on women's lives. Alongside with exclusion of women from social and economic life, women's participation in political decision-making has become one of the critical issues on the development agenda of the country. According to the statistics, women remain at the periphery of Ukrainian politics – that contradicts Ukraine's commitment to the basic principles and values of human rights. Due to the restricted resources owned by the Ukrainian state to support women's organizations and activities aimed at promoting women's rights, Western support has been and still remains a decisive source of both ideological and financial supplement to gender projects. Local activists are working in a close cooperation with international organizations represented in the region. On this background, securing the whole spectrum of human rights of women in Ukraine and favoring women's participation in political decision-making to a great extent depends upon whether Western and local actors will find effective ways of cooperation and achieve mutual understanding regarding common principles of their work.

The following presentation will 1) shed light on the issue of women's political participation in Ukraine from the perspective of the global agenda of human rights and give a brief account of the universal significance of women's participation in politics. Further, 2) the presentation will inquire

into the main principles of cooperation of international and local activists by analyzing contemporary feminist discussions on the ways and strategies of international feminist interaction. And last but not least, on the basis of the conducted analysis and selected literature on the issue of women's political participation in Ukraine 3) some preliminary conclusions and recommendations will be made with respect to building a productive East-West cooperation to favor the inclusion of women into political decision-making in Ukraine.

The Universal Meaning of the Issue of Women's Political Participation

The universal meaning of women's right to political participation is grounded in recognition, that this right plays an important role for securing the possibility for a personal self-determination and maintaining of human dignity¹. Thus, in the Article 1 of Universal Declaration of Human Rights (UDHR, 1948) it is stated: «All human beings are born free and equal in dignity and rights.» As long as human rights constitute an indivisible and interdependent whole, the right for political participation should be perceived as an integral element of the whole spectrum of civil, economic and cultural rights, which are essential conditions for maintaining the dignity of a person. Relevance of the whole spectrum of human rights to women is expressed in the article 2 of UDHR, which states: «Everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in this Declaration, without distinction of any kind, such as race, color, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status». Owing to the mentioned principle of indivisibility of human rights, this statement is also relevant to the right of women for political participation.

As it has been realized at the global level, gender neutrality of the international human rights standards practically

¹ Universal Declaration of Human Rights 1948, article 1. In the Norwegian context, a programmatic elaboration of the universal concept of human dignity is given in, among others, in: Focus on Human Dignity. Some Aspects of the Norwegian Plan of Action for Human Rights White Paper No. 21 (1999–2000). The Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 1.

results in disadvantage of women. This is why, aside from UDHR, a range of special 'women's' documents has been elaborated at the global level, such as Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), 1979, reports of World Conferences on Women (1975, 1980, 1985, 1995), Reports of World Conferences (1993, 1994), and different documents on the rights of women in special contexts. Elaboration and adoption of the special women's convention CEDAW has been based on the acknowledgement that first, despite the existence of various instruments for protection of human rights, extensive discrimination against women continues to exist; second, needs of women are not automatically recognized unless they articulate them and fight for them; and third, existing human rights standards applicable to women, are often unknown by the affected women themselves. Deriving from this, CEDAW underlines that discrimination against women violates the principles of equality of rights and respect for human dignity and suggests introducing a 'reverse discrimination', or 'affirmative action', in order to secure the enjoyment of the whole spectrum of human rights by women. It requires the participating States to take all appropriate measures, including changing the local legislation if necessary, to ensure full development and advancement of women. This statement of CEDAW has put a beginning to the practice of the so-called gender quotas. In political sphere gender quotas are being practiced as rotations in the party lists during Parliamentary Elections. As it has been demonstrated by the experience of many countries that have introduced gender quotas in politics, quotas have become effective mechanisms of restoration of gender equality in the sphere of political decision-making.²

² A systematic overview of the United Nation's documents on the human rights of women is made in a range of sources as e.g.: Women and Human Rights: the basic documents. New York: Center for Study of Human Rights. Columbia University 1996; Gudmundur Alfredson and Katarina Tomasevski (eds.) A Thematic Guide to Documents on the Human Rights of Women, Martinus Nijhoff Publishers The Hague/Boston/London 1995; Tomasevski, K., Women and human rights, London: Zed Books 1993; Achworth, Georgi-

After Ukraine acquired independence in 1991 and became an independent subject of international law, it has become a local player in the global context. In spite of the fact that Ukraine has ratified the basic human rights conventions (including CEDAW), the country still shows one of the lowest figures of women's political representation in the region. After the Parliamentary Elections in the year 2002, in the Ukrainian Parliament there were only 5.1% of women (against 94,9% of men). Political parties offer unequal possibilities for women and men for becoming Ukrainian people's deputies. E.g. among 206 candidates, given in the list of the leading parties block «Our Ukraine», there were only 10 women; in the lists of «Block of Julia Tymoshenko» there were only 44 women among 223 candidates. The same situation exists in the majority of Ukrainian parties, except for the party «Women for the Future», which does not play a significant role in political processes in Ukraine. In addition, the programs of political parties do not include gender component in its modern interpretation as an element for creation of a just society, but rather use an old soviet formulation of 'improving the status of women', which was rejected by international structures in 1990ies as out-of-date.³

On this background the question arises how is it possible to change the factual situation of women's exclusion from political decision-making in Ukraine and secure possibilities for a full-worthy human existence of women in the country. Taking into consideration that the human rights standards are shared by all, and taking into consideration the mentioned dependence of the transition societies on Western support, it becomes obvious that the practices of international collaboration and exchange of experience from the more advanced to those who need help plays an important

на, Changing the discourse: a guide to women and human rights, London: Change 1993; Т. М. Мельник «Міжнародний досвід утвердження гендерної рівності»// Міжнародний досвід забезпечення рівності жінок та чоловіків. Матеріали міжнародної конференції. Україна, Київ, 30 червня – 1 липня 2003 року.

³ Gender Issues in Ukraine. Challenges and Opportunities. United Nations Development Programme, UN in Ukraine, Kyiv 2003, 9–12.

role in creating conditions for women's advancement at the local level. The universal meaning of the right of women for political participation, which has been expressed in UDHR and in a range of United Nation's 'women's' documents (including CEDAW with its recommendation of 'positive affirmative measures'), as well as a successful experience of a range of democratic countries in incorporating the universal principles of human rights, constitutes the premises for the international collaboration for the advancement of women.

Proceeding from this, we will reflect on the ways and strategies of international cooperation for the advancement of women, and then make some preliminary conclusions and recommendations on the better ways of political advancement of women in Ukraine. By international cooperation for the advancement of women, we mean an interaction of different international and local actors, who are responsible for promoting the rights of women. This involves coordinated activities of different international organizations represented in the region and various local activists, such as the state with its ministries and departments, political parties and parliamentary members, parliamentary commissions, local women's organizations (civil society), academic and research institutes, etc. Regardless of the obvious importance of the international cooperation for promoting women's rights, strategies, methods, and ethics of this collaboration remain undefined and require a thorough elaboration. As the issue of international cooperation for the advancement of women has been mostly discussed by the Western activists of women's movement, we will first make an overview of these discussions and then apply their insights to a specific Ukrainian context and to a broader spectrum of actors.

International Cooperation on the Advancement of Women: towards Defining the Principles of «East» – «West» Dialogue

One of the characteristic features of the contemporary women's movement is a so-called «traffic in feminism», i. e. translation of knowledge and experience together with moral and financial support of different actors from the deve-

loping and transition countries by the organizations from the West. In this context, women-activists ask questions like: is the globalization of feminism another form of Western expansion; what should be the feminist agenda of the 21 century; is it justified to use the concepts of human rights to the many-folded cultures and ways of development in the world; are the fundamental ideas of human rights, including the idea of women's independence, connected to the cultural specificity of development in the West; can human rights and the rights of women be considered to be universal, and others. To my mind, the mentioned debates about the justification of universal values of feminism are rooted in the problem of absence of clear direction marks on the way of international dialogue. One doubts not about the significance of the fundamental values and ideals, but about methods used for their achievement.

Thus, we are being confronted with the question: what should be the most suitable methods and strategies of international collaboration in the field of women's rights? Contemporary feminist discussions of globalization of feminism point out two main perspectives. Some researches underline that international women's cooperation should proceed from the following presuppositions: first, there exist a common world of women; second, strategies of empowerment for women from different parts of the world should be similar; and third, problems and strategies should be first defined in the center, in the developed West, and then translated to the less advanced peripheries, to other countries.⁴ This approach is identified in literature as 'global feminism'.

In contrast to this, another group of researchers gives their sympathies to the so-called «transnational feminism». The adherents of «transnational feminism» underline a difference of women's situations and stress that strategies of feminist struggle could be various in different social con-

⁴ Aino Saarinen: Globalisation and Traffic in Feminism – the Barents Case around Violence and Prostitution, in: Aino Saarinen and Elaine-Belanger (eds.) Crisis Centres and Violence against Women. Dialogue in the Barents Region, 9–16, 10.

texts. Consequently, the ground of international feminist cooperation should not be hierarchic, but should be founded on dialog and alliances of women across the world. They stress the importance of the politics of solidarity, respect for differences and exchange of experience. At the same time, they underline that as far as there are obvious gaps in economic development, a part of this policy should deal with provision of support from the more advanced to those for whom struggle for survival is an everyday life. Additionally, the adherents of the strategy of the second type underline that the very concept of the «West» should be deconstructed, as far as there is a variety of experiences and practices of women's movement in different countries of Western Europe. A decisive point in this argumentation is that we can talk about existence of a common conceptual field and an exchange of ideas, but as far as experience is concerned, it would be more justified to perceive the current state as diffusion:

«...it may be that the themes and issues 'travel' well and have an important part to play in the dynamics of women's movements, but as far as scope, frame, perspective and solutions are concerned, it is fruitful to approach this traffic more as diffusion...»⁵

Do 'global' and 'transnational' approaches to women's international cooperation exclude each other? Not necessarily. «Global feminism» and «trans-national» feminism' can be perceived as the concepts that complete each other. 'Global feminism' can be understood as a strategy that defines the most basic aims and objectives of feminist activities all over the world in the context of fundamental human rights. 'Global feminism' becomes more actual in the conditions of globalization of economy and the following universalization of moral and material values, which are necessary to secure a full-worthy human existence. At the same time, in the development of concrete local activities aimed at promotion of women's rights, universal principles and ideals can be implemented by a variety of methods. 'Transnational feminism'

⁵ Ibid., 11.

with its tolerance to differences allows avoiding the danger of building activities according to some pre-defined schemes and opens possibilities for initiatives and new decisions. Universalism is justified when we talk about values and ideals of women's international cooperation, whereas particularism is appropriate when we try to define concrete suitable ways of solving problems.

The problem of the empowerment of 'Eastern' actors

The question about strategies and methods of the implementation of the ideals of human rights is closely linked to the earlier mentioned problem of the relation between different actors involved into activities aimed at promotion of women's rights. The success in institutionally securing women's rights depends to a large extent on the dynamics of the relationship of the involved activists. Therefore, Western woman-activists and coordinators of the international development projects underline that the current conditions of financial support, structural and conceptual recommendations from Western actors may erroneously result in a one-sided self-perception of Eastern activists as help receivers. In this context, the question arises how can these activists gain control and achieve a full self-realization. In other words, how can women's organizations and other local institutions feel that it is they who put forward initiatives and make decisions? The following solution is suggested: aid recipients can feel themselves as empowered activists only if feminist projects would be re-defined every time by the aid recipients in their unique social contexts:

«Aid on the terms and conditions of those giving it will doubtless increase suspicions concerning feminism. By now, we should have agreed on that it is not a Western export product into the transitional East, but something open that will be defined anew in these new contexts and by these new actors... This will help the aid receivers to become truly empowered agents themselves. In the final instance, ready-made definitions and hierarchic relationships become severe

hindrances to transnational dialogue and learning from other's experiences and analyses...»⁶

As a theoretical justification of their approach, adherents of trans-nationalism use concepts of 'trans-versalism' and deliberative democracy. A re-definition of the frameworks and content of feminist projects presupposes the practice of dialogue and taking a place of the 'other', who is acting in different socio-political surroundings and contexts. Dialogue also makes it possible for productive disagreements and discussions to emerge.⁷ At the same time it is important to add that universal recommendations and norms can serve as a common ground for the trans-national conversation.

From the point of view of a theoretician, it would be fruitful to elaborate on the complex of philosophic concepts of dialogue, deliberative democracy, construction and deconstruction of self-images and images of the 'other', and see how these descriptions could enrich the practice of international women's collaboration. But this would be an extended work that would require much more time than we have for our discussion today. Instead of this, I would like to make a practical argument taken from the experience of participation in international development projects. To my mind, in order to further develop the so-called trans-national practice of international collaboration (which, as we have seen above, necessarily contains elements of universalism) it is important to make efforts to jointly build the whole process of cooperation starting from its planning and commencement to its completion and a possible continuation. Instead of a complicated process of re-definition, international development projects from the very beginning can be executed on the basis of equal partnership. Harmony and equity in the relations of Western and Eastern cooperation partners can be achieved not merely on the conditions

⁶ Ibid., 12.

⁷ Tensions in Combating Violence Against Women in the East-West Transregion of Barents - The «Man Question» in: Aino Saarinen and Elaine-Belanger (eds.) Crisis Centres and Violence against Women. Dialogue in the Barents Region, 69-91, 81.

when Western partners support initiatives of their Eastern colleagues, but rather when all involved activists jointly participate in the defining of the conditions, organizational frameworks and the content of cooperation.

The period when Western institutions have just started to develop cooperation ties with the partners from the Eastern block and the former Soviet Union, during which Western activists have played a decisive role in defining the structure and organizational frameworks of the trans-border cooperation, is slowly coming to its end. At present, there is a pull towards the strategy of equal partnership in the international East-West collaboration on the agenda. The activists, who have had an experience of cooperation on the basis of financial and structural support from the West, should go over to a new phase characterized by a joint fund rising for the projects and a joint definition of structural and organizational principles of their work. By doing this, activists and institutions from Eastern Europe would receive an opportunity to come up with new productive proposals and, if necessary, suggest corrections in defining the structural conditions of the fund-giving institutions. Of course, the leading role in this process will be given to the countries of Eastern Europe who have successfully accomplished the process of democratic transformation, such as Poland, Hungary, the Baltic States, and others. The next turn belongs to activists from the countries of the former Soviet Union, and Ukraine in particular.

Women and politics in Ukraine: Global Perspectives in a Local Context

On the basis of the conducted analysis of the universal meaning of the issue of women's political participation and the ways and principles of international women's collaboration we can draft some directions for answering the question about the most effective ways of implementation of the universal recommendations and norms for Ukraine and the ways of interaction of Western and local activists for the political advancement of women in the country. By doing this, we will draw in an analysis of the Ukrainian scholars con-

cerning the major problems of women's political participation in Ukraine, as well as some latest political documents of the country's development, and try to integrate these materials into the already drafted 'universal' context of the issue of women's participation in politics.

1. On the development agenda of Ukraine there should be an active integration of gender component into the general human rights politics. Ukrainian activists – the state, which plays an important part in promoting human rights in the region, political parties, media, women's organizations and others – should realize that women's rights are integral to human rights. Protection of women's rights (including the right for political participation) should be perceived as an essential part of the overall efforts to secure possibilities for a full-worthy human existence and maintenance of human dignity in the region.

2. It is vitally important for Ukrainian actors to jointly elaborate a new constructive approach to women's representation in politics which should contrast the current formal attitude towards the issue, which has been dominant in the past. As it has been underlined in the post-soviet feminist literature, Ukraine has inherited from the Soviet times a formal approach to the involvement of women in politics. The fact that one third of the people's deputies in the Supreme Council of the Soviet Union were women was, first of all, secured by orders 'from above', second of all, women-deputies represented rather not the interests of women, but the interests of working and farm production and were not allowed to the posts that gave access to power and resources.⁸ One of the characteristic features of the Soviet political system of governance was a so-called 'male-crazy' ('muzhekratia', power of men), which involved obvious gender asymmetries in the system of power, prevalence of men in the leading positions and orientation of political leaders for international and 'global' national issues instead of making

⁸ В. Бондаровська, О. Кириленко та ін.: «Жінки на виборах 2002: психологічний аналіз успіхів та прорахунків» / Програма підтримки партнерства жінок та чоловіків в політиці ОЛЬГА: Матеріали до семінарів із впровадження гендерних підходів у політику, Київ 2002, 54–68.

concrete steps towards solving concrete everyday problems of citizens.⁹ In that system of power there was no place for women to struggle for their own political rights.

The perception of gender politics in the context of the 'protection of mothers and children' prevails in the state development programs and in the programs of Ukrainian political parties until now. Even in the latest development program of the Cabinet of Ministers, which proclaims securing the rights of people as its main goal, women are being mentioned exclusively in the context of overcoming the tendency of birth reduction in Ukraine, whereas the human rights of women and the issues of women's political and social participation are completely ignored.¹⁰

At the same time, after people's demonstrations to support democracy during Presidential Elections in November 2004 and a following radical change of the country's national policy in the direction of the humanization of society and giving priority to basic values of human rights, Ukraine has got a unique chance to introduce gender component into the state politics and elaborate concrete measures aimed at increasing social and political participation of women. Since late 2004, for the first time in the history of Ukraine's independence, the program of development of the new government has been aimed at protection of human dignity and people's interests. Setting forward the issue of women's rights and gender mainstreaming at the development and political agenda could be a logical continuation of the intentions of the new government to humanize the country's policy and make the image of democratic parties and blocks a more attractive one.

3. As a result, Ukrainian state and political parties have a unique possibility to become serious global players acting to promote women rights in the region. Until now, a common belief of the activists of feminist movement in Ukraine was that the ideology of the post-soviet state discourse had been actively and forcibly usurping the rights women to represent their interests, which deprived women and women's organiza-

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Програма діяльності Кабінету Міністрів «Назустріч людям», Київ 2005.

tions of a possibility to pronounce upon their actual problems and gave a perverted account of the situation of women in Ukraine. That allowed to reach the conclusion that feminism as political project was not possible in Ukraine. Feminist ideology seemed as dangerous mostly for those who held power in Ukraine as long as it criticized the very basis of the patriarchal power and insisted in its reconstruction, whereas other political ideologies did not intend to reconstruct the structure of totalitarian and patriarchal power and criticized only some of its manifestations, separate strategies or laws. Political parties were aware of the dominance of gender stereotypes in Ukrainian society and were afraid to lose electorate by including women in the lists of the main candidates. Consequently, in the post-soviet women's movement any act of representation of women's individuality which did not appeal to the state rhetoric was a genuine feminist act, whether it was openly based on the feminist terminology and the discourse system or not.¹¹

Although the argument about the resistance of the state and political system to gender transformations in Ukraine still has objective grounds, a radical isolation of the efforts to maintain women's individuality and a contraposition of the local women's movement to the retrograde official's activities starts to lose its pathos. The dissident culture of a self-expression through opposition to the totalitarian structures of the state should be replaced by active cooperation with the state structures in a patient educational work, persuasion and dialog between different social institutions.

4. Under Ukraine's international commitments and its goal to reach an improved gender balance by the year 2015 (proclaimed at the UN Millennium Summit in September 2000)¹², Ukrainian state activists should seriously consider a possibility to introduce gender mainstreaming into politics, including the practice of 'positive affirmative measures' to support women's advancement in all spheres, including the sphere of politics. As it has been shown, undertaking 'affirmative action', or gender

¹¹ Irina Zhrebkina. «Who is afraid of feminism in Ukraine?» How feminism is possible as a post-soviet political project» (www.kcgs.org.ua).

¹² Gender Issues in Ukraine. Challenges and Opportunities. United Nations Development Programme, UN in Ukraine, Kyiv 2003, 21.

quotas, is a universal (valid for all) recommendation, which has been put forward by the United Nations to level off the gender balance in the world societies and create conditions for maintaining human dignity worldwide. Accordingly, gender quotas can be perceived as an integral part of the measures aimed at protection of human rights and a means for building social justice and democracy in Ukraine. The introduction of the practice of 'temporary special measures' could become an integral part of the general course of humanization of politics adopted by the Ukrainian state after November 2004. In this context, local Ukrainian activists should unite their efforts to elaborate a complex mechanism of activities of the state institutions and learn from other countries' experience of gender mainstreaming and gender quotas.

At the same time, proceeding from the argument that the universal recommendations and norms concerning the protection of women's rights can be implemented by a variety of methods, Ukrainian activists should conduct an accurate inquiry into a possibility to introduce gender quotas in the present socio-cultural situation, study the existing alternatives to gender quotas and experience of alternative actions made by other countries, and, if necessary, suggest other possible solutions for the political advancement of women.

5. Since international cooperation to promote women's rights plays an important role in the process of the implementation of the ideals and norms of human rights, Ukrainian activists should actively cooperate with the international organizations and various 'Western' institutions on the issue of inclusion of women into political decision-making.

In Ukraine a range of international organizations are operating and all of them have promotion of the human rights for women on their agenda. They have different mandates and their activities are various. E.g. UNDP Ukraine with its Gender in Development Programme (GIDP) is one of the major actors promoting equal opportunities policy and initiating the process of gender awareness in Ukraine. It is initiating and focusing gender research and gender expertise of legislation, drafting and lobbying for adoption of the Gender Equality Law and promoting women's participation in politics. It is actively co-

operating with academic institutions and Ministry of education to establish gender education in higher institutions as well as primary and secondary schools.¹³ There is a range of other international organizations represented in Ukraine, who make efforts to promote gender equality in Ukraine, e. g. the OSCE Project-coordinator in Ukraine,¹⁴ International Women's Rights Center «La Strada – Ukraine»,¹⁵ and others.¹⁶

Both 'Western' and local activists should cooperate on the basis of a mutual respect and pursuit the equal partnership strategy. This would require local Ukrainian activists to actively use accessible international funds to promote appropriate local solutions; make own initiatives for creating international cooperation projects; report concrete local problems and tasks in the field of women's rights and use existing funds to solve them, etc. Correspondingly, international activists would be required to overcome the static approach of 'help provision' and pursuit cooperation on the basis of the inclusion of their Ukrainian partners into all phases of cooperation projects.

Яна СВЕРДЛЮК,

Норвезький інститут міжнародних досліджень, Осло, Норвегія

ЖІНКИ І ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ВИЗНАЧЕННЯ ЗАСАД СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ РЕГІОНАЛЬНИМИ І МІЖНАРОДНИМИ ЧИННИКАМИ

Анотація

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році бурхливий процес переходу до «пострадянських» реалій життя надзвичайно негативно позначився на житті

¹³ More detailed information on the activities of the UNDP and GIDP is available at: www.un.kiev.ua.

¹⁴ www.osce.org/ukraine

¹⁵ www.lastrada.org.ua

¹⁶ Other international organizations, such as IOM Mission in Ukraine, concentrate on running anti-trafficking programs in Ukraine, or promotion of women's economic participation, as TACIC Programme, EU (www.de-lukr.cec.eu.int), Winrock International (www.winrock.org.ua).

жінок. Одночасно із соціальним і економічним «виключенням» жінок їхня незначна участь у процесі прийняття політичних рішень стала однією з критичних тем на порядку денному країни. Згідно зі статистикою, жінки і нині залишаються на периферії української політики, що суперечить міжнародним зобов'язанням України щодо основних принципів і цінностей прав людини.

Через обмежені ресурси Української держави, виділені на підтримку жіночих організацій і діяльності, спрямованої на забезпечення прав жінок, допомога Заходу була і залишається вирішальним ресурсом як ідеологічної, так і фінансової підтримки гендерних проєктів. Місцеві діячі працюють в тісному співробітництві з міжнародними організаціями, представленими в регіоні. З огляду на це, забезпечення усього спектру прав людини для жінок України і заохочення жінок до політичного прийняття рішень значною мірою залежать від того, наскільки західні і місцеві діячі знайдуть ефективні шляхи співпраці і досягнуть взаємного порозуміння стосовно спільних принципів своєї роботи.

Доповідь, по-перше, висвітлює проблему участі жінок у політичному житті України з глобальної точки зору прав людини, а також надає коротку довідку щодо загальнолюдського значення участі жінок у політичному процесі. По-друге, досліджуються головні принципи співпраці міжнародних і місцевих діячів через аналіз сучасних феміністських дискусій щодо шляхів і стратегій міжнародної феміністської взаємодії.

І останнє – на основі проведеного аналізу участі у політиці жінок України зроблено попередні висновки і рекомендації щодо шляхів побудови продуктивної співпраці Сходу і Заходу на шляху до активнішого включення жінок до процесу прийняття політичних рішень в Україні.

Сергій ПЛОТЯН,
головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ЖІНОК У ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Як відомо, в Україні європейська інтеграція визначена головним напрямом державної політики.

Водночас, стратегічною метою України є досягнення європейських стандартів у всіх сферах життя: політичній, економічній, соціальній і, в тому числі, у сфері гендерної рівності.

У Європі питанню забезпечення рівноправності жінок і чоловіків приділено неабияку увагу. Однак з початку 50-х і до середини 70-х років воно було розділено між двома інституціями: Радою Європи, яка займалась боротьбою з дискримінацією за ознакою статі в контексті загальної проблематики прав людини, та Європейським Економічним Співтовариством, яке в той період обмежувало свою діяльність економічною сферою.

Це пов'язано з особливостями інтеграційних процесів у Європі. Нагадаю: наприкінці 40-х – на початку 50-х років країни Західної Європи, незважаючи на усвідомлення необхідності об'єднання зусиль, спрямованих на відбудову зруйнованої під час війни економіки та уникнення загрози військових конфліктів у майбутньому, були ще не готові поступитися частиною суверенітету заради повномасштабної інтеграції в усіх сферах. Саме тому інтеграція спочатку здійснювалася у двох напрямках: економічному – в рамках Європейського Співтовариства вугілля і сталі, Європейського Співтовариства з атомної енергії та Європейського Економічного Співтовариства, а також у політико-правовому – в рамках Ради Європи.

Питання забезпечення гендерної рівності у Європейському Союзі необхідно розглядати в контексті історичного розвитку самої спільноти та її правової системи – європейського права.

Визнаючи всі основні міжнародно-правові акти щодо забезпечення рівності чоловіків і жінок, у тому числі документи Ради Європи, держави – члени Європейського Союзу зробили значний крок уперед у розробці єдиної, гендерної за суттю, правової політики. Відповідні положення закріплені як у первинному праві ЄС (установчих та інших договорах уже згаданих Європейського співтовариства вугілля і сталі, Євратому, ЄЕС, а також Європейського Союзу), так і у вторинному (директиви, рішення, резолюції, рекомендації органів спільноти та судова практика). Безумовно, найяскравішим результатом діяльності у цій сфері став Договір про запровадження Конституції для Європи, який узагальнив європейський та світовий досвід за останніх 50 років.

Гендерний аналіз базових документів ЄС дає можливість спостерігати значний прогрес: якщо Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства 1957 р. лише зобов'язував встановити рівну платню жінкам та чоловікам за рівноцінну працю (стаття 119), то в Амстердамському договорі 1997 р., зберігаючи норми попереднього Договору в ст. 141, рівність жінок та чоловіків визнана одночасно метою (ст. 2) і принципом діяльності (ст. 3) Євросоюзу. Крім того, Амстердамський договір містить ст. 13, яка дає можливість органам ЄС здійснювати заходи з метою запобігання дискримінації, в тому числі за ознакою статі, а також ст. 137, яка дозволяє Співтовариству підтримувати і доповнювати діяльність держав-членів у напрямі забезпечення рівності жінок і чоловіків щодо можливостей на ринку праці та ставлення до них на роботі.

Що стосується Європейської Конституції, то цей документ просто пронизаний духом гендерної рівності, а в самому його тексті міститься понад 10 положень, які акумулювали світовий досвід у цій сфері.

Еволюція гендерної складової європейського права варта того, щоб розглянути її докладніше.

Згадана вище стаття 119 Римського договору щодо запровадження рівної для чоловіків і жінок оплати за виконання однакової роботи тривалий час не могла бути ефективним засобом боротьби з дискримінацією жінок, оскільки до 70-х років положення актів ЄЕС розглядалися державами-членами як декларативні, що не мають прямої дії і не підлягають судовому захисту. Зрушення у цій сфері були спричинені позовами громадянки Бельгії Габріель Дефрен, яка скаржилась на те, що, працюючи стюардесою у бельгійській авіакомпанії «Сабена», вона отримувала меншу платню, ніж чоловіки-стюарди за такий же обсяг роботи. Лише третій її позов було розглянуто Судом Європейських Співтовариств не по суті вимог заявника, а з точки зору можливості вважати положення Римського договору щодо запобігання дискримінації за ознакою статі в оплаті праці нормою прямої дії. Рішення Суду було однозначним: так, громадяни можуть використовувати в судах для обґрунтування відповідних вимог до роботодавця статтю 119 Договору про заснування ЄЕС.

Таким чином, справа № 43-75 «Габріель Дефрен проти авіакомпанії «Сабена» дозволила перетворити згадану статтю в дієвий засіб захисту прав жінок. Після цього була ціла низка рішень Суду у справах щодо порушення положень статті 119, в яких тлумачились поняття «заробітна плата», «однакова робота», а також розширювалася сфера застосування принципу рівноправності жінок і чоловіків, зокрема на пенсійне забезпечення.

Значна кількість позовів до Суду Європейських Співтовариств свідчила про небажання держав-членів повною мірою проводити імплементацію положень ст. 119 у національне законодавство. Безперечно, така ситуація спонукала інші інституції європейської спільноти до відповідних заходів: починаючи з середини 70-х років було прийнято низку документів, спрямованих на запобігання дискримінації за ознакою статі у трудових відносинах.

Перший з них – Директива Ради 75/117/ЄЕС від 10 лютого 1975 р. про адаптацію законодавства держав-членів щодо застосування принципу рівності оплати праці чоловіків і жінок. 9 лютого 1976 р. Рада прийняла Директиву 76/207/ЄЕС про запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків і жінок у трудових стосунках, а саме: при прийнятті на роботу, професійному навчанні і просуванні по службі. Наступний актом була Директива Ради 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 р., яка вже повністю присвячувалась впровадженню принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення.

Реалізація державами – членами ЄЕС положень згаданих вище директив і як наслідок – нова хвиля судових справ призвели до того, що на початку 80-х років Європа відчула необхідність вироблення нової політики у цій сфері. Тому Комісія Європейських Співтовариств прийняла Рішення 82/43/ЄЕС від 9 грудня 1981 р. про створення Консультативного комітету з рівних можливостей для жінок і чоловіків. На Комітет покладалися функції щодо збору та аналізу відповідної інформації, а також консультування Єврокомісії при розробці та впровадженні політики трудової зайнятості та рівноправності жінок. Крім того, Комітет мав забезпечувати обмін інформацією щодо досвіду держав-членів у сфері його компетенції.

Саме з цього часу в Співтоваристві почалось формування цілеспрямованої політики рівних можливостей для чоловіків і жінок. Так, починаючи з 1982 р. затверджувались середньострокові Програми дій Співтовариства щодо рівних можливостей для жінок і чоловіків. Ці Програми дозволили системно планувати заходи, зробили процес прийняття рішень передбачуваним і відкритим для громадськості, запровадили контроль з боку Ради міністрів і Європейського Парламенту за ходом їх реалізації.

Не залишилась поза увагою Євросоюзу проблема пропорційної участі жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень. Для її врегулювання у середині 90-х років

було прийнято два документи: Резолюція Ради від 27 березня 1995 р. про збалансовану участь чоловіків і жінок у прийнятті рішень, а також Рекомендація Ради 96/694/ЄС від 2 грудня 1996 р. про збалансовану участь чоловіків і жінок у прийнятті рішень. У першому з них державам-членам пропонувалось поширювати збалансованість участі чоловіків і жінок у прийнятті рішень як пріоритетне завдання в контексті запровадження політики рівних можливостей та втілити його у програмах своїх урядів, а також розробити інтегровану глобальну стратегію поширення збалансованості участі чоловіків і жінок у прийнятті рішень, яка охоплює широкий спектр таких заходів і враховує можливості і кращі методи, що застосовуються різними державами-членами. Другий документ рекомендував ухвалити цілісну та інтегровану стратегію, спрямовану на заохочення збалансованості участі жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень, а також розробити і здійснити відповідні заходи для її реалізації.

Важливим є також те, що Директивою Ради 97/80/ЄС від 15 грудня 1997 р. держави-члени зобов'язувались у рамках національних судових систем вжити необхідних заходів для того, щоб тягар доказування у справах про дискримінацію за ознакою статі покладался на відповідача.

Остаточного нового підходу до вирішення проблеми статевої дискримінації було законодавчо закріплено в Амстердамському договорі 1997 р.

Неможливо не згадати документ, який, без сумніву, можна назвати історичним для Євросоюзу – Договір про запровадження Конституції для Європи. Він повинен замінити всі попередні договори ЄС, але не набрав чинності, оскільки не був ратифікований окремими країнами-членами. Однак це зовсім не зменшує його цінності.

Забезпеченню гендерної рівності Конституція приділяє надзвичайно велику увагу. Так, в абзаці 2 частини 3 статті 3 «Мета Союзу» зазначає: «Союз бореться проти... дискримінації, підтримує соціальну справед-

ливість та захист, рівність жінок та чоловіків, солідарність поколінь, захист прав дитини».

Ця норма конкретизується у Розділі III «Рівність» Частини II, а саме у п. 1 ст. II-21 «Недискримінація»: «Заборонено будь-яку дискримінацію на будь-якій підставі, такій, як стать, раса, колір шкіри, етнічне чи соціальне походження, генетичні риси, мова, релігія чи віра, політичні чи будь-які інші погляди, належність до національної меншини, власність, походження, фізична чи розумова недієздатність, вік чи сексуальна орієнтація».

Крім того, у ст. II-23 «Рівність жінок та чоловіків» наголошується: «Рівність жінок та чоловіків належить забезпечувати в усіх сферах, зокрема працевлаштування, праці та її оплати. Принцип рівності не перешкоджає зберігати чи ухвалювати заходи, що обумовлюють окремі переваги недостатньо представленої статі».

У Розділі I Частини III «Політики та функціонування Союзу» визначені спрямованість та мета заходів та політик Союзу. Так, у ст. III-2 читаємо: «Усі заходи Союзу, зазначені в цій частині, спрямовані на те, щоб усунути нерівність та сприяти рівності жінок та чоловіків». Крім того, у ст. III-3 зазначено: «Визначаючи та здійснюючи політики та заходи, зазначені в цій частині, Союз має на меті боротьбу проти дискримінації на підставі статі, раси, етнічного походження, релігії чи віри, (фізичної чи психічної) недієздатності, віку чи сексуальної орієнтації».

У цій же частині III ст. III-8 Розділу II «Недискримінація та громадянство» дозволяє запровадити заходи, потрібні для боротьби з дискримінацією на підставі статі, раси, етнічного походження, релігії чи віри, (фізичної чи психічної) недієздатності, віку чи сексуальної орієнтації.

У галузі соціальної політики (ст. III-104 Секції 2 Підрозділу III Частини III) Євросоюз підтримує та доповнює діяльність держав-членів у сфері забезпечення рівності чоловіків і жінок щодо їх можливостей на ринку праці та ставленні на роботі.

Обов'язок кожної країни — члена ЄС щодо забезпечення застосування принципу однакової плати працівникам чоловічої та жіночої статі за однакову роботу чи роботу, що має однакову вартість, детально виписана у статті III-108. Крім того, там дається визначення терміна «плата», а також дозволяється застосовувати метод «позитивної дискримінації» у професійній діяльності, де окремі статі недостатньо представлені.

Політики у сферах прикордонного контролю, прибутку та імміграції (стаття III-168 Секції 2 Підрозділу IV Частини III), крім іншого, передбачають, що європейські закони чи європейські рамкові закони запроваджують заходи щодо боротьби з торгівлею людьми, зокрема жінками та дітьми.

У ст. III-172 Секції 4 Підрозділу IV Частини III сексуальну експлуатацію жінок і дітей віднесено до сфери особливо серйозної злочинності транскордонного характеру разом з тероризмом, торгівлею людьми, незаконною торгівлею наркотиками та зброєю, «відмиванням брудних грошей», корупцією, організованою злочинністю.

Необхідно б зупинитися і на процедурі формування складу Європейської Комісії, яка також враховує принцип гендерної рівності. Так, у частині 2 ст. 26 визначено, що в процесі висування кандидатів кожна держава-член складає список з трьох осіб обох статей, яких вона вважає достатньо кваліфікованими, щоб виконувати обов'язки Європейського Комісара. Потім, вибираючи одну кандидатуру з кожного поданого списку, новообраний Голова визначає 13 Європейських Комісарів, враховуючи їх компетенцію, відданість справі та гарантовану незалежність.

У цьому контексті варто описати ситуацію, яка виникла напередодні урочистого підписання Договору про запровадження Конституції для Європи і могла перерости в інституційну кризу в Європейському Союзі.

Як відомо, повноваження очолюваного Романо Проді складу Європейської Комісії офіційно мали закінчитися 31 жовтня 2004 р. Наприкінці липня цього

року Європейський Парламент затвердив новим Головою виконавчого органу Євросоюзу колишнього прем'єр-міністра Португалії Жозе Мануела Дюрао Баррозу, який повинен був сформувати новий склад Єврокомісії. При цьому він запевнив, що третину посад будуть обіймати жінки. У серпні було названо імена 24 членів — по одному Комісару від кожної країни — члена ЄС. Загалом, майбутній «Європейський кабінет» виглядав солідно: разом з головою у ньому було три колишніх прем'єр-міністри, шість экс-міністрів закордонних справ або з європейських питань, а також три колишні міністри фінансів. Серед них, як і обіцяв Ж. Баррозу, було вісім жінок.

Нагадаємо, що відповідно до діючої нині процедури кандидатів пропонують уряди держав-членів, а новобраний Голова ЄК визначається щодо посад. Потім в Європейському Парламенті проводяться слухання щодо кожної кандидатури у профільних комітетах та консультації з фракціями, і лише після цього приймається рішення щодо всього складу Комісії. Водночас відхилити окремих кандидатів, котрі, на думку депутатів, не відповідають номінованим посадам, неможливо. Дозволяється тільки затвердити або не затвердити склад Комісії в цілому.

Проблеми у Ж. Баррозу з'явилися уже під час попередніх слухань у комітетах: окремі комітети та фракції мали претензії до п'яťох членів його команди. Серед них найбільш проблемною стала кандидатура представника Італії Рокко Буттіліоне — міністра з європейських питань в уряді Сільвіо Берлусконі, якого пропонували на посаду Комісара з питань юстиції, свободи та безпеки. Під час виступу перед членами Комітету Європейського Парламенту з питань громадянських свобод, юстиції та внутрішніх справ Р. Буттіліоне, професор філософії, переконаний католик, відомий своєю консервативною позицією щодо сексуальних меншин та сімейних відносин, сказав, що вважає гомосексуалізм гріхом і виступає проти гомосексуальних шлюбів. Крім того, він додав таке: «Сім'ї існують для того, щоб

жінки народжували та виховували дітей під опікою своїх чоловіків». Останнє висловлювання викликало подив одних і протест інших членів Європарламенту. Прибічники гендерної рівності були взагалі шоковані. Їх висновок був однозначним – такій людині не можна довіряти питання юстиції, свободи та безпеки ЄС. У підсумку було прийнято негативне рішення щодо цієї кандидатури не тільки профільного Комітету, а й фракцій зелених, лібералів та соціалістів. Стало очевидним, що здобути більшість голосів на підтримку запропонованого складу Комісії буде практично неможливо. Додаткові консультації з кабінетом С. Берлусконі не дали позитивних результатів – пропозицію замінити Р. Буттіліоне або запропонувати йому іншу посаду було відхилено.

Таким чином, затвердження нового складу Європейської Комісії опинилось під загрозою зриву через консервативні погляди на шлюб і сім'ю кандидата на посаду Єврокомісара, а також принципову позицію Європарламенту, з одного боку, та новопризначеного Голови Єврокомісії разом з Урядом Італії – з іншого.

Слід зауважити, що аналогічна ситуація виникла у 1994 р. при затвердженні складу Європейської Комісії на чолі з Ж. Сантером. Тоді депутати висловили застереження щодо відповідності представника Ірландії П. Фліна номінованій посаді Комісара з питань соціальних відносин, зважаючи на його позицію щодо питання гендерної рівності. Однак компромісу було досягнуто шляхом вилучення цієї сфери з переліку його функціональних обов'язків як Комісара ЄК.

Наприкінці жовтня 2004 р. склалася патова ситуація. За відсутності прецедентів у минулому, а також юридично визначеної процедури щодо врегулювання кризових ситуацій Ж. Баррозу виступив на пленарному засіданні Європейського Парламенту з проханням відкласти голосування, щоб він зміг провести необхідні зміни у складі Комісії. Депутати погодились, оскільки розуміли, що негативне рішення щодо нового складу Єврокомісії може завдати непоправної шкоди Євро-

пейському Союзу, а новопризначений Голова ЄК готовий іти на компроміс.

Першим замінили Рокко Буттіліоне...

Це була безсумнівна перемога Європарламенту і прибічників рівності чоловіків та жінок, перемога, яка наочно продемонструвала, наскільки принципи гендерної рівності утвердились у європейському суспільстві та у соціальній свідомості.

* * *

Рада Європи, заснована у 1949 р., проголосила своєю метою досягнення більшого єднання між її членами на принципах плюралістичної демократії, верховенства права та забезпечення прав людини.

Серед документів Ради Європи важливе значення для боротьби з дискримінацією жінок мають Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (ратифікована разом з Протоколами № 1, 2, 4, 7, 11 Законом України від 17 липня 1997 року), Європейська соціальна хартія (Україною підписана, але не ратифікована) та Переглянута соціальна хартія (Україною не підписана). В усіх цих документах закріплюються норми щодо протиправності дискримінації за ознакою статі.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. вважається найбільш досконалим та ефективним актом у сфері прав людини. Кожна країна, яка вступає до Ради Європи, бере зобов'язання ратифікувати цю Конвенцію і неухильно дотримуватись її норм.

У ст. 14 документа визначається, що здійснення прав і свобод, викладених у Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин. Водночас, Конвенція не тільки проголосила основоположні права людини, а й створила механізм їх захисту.

Співробітництво України з Радою Європи розпочалося практично після проголошення 24 серпня 1991 р. Верховною Радою України незалежності. Враховуючи низку історичних, географічних, політичних, економічних, культурних, правових та інших факторів, наша держава зробила вибір на користь європейських, демократичних цінностей.

14 липня 1992 р. Україна заявила про своє бажання вступити до Ради Європи. 19 жовтня 1995 р. Комітет міністрів Ради Європи ухвалив резолюцію про запрошення України стати 37-м членом цієї міжнародної організації.

9 листопада 1995 р. відбулася урочиста церемонія вступу України до Ради Європи, у Страсбурзі на площі перед Палацом Європи було піднято Державний Прапор України.

Відповідно до Статуту Ради Європи, Україна представлена в усіх головних її органах: Парламентській асамблеї, Комітеті міністрів, Конгресі місцевих та регіональних влад Ради Європи, а також у Європейському суді з прав людини. Особливої уваги, на мою думку, заслуговує Парламентська асамблея, оскільки саме цей орган визначає основні напрями діяльності Ради Європи. Україна представлена в ПАРЕ Постійною делегацією Верховної Ради України у складі 24 народних депутатів (12 основних членів та 12 їх заступників).

Слід зазначити, що Асамблея вважає своїм довгостроковим завданням досягнення гендерно збалансованого представництва в делегаціях парламентів країн-членів, підвищення представництва жінок у національних парламентах та здійснює кроки для заохочення участі жінок у політичному житті.

Підтвердженням цього є ціла низка документів Парламентської Асамблеї Ради Європи. Так, у своїй Резолюції 606 (1975) Асамблея закликала парламенти держав-членів визнавати можливості всіх своїх членів незалежно від статі, при формуванні своїх делегацій.

Резолюція Асамблеї 1079 (1996) про підвищення рівня представництва жінок у Парламентській Асамблеї Ради Європи передбачає, що якщо певна національна делегація не включає жодної жінки або включає більш низький відсоток жінок, ніж представлено у її національному парламенті, така ситуація є несумісною з принципом рівності між чоловіками та жінками.

У своїй Рекомендації 1413 (1999) щодо рівного представництва в політичному житті Асамблея запропонувала національним делегаціям представити власні засоби для виправлення ситуації з недостатнім представництвом жінок у цій сфері.

Інші органи Ради Європи також активно сприяють забезпеченню гендерно збалансованої участі чоловіків та жінок в політичних та представницьких органах влади. Конгрес місцевих та регіональних влад прийняв Резолюцію 85 та Рекомендацію 68 (1999), які спрямовані на забезпечення активної участі жінок у політичному житті в регіонах та в місцевих органах влади Європи.

12 березня 2003 року Комітет міністрів прийняв Рекомендацію Rec (2003)3 щодо збалансованої участі жінок та чоловіків у політиці та представницьких органах влади, в якому пропонується виходити з відсотку представлення жінок та чоловіків у національних делегаціях до Парламентської Асамблеї як одного з показників прогресу в політиці.

Однак практично всі згадані документи мають рекомендаційний характер. Тому не дивно, що зміни відбувалися вкрай повільно. Станом на середину 2003 року в складі Асамблеї було 19,4% жінок (119 з 612 діючих членів). Близько 45% жінок-парламентаріїв Асамблеї були постійними членами, а 55% – заступниками. У шести національних парламентських делегаціях, в тому числі в українській, жінки були взагалі відсутні. Відсоток жінок-парламентаріїв в Парламентській Асамблеї змінювався таким чином. Вересень 1975 р. – 6,1%; жовтень 1985 р. – 7,9%; жовтень 1992 р. – 11,3%; вересень 1997 р. – 15,6%; серпень 2002 р. – 20,7%; чер-

вень 2003 р.— 19,4%. Слід відзначити, що в Європі вже немає парламентів без жодної жінки-депутата.

Для порівняння: в Європейському Парламенті — 31,5% жінок-членів (17,5% в 1979 р.).

Тоді було здійснено досить радикальний крок. До Регламенту ПАРЄ були внесені зміни, що зобов'язували національні парламенти при обранні їх делегатів обов'язково включати жінок якнайменше в тому самому відсотку, в якому вони представлені у національному парламенті. Політичним групам та комітетам пропонувалося поважати принцип гендерної рівності при наданні їх пропозицій щодо кандидатів у керівні органи Асамблеї. У разі, якщо постійна делегація не виконає вимогу щодо представництва чоловіків і жінок, її мандат може бути визнано недійсним. Метою цих змін було досягнення, як мінімум, 30-відсоткового рівня представництва жінок, а в перспективі — підвищення цього показника.

Тут слід зробити невеликий відступ для пояснення останньої цифри. Вона з'явилась після низки досліджень і була визнана ПАРЄ, Європейським Парламентом та Міжпарламентським Союзом. Саме 30-відсоткова квота представництва — це та критична кількість, що має вплив на хід політичних подій. Поза цим порогом спостерігається чіткий політичний прогрес, коли можна позбутися нав'язаної чоловічої моделі здійснення владних повноважень, привнести власне бачення.

Згадані зміни набрали чинності з січня 2004 року.

Водночас, український парламент до такого підходу виявився не готовий. Як відомо, в нинішньому скликанні¹ майже 95% народних депутатів — чоловіки. Традиційно виключно з чоловіків було сформовано і нашу Постійну делегацію до ПАРЄ. Запровадження досить жорстких вимог щодо обов'язкового представництва жінок у національних делегаціях було для українських парламентаріїв неприємною несподіванкою. Лише після того, як було поставлене питання про можливість

¹ 2005 р.

невизнання їхніх мандатів, Верховна Рада України терміново ввела до складу Постійної делегації України народних депутатів Оксану Білозір в якості члена делегації та Катерину Ващук в якості заступника члена.

Якщо говорити про представництво жінок у парламенті, необхідно констатувати, що Україна з показником 5,3% займає передостаннє місце серед країн-членів Ради Європи. Менше тільки в Туреччині – 4,4%.

Влада в Україні була і, на превеликий жаль, досі залишається дуже патріархальною. Статистичні дані свідчать про те, що в державних органах України найбільше жінок працює на посадах найнижчого рівня. Водночас, чим вища посада – тим більшою є диспропорція на користь чоловіків.

Яскравою ілюстрацією цієї закономірності є склад вищих органів державної влади. Так, дві жінки нині є судьями Конституційного Суду, що становить 2% від його загального складу. У складі Верховного Суду є 8 жінок-суддів (11%). Найпрогресивнішим щодо представництва жінок є Вищий господарський суд – 28 суддів (46%). Підкреслю, однак, що в керівництві цих органів жінок немає.

У 2002 році до Парламенту було обрано лише 27 жінок, що становить 5,3% від загальної кількості народних депутатів. Головою Верховної Ради України та його заступниками традиційно були обрані чоловіки, а лише 2 профільних комітети з 25 очолили жінки.

Попередній уряд мав у своєму складі зовсім небагато жінок: Міністра культури, Голову Фонду держмайна та Голову Державного комітету з ядерного регулювання. В нинішньому – поки тільки два останні керівники, які залишилась на своїх посадах.

Загалом призначення на посаду Прем'єр-міністра України Юлію Тимошенко можна вважати справжнім проривом. Нагадаю, що вона свого часу також була першою жінкою, яка обіймала посаду Віцепрем'єр-міністра. Ці події можна сміливо порівнювати з перебуванням на чолі Уряду Пакистану Біназір Бхуто. Однак, облишимо самоіронію – Україна не

Пакистан. У нас зовсім різні традиції, релігія та законодавство.

Конституція України, свого часу визнана іноземними фахівцями однією з найдемократичніших, проголошує рівність прав жінок і чоловіків у всіх сферах життя (стаття 24). Норм, що відверто надають переваги зазвичай від статі, в законодавстві України немає. Винятки становлять випадки так званої позитивної дискримінації щодо жінок, проголошені у згаданій уже статті 24 Основного Закону, і детально виписані у Кодексі законів про працю.

Водночас, слід констатувати: попри те, що жінки отримали де-юре рівний з чоловіками статус, вони де-факто продовжують піддаватися дискримінації внаслідок глибоко укорінених у нашому суспільстві, і, зокрема у середовищі української влади, гендерних стереотипів.

Показовим критерієм гендерної зрілості нашого суспільства, на мій погляд, разом з результатами парламентських виборів, є результати місцевих виборів. Однак і тут зберігається та ж тенденція: чим вищий орган – тим менше жінок. Загалом серед більш ніж 230 тисяч депутатів місцевих рад усіх рівнів 41,7% жінок, серед сільських, селищних міських голів – 24,5%, серед заступників сільських, селищних міських голів – 26,9%, серед секретарів сільських, селищних міських рад – 91,7% (зовсім не дивно – рутинної роботи дуже багато, а владних повноважень обмаль), голів районних, районних у містах рад – 9,1%, заступників голів районних, районних у містах рад – 22,1%.

Жодної жінки-голови обласної ради станом на сьогодні в Україні немає. У 2002 році Дніпропетровська обласна рада обрала Галину Булавку головою. Однак через 2 роки головою було обрано Миколу Швеця, звільненого Президентом з посади голови облдержадміністрації, а пані Булавку обрали його заступником. Таким чином, чоловіча монополія була відновлена.

Висновок для нас, на превеликий жаль, невтішний.

Незважаючи на тривалу співпрацю в рамках Ради Європи та проголошений курс на європейську інтеграцію, наша держава у сфері гендерної рівності ще не досягла рівня європейських вимог.

Гендерні перетворення у політико-правовій системі і в суспільстві в цілому – процес складний і тривалий. Водночас, забезпечення рівного доступу до процесу прийняття рішень для чоловіків і жінок є однією з важливих умов розбудови в Україні правової держави.

У цьому сенсі європейський досвід є для України просто неоціненним.

Література

1. Виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.– К., 2003.
2. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці.– Женева, 2001.
3. Збірка договорів Ради Європи.– К., 2000.
4. *Буроменський М. В.* Міжнародне право. Гендерна експертиза.– К., 2001.
5. Пекинская декларация и Платформа действий. Пекин+5: Политическая декларация и Итоговый документ.– Нью-Йорк, 2002.
6. Міжнародний досвід державного забезпечення рівності жінок та чоловіків. Матеріали міжнародної конференції.– К., 2003.
7. Місцеві ради України: вибори 2002.– К., 2003.
8. Вісник Програми сприяння парламенту України.– К., 2004.– № 218.– Листопад.
9. Конституційні акти Європейського Союзу.– К., 2004.
10. Основи теорії гендеру. Навчальний посібник.– К., 2004.
11. Впровадження гендерних підходів у роботі комітетів Верховної Ради України. Практичний посібник, ПРООН.– К., 2005.

Serhiy PLOTYAN

Chief Consultant of the
Secretariat of Verkhovna
Rada of Ukraine, Committee
in European Integration

LEGISLATIVE SECURING OF WOMEN'S PARTICIPATION IN THE PROCESS OF DECISION MAKING: EUROPEAN EXPERIENCE FOR UKRAINE

Annotation

It is well-known that European integration is defined as the main direction of state policy. At the same time, reaching European standards in all spheres of life – political, economic, social, and, among others, in the sphere of gender equality – is Ukraine's strategic goal.

The question of ensuring equal rights for men and women is granted much attention in Europe.

Gender analysis of the basic documents of the European Society gives an opportunity to note a significant progress: if the Agreement of forming European Economic Commonwealth in 1957 only obliged to settle equal salaries for men and women for equal work (clause 119), the Amsterdam Agreement of 1997, saving the norms of the previous Agreement in clause 141, defined equality of women and men as a goal (clause 2), and at the same time as a principle of actions (clause 3) of the European Union. Besides that, the Amsterdam Agreement includes clause 14 which gives the agencies of the EU an opportunity to carry out actions aimed at preventing discrimination, on the gender basis among others, and also clause 137 that allows the Union to support and supplement the actions of the member countries towards ensuring women's and men's equality on the job market and attitude towards them at work.

The European Constitution is pierced with the spirit of gender equality, and the text itself contains 10 regulations which accumulate the world's experience in this sphere.

To regulate the problem of women's participation in politics, two documents were adopted in the middle of the 90's: the Resolution of the Council (March 27, 1995) about the balanced participation of men and women in the process of decision making, and the Directives of the Council 97/80/EU (December 15, 1997) about laying upon the respondent the weight of proving in the cases of discrimination on the gender basis.

The European Council, founded in 1949, proclaimed achieving the more efficient unity of its members on the principles of pluralistic democracy, law command and ensuring human rights as one of its biggest goals.

Among the documents of the European Council, a great importance for the struggle against discrimination of women have the European Convention about Securing human rights and basic liberties (ratified with the Report № 1, 2, 4, 7, 11 by the Ukrainian law on July 17, 1997), European Social Charter (signed by Ukraine, but not ratified), and Revised Social Charter (not signed by Ukraine). In all these documents the norms concerning illegal discrimination based on gender are secured.

Ukraine's cooperation with the European Council began practically right after proclaiming Ukraine's independence on August 24, 1991. On November 9, 1995, the festive ceremony of Ukraine's entry to the European Council took place. The State Flag of Ukraine was raised on the square in front of the European palace in Strasbourg.

According to the Statute of the European Council, Ukraine is represented in all of its main agencies: Parliamentary Assembly, Committee of Ministers, Congress of the Local and Regional Authorities of the European Council, and in the European Court of Human Rights. Special attention is laid upon Parliamentary Assembly, for this agency forms the basic directions of the EC's work. In PAEC Ukraine is represented by the Permanent delegation of the Verkhovna Rada of Ukraine consisting of 24 deputies (12 main members and 12 assistants).

The Assembly considers attaining gender-balanced representation in the delegations of the parliaments of the

member countries and increasing women's representation in the national parliaments to be its long-term tasks. PA takes steps towards increase of women's participation in political life.

Proof of this can be seen in a series of documents of the Parliamentary Assembly of the European Council: Resolution 606 (1975), Resolution 1079 (1996), Recommendation 1413 (1999).

Other agencies of the European Council also promote ensuring gender-balanced participation of men and women in politics and representative bodies. The Congress of Local and Regional Authorities has adopted Resolution 85 and Recommendation 68 (1999).

On March 12th, 2003 the Committee of Ministers adopted Recommendation (2003) concerning the balanced participation of women and men in politics and representative authorities, in which it has suggested that the percentage of women and men in the national delegations to the Parliamentary Assembly is one of the indices of progress in politics.

Nevertheless, most of these documents were meant only as recommendations. So there is no surprise that changes took place very slowly. In the middle of 2003 there were 19.4% of women in the Assembly (119 out of 612 members). In comparison, in the European Parliament there were 31.5% of women (17.5% in 1979).

At that time a radical step was taken. Changes to the PAEC Regulations were adopted. They obliged national parliaments to include in their delegations not fewer women than in the percentage they were represented in the national parliaments. If the permanent delegation did not implement this demand, its mandate could be declared invalid. The changes came into force in January 2004.

Inculcation of these demands became an unpleasant surprise for Ukrainian parliamentarians. Only after stating the question of declaring the mandates invalid, Verkhovna Rada of Ukraine urgently included Oksana Bilozir into the Permanent delegation as a main member and Kateryna Vashchuk as her assistant.

Speaking about the representation of women in the parliament, we should mention that Ukraine with the index of 5.3% takes the second from last place among the countries – members of the European Council. Fewer women are represented only in the Turkish parliament – 4.4%.

Authorities in Ukraine were and, unfortunately, continue to be very patriarchal. Statistics show that in the bodies of the State and Local authorities most of the women work on the positions of the lowest level. At the same time, the higher the position is the bigger the disproportion for men's benefit.

The conclusion for Ukraine is, unfortunately, inauspicious: regardless of the prolonged cooperation in the framework of the European Council and the declared direction towards European integration, our country has not yet reached European standards in the sphere of gender equality.

Gender transformations in political and legal systems and in society in general are a complicated and protracted process. At the same time, ensuring equal access to the process of decision making for men and women is one of the conditions of building a legal state in Ukraine.

In this sense the European experience is truly invaluable for Ukraine.

Наталія ЛАВРІНЕНКО,
Інститут соціології Національної академії наук України

ДИНАМІКА ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Весь попередній досвід розв'язання жіночого питання в нашій країні не сприяв подоланню підпорядкованого становища жінки в системі суспільних відносин, тобто їх, відносин, патріархатності. На жаль, і тепер, всупереч обраному напрямкові розвитку демократичного устрою громадського життя, українське суспільство не послідує визнати гостроту й нерозв'язаність проблеми нижчого соціального статусу жінок порівняно зі статусом чоловіків у системі суспільних відносин.

Протягом багатьох десятиліть наукові праці з соціальної стратифікації ігнорували той вид стратифікації, який зумовлювався гендерними розходженнями, роль гендера залишалася невидимою. Однак гендер сам по собі є одним із яскравих прикладів стратифікації. Немає таких суспільств, у яких, у низці сфер соціального життя, чоловіки не володіли б більшим багатством, впливом і статусом, ніж жінки (1).

Термін гендер (*gender – pid*) позначає стать як соціальне поняття і явище, як усе те соціальне, що утворюється над біологічною статтю (*sex*). Категорія біологічної статі набуває гендерного статусу через присвоєння імені, вибір одягу і використання інших гендерних ознак. Іншими словами, бути чоловіком або жінкою – це не просто бути людиною з жіночою або чоловічою анатомією; одного цього недостатньо, суспільство пропонує індивідам відповідати визначеним соціокультурним експектаціям щодо прийнятих у ньому «зразків» поведінки і зовнішнього вигляду, чоловічого й жіночого.

Дж. Лорбер у книзі: «Парадокси гендера» для позначення цього соціального феномену вживає термін «робити (вибудовувати) гендер» [2]. Пояснити, чому це

творення (вибудова) гендера робиться з моменту народження, постійно і кожним індивідом, можна, досліджуючи не тільки індивідуальний гендерний досвід, а і сам феномен гендера як соціального інституту. Гендер як соціальний інститут — це один із головних способів, за допомогою якого людство організує своє життя. Варто лише зауважити, що існує два способи добору індивідів для досягнення будь-яких суспільних цілей: перший — на основі їхнього таланту, здібностей, мотивації й компетенції, тобто продемонстрованих ними *особистих досягнень*; другий — на основі їхньої *належності до визначеної статі (гендера), раси, етносу*, тобто членства у певній соціальній групі. Різні суспільства з різною інтенсивністю використовують ці два підходи в оцінці індивідів, однак кожне суспільство використовує при цьому гендер і віковий розподіл. У цьому сенсі, гендер є *дифузійним*, тобто широко розповсюдженим статусом.

Формування незалежної Української держави, що почалося після колапсу комуністичного режиму, автоматично не забезпечило зменшення гендерної нерівності. Спостерігається якийсь парадокс: незважаючи на проголошення демократичного шляху розвитку країни, на практиці відроджується і вільно виявляється як у висловлюваннях окремих людей, так і в текстах засобів масової інформації різного роду патріархатна міфологія, що бачить жінку тільки в родині. Навіть більше, ця сфера декларується для неї головною, отже, у всіх інших сферах — у праці, політиці, прийнятті важливих для суспільства економічних рішень — їй віддається «друга» після чоловіка роль.

Одночасно із Заходу прийшли аж ніяк не найкращі зразки масової культури, у яких закодовані давно вивчені й розкритиковані на тім же Заході соціо-статеві стереотипи. Ці дві утопії — місцева й експортована — незважаючи на удаване розходження, мають спільний фундамент — *патріархатний світогляд*, що проповідує подвійні стандарти поведіння, моралі (різні для чоловіків і жінок) і, таким чином, нерівне становище

жінки в суспільстві порівняно з чоловіком. Саме патріархатними поглядами значної частини населення (за даними опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України в 2003 році, такі погляди поділяють в Україні приблизно 40% чоловіків і 20% жінок) зумовлені факти дискримінації жінок у повсякденному житті.

Найчіткіше гендерна нерівність спостерігається у таких сферах нашого життя:

У сфері сімейного життя

- Збільшення в сімейних жінок часових витрат на ведення домашнього господарства до обсягів, що охоплюють увесь час, — після професійної праці поза домом і задоволення фізіологічних потреб (таких, як сон тощо). Традиційно домашні роботи — купівля продуктів, готування їжі, прибирання будинку — залишаються переважно жіночими. До того ж, в умовах зубожіння основної маси населення і, відповідно, скорочення його купівельної спроможності, ще більше зросли витрати жіночої енергії на ведення домашнього господарства. Додаткового часу вимагає пошук дешевших продуктів, готування трудомістких, але недорогих домашніх страв і т. д. Окрім того, різко скоротилася кількість підприємств сфери послуг в Україні. Усе це призводить до того, що крім праці у сфері народного господарства, жінки в будень витрачають на домашню роботу в середньому 3 години, а у вихідні дні — до 5–6 годин.

Часові щоденні витрати сімейних чоловіків на ведення домашнього господарства в середньому — не більш однієї години в міських умовах і 45 хв. — у сільській місцевості. Таким чином, як і раніше, зберігається нерівномірний і нерівноправний розподіл праці для обслуговування родини між її членами.

- Насильство щодо жінок, яке має місце в сучасних українських родинах, — яскравий приклад бажання панувати над жінкою, властиве певній частині чоловіків. Вибіркові моніторингові опитування населення України, які проводить, починаючи з 1994 року, Інститут соціології Національної академії наук України, свідчать,

що побої з боку чоловіків або співмешканців довелося перенести кожній п'ятій опитаній жінці (3). *Показово, частка жінок, що потерпає від насилля, залишається протягом останнього десятиріччя постійною, і, на жаль, не зменшується.*

У сфері праці

• Жінки частіше програють у конкурентній боротьбі за «гарне» місце на ринку праці, що дозволяє економістам і соціологам як неокласичної, так і марксистської спрямованості говорити про існування *гендерної сегрегації* у сфері професійної зайнятості. Під гендерною професійною сегрегацією за ознакою статі розуміється тенденція працевлаштування жінок за строго визначеними професіями, галузями зайнятості і посадовими категоріями. Розрізняють два види гендерної сегрегації у сфері зайнятості: горизонтальну й вертикальну.

Під *горизонтальною професійною сегрегацією* розуміють нерівномірний розподіл чоловіків і жінок за галузями економіки й професіями. Так, найбільша концентрація жінок спостерігається в галузях, що за характером праці відносять до сфери обслуговування: у торгівлі працює 75% жінок, у системі освіти – 74%, у сфері охорони здоров'я – 80%, у громадському харчуванні – 84% (Україна, 1997 р.).

Вертикальна професійна сегрегація означає непропорційний розподіл жінок за рівнями посадової ієрархії. Приналежність до однакової професії і співмірна кваліфікація для жінок часто зовсім не означає рівний доступ до кар'єрного просування порівняно з чоловіками-колегами.

У межах однакових сфер зайнятості чоловіки й жінки мають зовсім різні перспективи просування, тобто статусні наслідки певних занять різні для чоловіків і жінок. Особливо це помітно у сфері управління – що вищий соціальний статус посади, тим менша ймовірність, що її обійматиме жінка. На 1.10.2005 року в нашій країні не було жодної жінки-міністра. За даними досліджень [4], у сфері приватного бізнесу підпри-

емств, які працюють під керівництвом жінок, утричі менше, ніж підприємств, де головують чоловіки.

- Окрім дискримінації за ознакою статі при наймі на роботу і кар'єрному просуванні, типовою є ситуація *дискримінації в оплаті праці*. За даними моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України, протягом останнього десятиліття заробітна платня жінок становить у середньому близько 60% заробітної платні чоловіків (табл. 5). Ще істотніше гендерні розходження виявляються в доходах населення в цілому. Практично у всіх вікових групах рівень доходів чоловіків значно перевищує рівень доходів жінок, у середньому в 1,6 раза. Наслідок такої ситуації – підвищений ризик зuboжіння для жіночої половини населення України, особливо в ситуації, коли жінка є єдиним годувальником у родині.

Які причини зумовлюють дискримінацію жінок у сфері праці? Генрі Беккер, лауреат Нобелівської премії, класифікує ці причини у такий спосіб (5). По-перше, дискримінація має місце *з боку роботодавця* як під час прийому на роботу, так і потім, при оплаті праці. Виявляється цей вид дискримінації у тому випадку, коли роботодавець має упередження проти прийому на роботу тих або інших демографічних або етнічних груп працівників. *Чим більше роботодавець має упереджень проти жінок, тим більшою буде, на його підприємстві, різниця між сумами заробітної платні, сплаченої чоловікам і жінкам.*

По-друге, існує дискримінація *з боку споживача*, як правило, у тих сферах праці, де висока частота й інтенсивність контактів із клієнтами. Якщо клієнт бажає, щоб його обслуговував чоловік, то жінці, котра претендує на це робоче місце, доведеться погоджуватися на нижчу оплату праці, щоб за інших рівних умов ця вакансія не була віддана претендентові-чоловікові.

По-третє, дискримінація *з боку працівника* (тобто колег по роботі) має місце тоді, коли деякі групи працівників не бажають вступати в трудові відносини з особами певної статі. Наприклад, частина чоловіків і жінок не хотіли б працювати під началом жінки-керівника.

У суспільно-політичному житті

- Недостатньою є участь жінок у управлінні державою. Серед депутатів українського парламенту (15-го скликання) жінки становили лише 5%. З моменту проголошення України незалежною державою у Верховній Раді відсоток жінок ніколи не перевищував 8.

Закономірно виникає питання: чому ж соціостатєва нерівність така живуча і чому, незважаючи на всі розмови про необхідність її ліквідації, не вдається цього зробити? На першу частину цього запитання відповіді нескладно: дискримінація за статєвою ознакою тільки тоді може бути ліквідована, коли буде змінєна система гендерних ролей і стереотипів, що їх ці ролі закріплюють. На другу частину питання відповіді складніше, оскільки всі стереотипи, а особливо гендерні, неможливо змінити в одну мить. Як і вся сфера суспільної свідомості, ці стереотипи змінюються вкрай повільно, чим і зумовлені їхня живучість і трансляція з покоління у покоління.

Стійкість соціостатєвих (гендерних) стереотипів має і ще одне пояснення, яке можна прочитати в підручнику Н. Смєлзера з соціології [6]. Справа в тім, що їхнє існування базується на активній дискримінації «жінок з боку чоловіків, що намагаються зберегти свої привілеї, владу й багатство». За останні сто років саме життя значно змінило уявлення щодо мужності, жіночності і «природної» нерівноправності статей. Сучасна економіка вже не може існувати без праці жінок, самим цим фактом руйнуючи міф про нездатність жінок до інтелектуальних занять і виконання складних професійних обов'язків.

Слід сказати, що в суспільствознавчих науках радянського періоду основний акцент робився на *соціально-класових характеристиках* індивідів і груп, статєві відмінності вважалися не аж так істотними й важливими. Причому практично забуто було і те, про що ще в 20-і роки писав класик соціології П. Сорокін. У другому томі своєї «Систєми соціології» [7] він, випереджаючи багатьох фєміністок та фєміністів, описує соціальний механізм виникнення соціостатєвих

(гендерних) відмінностей між двома половинами людства — чоловіками й жінками. Коротко його теорію «статевих угруповань» можна викласти в такий спосіб: статеві ознаки віднесено до числа тих, які впливають на всю поведінку людини. Їхня наявність спричиняє виконання функцій (фізіологічних, психічних і соціальних), властивих або жінці, або чоловікові. Ці ознаки накладають відбиток на всю природу людини, визначаючи напрямки поведінки чоловіка або жінки. Але якщо є така відмінність, то існує і ґрунт для статевих протиріч і антагонізмів, навіть для опозиції щодо іншої статі і, можливо, взаємної боротьби.

Жінки, незважаючи на всі їхні відмінності щодо приналежності до певної релігії, раси, професії, майнового стану тощо, мають низку загальних, суто жіночих інтересів, що стають основою для їхньої солідарності й об'єднання. Ці загальні інтереси протиставляють їх чоловічій половині. Те ж стосується і чоловіків. Протягом століть з жіночою статевою групою поєднувалося поняття *позбавлення в правах*, із чоловічою — *привілейованість*; жінки виявилися підвладними, чоловіки — володарями. Ці відмінності, у свою чергу, викликали ряд нових явищ у соціальній, розумовій і моральній сферах; у кожній статевій групі гіпертрофувалися одні риси й атрофувалися інші.

Отже, маємо підстави стверджувати, що гендерний підхід як метод для аналізу найширшого кола соціально-економічних, політичних і соціокультурних явищ виник не на голому місці і не є амбіційною вигадкою фемінізму (як стверджують деякі його супротивники). Він створювався як на основі нових життєвих реалій участі жінок у сфері виробництва, науки й культури, так і на базі наукових досліджень у соціології, культурології, етнографії.

Соціостатеві (гендерні) проблематика, у тому числі вивчення проблеми гендерної нерівності, в останні роки бурхливо розвивається, у результаті чого з'явилося чимало фундаментальних робіт, присвячених гендерним дослідженням. Заслуга класиків фемінізму [8] у тім

і була, що їм удалося розкрити патріархатний, маскуліністський характер більшості сучасних суспільств. *Маскулінізм* як ідеологія, що виправдовує й затверджує чоловіче домінування, властивий не тільки західним суспільствам. Набагато яскравіше виражений він у країнах, що сповідують іслам. Представники гуманістичного й інтелектуального напрямів фемінізму дуже точно помітили, що маскуліністська культура деформує й придушує не тільки жінок, а й чоловіків. «Сильний» чоловік затверджується на тлі й за рахунок «слабкої» жінки; торжество його сили можливо тільки через приниження й придушення її особистості. Але в такій ситуації немає переможців: пан і раб завжди залежать один від одного; поневолюючи, не можна стати вільним.

Домінування «чоловічого» у патріархатній культурі призводить до культу сили в суспільних відносинах. Принцип насильства й придушення, властивий маскуліністському світоглядові, переноситься на взаємини людини й природи, батьків і дітей, жінок і чоловіків, на національне питання (взаємини великих і малих народів і т. д.). На протигагу маскулінінній культурі феміністки висунули ідею про необхідність формування нової, немаскуліністської свідомості, орієнтованої не на агресію й завоювання, а на *співробітництво*, що виключає будь-яке придушення особистості.

Механізмом, що забезпечує закріплення й трансляцію з покоління в покоління гендерних ролей, є *гендерні стереотипи*. Під соціальними стереотипами (куди входять і гендерні) розуміються спрощені, схематизовані образи соціальних об'єктів і подій, що мають значну стійкість. У ширшому сенсі стереотип – це традиційний, звичний канон думки, сприйняття й поведіння. Стереотип допомагає людині орієнтуватися в тих обставинах, які не вимагають від неї серйозних роздумів або індивідуальних рішень. Але стереотипи як підсвідомі стандарти поведіння відіграють негативну роль у ситуаціях, де потрібна повна інформація й об'єктивна оцінка; іноді стереотипи, як певні застигли конструкти, сприяють виникненню й закріпленню упереджень, ворожості до нового.

У суспільній свідомості гендерні стереотипи функціонують у вигляді стандартизованих уявлень про моделі поведіння й риси характеру, що відповідають поняттям «чоловіче» і «жіноче». Психологи ж установили, що не існує «чисто» чоловічої і «чисто» жіночої особистості. Усім: чоловікам і жінкам — різною мірою властиві активність і пасивність, самостійність і залежність. Будь-яка особистість являє собою поєднання всіляких рис характеру.

У результаті тиску патріархальних гендерних стереотипів складається парадоксальна ситуація, описана соціологом Миррою Комаровські ще на початку 40-х років: щоб не бути «нежіночими», щоб їх не вважали «синьою панчохою», розумні і здатні до навчання дівчата намагаються, іноді підсвідомо, здаватися дурнішими й безпомічнішими, аби бути «жіночнішими». Це явище дістало назву *«правила бути на два кроки позаду чоловіка»*. Зайве пояснювати, як багато втрачають і самі жінки, і суспільство внаслідок незатребуваності інтелекту, нереалізованих здібностей жінок, а це — половина людства.

Негативний вплив патріархатної системи гендерних ролей позначається на трьох рівнях: індивідуальному, міжособистісному і соціальному.

На індивідуальному рівні як у жінок, так і у чоловіків виконання патріархатної гендерної ролі, що суперечить власним прагненням і бажанням особистості, відбивається на психічному й фізичному здоров'ї, на загальній задоволеності життям, роботою, родиною. Гендерна роль, що нав'язується патріархатними стереотипами чоловікові, надзвичайно важка. Бути «переможцем» завжди і в усьому, як показали спеціальні медичні дослідження, — небезпечно для здоров'я, зокрема, збільшує ризик виникнення серцевих захворювань. Спрямованість на успіх і гроші (часто — будь-якою ціною) призводить до того, що злочинність має, в основному, «чоловіче обличчя».

На рівні міжособистісних відносин роль, що нав'язується чоловікові, роль сильного, стриманого у своїх

емоціях, «який ніколи не плаче», супермена, приводить до того, що він, як правило, не може знайти взаєморозуміння з навколишніми і виглядає черствою людиною, а іноді, зрештою, таким і стає. Крім того, виконання ролі супермена позбавляє чоловіка можливості «виговоритися», розповісти будь-кому про свої неприємності і тим самим зняти або зменшити емоційну напругу.

Нерівність жінки в родині (у тому разі, коли вона побудована на владі чоловіка й підпорядкованості дружини) спричиняє те, що заміжні жінки страждають значно більшим числом фізичних і психічних хвороб, ніж самотні жінки. Цей феномен виявляється й у такому екстремальному явищі, як самогубство. Число самогубств вище серед заміжніх жінок і самотніх чоловіків, ніж серед самотніх жінок і одружених чоловіків (Е. Дюркгейм, 1912).

На соціальному рівні гендерні стереотипи, що зберігаються і відповідають минулим умовам життя, заважають ефективному включенню жінок у сферу виробництва, у науку, в економічне й політичне управління суспільством. У нашій культурі, так само, як і в західній, успіх і компетентність чітко заохочуються тільки щодо чоловіків. Для жінки успіх має неоднозначні наслідки. Нерідко жінка, що домоглася успіху, «карається» оточенням; замість визнання її заслуг вона одержує реакцію роздратування й заздрості з боку своїх колег і друзів.

Особливо слід зазначити феномен *прихованої дискримінації жінок*. Психологами вже давно помічено, що до думки жінок рідше прислуховуються, навіть якщо вона дійсно корисна; жінок частіше перебивають, вони менш, ніж чоловіки, впливають на думку малої групи, у якій перебувають. Часто слушне рішення, запропоноване жінкою, узагалі не сприймається групою доти, поки його не повторить чоловік. Кваліфікована робота, зроблена жінкою, оцінюється нижче, ніж якби її виконав колега-чоловік. Таким чином, *блокування заохочення* за професійні успіхи зводить перед жінкою невидимий бар'єр. Тим самим її ніби змушують відігра-

вати традиційну роль пасивної жінки. От чому супротивники фемінізму так люблять посилатися на Софію Ковалевську, жінку-математика, яка після обрання її членом-кореспондентом Академії наук сказала, що вона дійсно почувала себе після цього безмірно нещасливою. Той, хто приводить цей приклад, звичайно, вважає, що щастя жінки не може полягати в професійних досягненнях, а якщо вона усе-таки обере цей шлях, то буде нещаслива. При цьому нікого не цікавить, а чи були щасливі в особистому житті чоловіки, обрані членами-кореспондентами. Здається, далеко не всі. Але це як повчальний приклад ніколи не згадується у зв'язку з їхнім обранням.

Крім непрямого впливу гендерних стереотипів про нібито нездатність жінок до висококваліфікованої професійної діяльності, а також про те, що у разі успішної професійної кар'єри вона не зможе знайти собі чоловіка або зберегти його, у сфері праці, як уже зазначалося вище, існує *пряма дискримінація жінок*. Особливо вона помітна при розгляді *внутрішньої системи стратифікації, що існує в багатьох професіях*, зокрема у тих, котрі у верхівковій своїй частині добре оплачуються. Жінки в цьому випадку концентруються на більш низьких, гірше оплачуваних посадах. Заслуга фемінізму в тім, що його засновники почали боротьбу з гендерними стереотипами, що приводять в остаточному підсумку до дискримінації жінок. Ними був уведений в обіг термін *сексизм*, що позначає позицію або дію, що принижує або недооцінює і стереотипізує людей за ознакою статі. У ще більш широкому сенсі сексизм — це орієнтація, що ставить у несприятливі умови одну стать стосовно іншої.

У суспільних науках існує кілька теорій, що пояснюють диференціацію соціостатевих (гендерних) ролей і причини їх виникнення. Згідно зі структурно-функціоналістською теорією Т. Парсонса і Р. Бейлса (1955),— подібна диференціація має позитивну функцію, оскільки сприяє нормальному функціонуванню родини, де роль батька — *інструментальна* (підтримка зв'язку

між родиною і зовнішнім світом, матеріальне забезпечення родини; а роль матері — *експресивна* регулювання взаємин у родині, турбота й емоційна підтримка). Причому роль дружини в цій теорії виводиться зі здатності жінки народити дітей й доглядати за ними. Оскільки чоловік не може народити, він покладає на себе інструментальну роль. Ця **функціоналістська теорія** хоча багато в чому і правильна, однак у даний час не все може пояснити, до того ж вона трохи відстає від нових реалій життя. По-перше, у наш час домінує одностаття або двостаття родина, і в жінки не увесь час іде на виховання дітей, залишаються тривалі життєві періоди, коли вона виконує якісь інші ролі. По-друге, як показала М. Мід, саме такий, як у теорії Т. Парсонса, розподіл гендерних ролей далеко не завжди обов'язковий.

Рендал Коллінз (1975) розробив іншу теорію, що пояснює диференціацію гендерних ролей. Він вважає, що сексуальна нерівність обумовлена конфліктом між пануючою групою (чоловіками) і залежною групою (жінками). Причому, виникнення цієї нерівності він зв'язує з тим фактом, що чоловіки були крупніші й сильніші за жінок і чинили на них сексуальний тиск. В даний час, на його думку, міра залежності жінки визначається двома факторами: 1) матеріальною залежністю; 2) цінністю жінки як власності, що підлягає обмінові. Свою теорію Коллінз називає **теорією конфлікту**. Але цю теорію ще можна назвати теорією обміну, оскільки вчений вважає, що здоров'я жінки, її освіченість і здатність заробити поза домом тільки збільшують її вартість при обміні і допомагають їй претендувати на вибір привабливішого партнера.

Досить поширені на Заході **неомарксистські теорії** пояснення соціостатевих (гендерних) ролей (Х. Хартманн, А. Янг). Головне, із чого вони виходять, полягає в наступному: корені нерівності — у самій структурі капіталізму й патріархату, що виключають свободу сексуального вибору у жінок та використовують їхнє підпорядкування для забезпечення гнучкості ринку в умовах капіталізму. З цією метою жінкам на ринку

праці відведено вторинний сектор *низькооплачуваних робочих місць*, що у разі потреби завжди можна скоротити.

На жаль, жодна з цих теорій не дає досить вичерпного пояснення причин соціальної диференціації гендерних ролей. Як справедливо зауважив Дж. Смелзер, щодо цих теорій було б найбільш доцільно визначити *типи суспільств і ситуацій*, у яких складалися ці розбіжності гендерних ролей, а потім виділити *фактори*, що сприяють формуванню системи цінностей, на основі яких і складалися ці ролі. Виконуючи визначені гендерні ролі, стать стає одним з основ соціальної стратифікації індивідів у соціальному житті суспільства.

У сучасній західній соціологічній літературі велика увага приділяється *проблемі співвідношення гендерного і соціально-класового статусів індивіда*. І, якщо з постулатом, що гендерні розбіжності мають більш глибокі історичні корені, ніж класові системи, — згодні всі, то залишається дискусійним питання: на основі якої концептуальної моделі визначати соціально-класовий статус жінки? — виходячи із соціально-класового статусу її чоловіка або батька, чи з власної професійної позиції у системі поділу праці. Перша концептуальна модель дістала назву — *конвенціонального підходу*, друга — *індивідуального підходу*.

Прихильники конвенціонального, традиційного, по своїй суті, класового аналізу (Дж. Голдторп, Т. Парсонс, Р. Блаунер та ін.) вважають, що, оскільки жінки частіше, ніж чоловіки, зайняті на роботі неповний робочий день, здебільшого їхня кар'єра переривається через дітонародження й необхідність догляду за малолітніми дітьми, велика частина жінок перебуває в економічній залежності від своїх чоловіків — їх класова належність повинна визначатися класовим становищем чоловіка або батька.

Під впливом феміністської критики, а також даних досліджень про характеристики сучасних родин (Р. Філдберг, Е. Гленн, К. Герсон, Р. Еріксон), традиційний погляд на соціально-класовий статус жінки активно

переглядається прихильниками індивідуального підходу. Аргументація такого перегляду така: по-перше, є родини, де професійний статус дружини, а відповідно, і її дохід, вищий, ніж у чоловіка. По-друге, зростає частка родин, де єдиним годувальником є жінка. По-третє, як пише Е. Гідденс [9], у безлічі родин спостерігається ніби «перетинання класів», коли робота чоловіка належить до більш високої класової категорії, ніби робота дружини, або (що трапляється рідше) навпаки. Відносини подібного роду мало вивчені, і тому не можна бути упевненими в правильності тієї точки зору, що саме робота чоловіка є визначальним чинником для статусу всієї родини. Дослідження останніх років показують, що люди в подібних родинах мають тенденцію вводити елементи різних класових позицій у життєдіяльність своєї сім'ї. Тому *соціологи феміністської спрямованості пропонують використовувати індивіда, а не родину як одиницю стратифікаційного аналізу. Такий індивідуальний підхід робить видимим власний соціально-економічний статус жінок.*

Для визначення соціально-класового статусу родини в цілому останнім часом досить часто використовується **домінантний** підхід (Р. Еріксон, С. Макеев), що однаковою мірою враховує статус зайнятості обох чоловіка й жінки, а соціально-класову характеристику родини в цілому дорівнює до становища того з чоловіка й жінки, хто має *більш високе професійно-посадове становище* [10].

Зміст гендерного підходу полягає в показі не тільки культурно детермінованих відмінностей між статями, а й того, як культурне конструювання цих відмінностей позначається на **соціальному статусі гендерних груп**: положенні на ринку праці, можливостях кар'єрного просування, доступі до сфер прийняття політичних і економічних рішень і, відповідно, до у сіх тих матеріальних благ, що супроводжують заняття певної статусної позиції. На думку Д. Скотт, саму дефініцію гендера треба для кращого розуміння розділити на дві пов'язані між собою частини: «гендер – це конститутивний

елемент соціальних відносин, заснованих на зовнішніх відмінностях між статями, і гендер — це первинний спосіб визначення відносин влади» [12]. Той факт, що гендерні відносини мають у своїй підставі відносини з приводу влади, на рівні повсякденної свідомості часто не усвідомлюється. Влада, як соціальний феномен, завжди виявляється у визначеній ієрархії й сегрегації, і гендерні відносини дають нам яскраві їхні приклади. Під гендерною сегрегацією (або професійною сегрегацією за ознакою статі) розуміється стійка тенденція працевлаштування чоловіків і жінок за строго визначеними професіями, галузями і посадовими позиціями.

Очевидно, що соціально-економічний статус індивіда, у більшості випадків, напряму залежить від того факту — де і ким він працює і яку матеріальну винагороду він одержує за свою працю. У свою чергу, останній фактор визначає можливість задоволення для індивіда як його матеріальних, так і духовних потреб. Можна припустити, що в сучасному українському суспільстві існують значні розбіжності, сконструйовані як нерівність життєвих шансів, можливостей для самореалізації особистості у власників чоловічого й жіночого гендерних статусів.

Таким чином, гендерні відносини конструюються як відносини соціальної нерівності. Факти такої соціальної нерівності виявляються за допомогою порівняльного аналізу чоловічого й жіночого соціально-економічного статусу.

На жаль, з моменту народження життєві шанси і можливості в індивідів різні, і не кожному вдається потім домогтися високого рівня задоволення матеріальних і духовних потреб, домогтися того ступеня волі в реалізації своїх життєвих планів, з яким звичайно пов'язується поняття щасливого, вдало сформованого життя. У таблиці 1 наводиться суб'єктивна оцінка респондентами своїх життєвих шансів і можливостей з погляду їх гендерного статусу. (Використана дослідницька методика, розроблена Дж. Голдторпом, адаптована до наших умов).

Треба особливо відзначити, що, згідно з даними моніторингових опитувань Інституту соціології НАН України, більша частина населення України, практично, не може в повному обсязі задовольняти усі свої життєві потреби; індекс життєвих шансів і, відповідно, можливостей їхнього здійснення, з усіх позицій має негативне навантаження. Варто зробити застереження, що у вибірку, на основі якої здійснювалося моніторингове опитування населення, практично не ввійшли найбільш «багаті» шари населення, адже ця категорія в наших умовах уникає «світитися» в опитуваннях і, узагалі, не хоче декларувати свій високий соціально-економічний статус. Однак нас більше цікавить не цей, а гендерний аспект аналізу емпіричних даних. І, із цього погляду, можна говорити, що *навіть у рамках дуже низьких життєвих шансів і можливостей задоволення потреб, що властиві більшій частині населення України, гендерні відмінності виявляються з дивною закономірністю. І це свідчить про справді нижчий соціально-економічний статус жінки порівняно зі статусом чоловіка.*

Практично, з усіх позицій запитальника, що відбиває весь спектр матеріальних і духовних благ, наданих людиною сучасною цивілізацією, жінки оцінили свої шанси і можливості володіти ними нижче, ніж чоловіки. Причому, щодо деяких можливостей (радше, треба говорити про неможливості) здійснення певних складових життєвого успіху відповіді жінок особливо песимістичні. Це стосується низької оцінки жінками шансів на

Таблиця 1

**Власні життєві шанси й можливості
за оцінкою чоловіків і жінок*, 2003 р.**

Життєві шанси й можливості	Стать	
	чоловіки	жінки
Я маю можливість цілком задовольняти свої потреби в продуктах харчування	– 0,34	– 0,50

Продовження табл. 1

Життєві шанси й можливості	Стать	
	чоловіки	жінки
Я маю можливість цілком задовольняти свої потреби в одязі, предметах щоденного споживання	- 0,43	- 0,59
За необхідності поліпшити умови життя я можу купити квартиру або побудувати будинок	- 0,76	- 0,85
Я можу собі дозволити придбання автомобіля	- 0,79	- 0,89
Я маю можливість робити заощадження	- 0,57	- 0,43
Під час відпустки я можу дозволити собі повноцінний відпочинок біля моря, у санаторії, пансіонаті	- 0,70	- 0,78
Я маю можливість різноманітно, відповідно до особистих інтересів проводити вільний час	- 0,38	- 0,50
Я маю/мав(мала) можливість побудувати особисте життя так, як я хотів(хотіла)	- 0,22	- 0,26
Я можу за бажанням переїхати жити в інший населений пункт	- 0,33	- 0,45
Я маю /мав(мала) можливість одержати таку освіту, про яку мріяв(мріяла)	- 0,36	- 0,43
У мене є можливість дати дітям вищу освіту	- 0,36	- 0,48
У мене є можливість одержувати якісне медичне обслуговування	- 0,55	- 0,63
У мене є шанси здійснити життєві плани, домогтися успіху в житті	- 0,36	- 0,50
У мене є можливість бути забезпеченою людиною	- 0,57	- 0,68

Продовження табл. 1

Життєві шанси й можливості	Стать	
	чоловіки	жінки
У мене є шанси здійснити життєві плани, домогтися успіху в житті	– 0,36	– 0,50
У мене є шанси на посадове просування, професійні перспективи	– 0,49	– 0,63
Я маю можливість відкрити власну справу	– 0,64	– 0,72
Для мене є реальною погрозою стати безробітним	– 0,11	– 0,17
У мене є можливість для підвищення кваліфікації, рівня своїх знань і звичок	– 0,27	– 0,44
У мене є можливість жити краще, ніж мої батьки	– 0,15	– 0,32
У мене є можливість зробити життя дітей краще, ніж моє власне	– 0,18	– 0,33
У мене є можливість мати цікаву, добре оплачувану роботу	– 0,43	– 0,62

* Індекс розраховувався за формулою: $I = [(A5 - A1) + 0,5(A4 - A2)] : N$, де $A - 5$ – цілком згодний; $A - 4$ – скоріше згодний; $A - 2$ – скоріше незгодний; $A - 1$ – зовсім незгодний; N – загальна кількість тих, хто відповів на запитання.

«можливість мати цікаву, добре оплачувану роботу», «просування по службі, професійні перспективи», «можливість зробити життя дітей кращим, ніж своє власне». Навіть щодо такої елементарної потреби, як «цілком задовольняти свої потреби в продуктах харчування», можливості жінок, у цілому, значно менші. І як завершальний штрих: жінки-респондентки у два рази рідше відзначають для себе «можливість жити краще, ніж їхні батьки» порівняно з чоловіками-респондентами.

На узагальнююче питання про шанси респондента домогтися успіху в житті, у сумі, половина опитаних

жінок (50%) відповіли, що їхні шанси або «нижчі, ніж у більшості людей» (17%), або, що в них «немає ніяких шансів, узагалі, домогтися успіху в житті» (33%). Серед чоловіків-респондентів частка песимістично налаштованих з вищеперелічених позицій значно менше, і, у сумі, складає не набагато більше третини опитаних чоловіків (36%). Крайнього песимізму щодо досягнення успіху в житті дотримують 23% чоловіків (вважають, що в них немає ніяких шансів на успіх), і 13% – що їхні шанси нижчі, ніж у більшості людей. Гендерна нерівність життєвих шансів, що була відкрита, позначається на можливості досягти високого або хоча б прийнятного соціально-економічного статусу. На думку майже половини опитаних жінок, у нашому суспільстві чоловікові легше досягти матеріального благополуччя такої ж точки зору дотримується і більш чверті чоловіків (таблиця 2).

Таблиця 2

Гендерний аспект важкості/легкості досягнення матеріального благополуччя, 2003 р. (%)

Досягнення матеріального благополуччя	Стать	
	чоловіки	жінки
Жінці легше	13	6
Однаково	38	30
Чоловікові легше	28	45
Важко сказати	21	19

Звертає на себе увагу значна частка чоловіків і жінок, яким важко що-небудь сказати з цього приводу (п'ята частина і тих, і інших).

Такий же частині опитаних важко дати відповідь і на питання: «Чи є рівноправними чоловіки й жінки в родині і на роботі?». Значна частка тих, кому важко що-небудь сказати з цього приводу, свідчать про те, що в

нашому суспільстві просвітительська робота з гендерної проблематиці тільки-но починається. На жаль, дана тематика в нашому суспільстві вважається «несерйозною», але саме в цій «несерйозній» сфері протікає повсякденне життя людей, і не погано було б, щоб гендерні взаємодії здійснювалися в рамках *егалітарної* сучасної культури, а не на основі патріархатних стереотипів, що прийшли з далекого минулого.

Таблиця 3

**Думка населення щодо рівноправності
жінок та чоловіків, %**

Ступені рівноправності	Стать	
	чоловіки	жінки
Жінки рівноправні з чоловіками на роботі і в родині	55	46
Жінки рівноправні тільки на роботі, а в родині вони підкоряються чоловікам	14	11
Жінки рівноправні тільки в родині, а на роботі до них ставляться, в основному, як до другосортних працівників	7	9
І на роботі, і вдома жінку вважають людиною другого сорту	5	12
Важко сказати	19	22

Дані таблиці 3 відображають думку населення щодо гендерної рівності у нашому суспільстві. Як бачимо, жінки менш оптимістично, порівняно з чоловіками, оцінюють ступінь своєї рівноправності в суспільстві. Вважають себе рівноправними з чоловіками на роботі й у родині майже половина опитаних жінок. Однак *кожна десята жінка і на роботі, і у родині почуває себе людиною другого сорту (12%)*. Якщо до цієї групи жінок, що відчують дискримінацію, додати тих, хто почуває себе повноправною людиною тільки на роботі (11%), а також, тих, хто рівноправний у родині, але

до кого ставляться як до другосортного працівника на роботі (9%) – то, у сумі, виходить, *що в нашому суспільстві третина жінок, у тій або іншій сфері життя, відчують себе дискримінованими*. Це – багато, і про це треба говорити.

На Саміті ООН у 2000 році Україна, як одна з країн – членів ООН зобов'язалася до 2015 року досягти кращого гендерного балансу і тим самим забезпечити *реальну рівність прав і життєвих шансів жінок і чоловіків у суспільстві*. Це зобов'язання йде в зв'язуванні з іншими життєво важливими цілями розвитку українського суспільства: подоланням бідності, забезпеченням рівних можливостей одержання початкової освіти, створенням здорового навколишнього середовища, зменшення поширеності інфекційних хвороб (насамперед, ВІЛ/СНІДу і туберкульозу), а також зведенням до мінімуму материнської й дитячої смертності. Ці важливі задачі визначені світовим співтовариством як *Мета розвитку Тисячоріччя* [11].

Дуже важливо для розробки соціальної політики зі зменшення гендерної нерівності представлення даного феномена в динамічному аспекті. Відносно гендерного аспекту соціальної нерівності (і не тільки цього виду, а й інших) показовим є період української історії з 1994 по 2004 роки. По-перше, тому, що це був цілком новий період, що характеризувався кардинальними, революційними змінами в соціально-економічному житті суспільства. По-друге, ці трансформації перевернули життя великої частини населення, змусивши стикнутися з утратою роботи, зубожінням, утратою соціальних гарантій.

Динаміка гендерного аспекту самооцінки свого соціального статусу за останнє десятиліття представлена в таблиці 4. Аналіз даних показує стійку тенденцію більшого представництва жінок на двох найбільш низьких за своїм статусом шаблях соціальної ієрархії. І такий стан зберігається протягом останнього десятиліття. Сумарно в 1994 році на двох нижчих шаблях

помістили себе 49% жінок і 40% чоловіків; у 1999 – 47% жінок і 43% чоловіків, а в 2004 – 37% жінок і 31% чоловіків.

Подібна ж тенденція нерівності спостерігається при розгляді гендерного розподілу на *середніх* шаблях соціальних сходів. Сумарно, у 1994 році помістили себе на третій, четвертий і п'ятий ступінь 51% жінок і 58% чоловіків; у 1999 році – 53% жінок і 56% чоловіків; у 2004 – 61% жінок і 67% чоловіків. Гендерне представництво на двох верхніх шаблях соціальної ієрархії ми, на жаль, не розглядаємо, через ту обставину, що дана група не представлена репрезентативно у вибірковій сукупності, за якою проводилося опитування.

Таблиця 4

**Динаміка самооцінки свого соціального статусу
жінками й чоловіками, %**

Соці- альний статус	1994		1999		2004	
	Стать		Стать		Стать	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
1 (най- більш низьке стано- вище)	23	15	23	19	16	12
2	26	25	24	24	21	19
3	30	36	33	37	31	35
4	18	20	18	16	23	25
5	3	2	2	3	7	7
6		1			1	1
7 (най- вище стано- вище)		1		1	1	1

У цілому, розглядаючи динаміку самооцінки респондентами свого соціального статусу протягом десятилітнього періоду, доводиться говорити про *деяку стабільність пропорцій гендерної нерівності, простіше говорячи – її не стало менше*. Однак вимальовується і *деяка позитивна тенденція скорочення частки тих, хто відніс себе до представників найбільш низького соціального статусу*; і це стосується і жінок, і чоловіків. І в той же час збільшилася частка тих, хто відніс себе до середньої, проміжної групи за статусною приналежністю. Так, у 1994 році таку самооцінку своєму соціальному статусові дала половина опитаних жінок (51%) і 58% чоловіків; а в 2004 році вже 61% жінок і 67% чоловіків. Очевидно, що населення якимось пристосовується до нових соціально-економічних умов існування, поліпшує своє життя, а в такий спосіб і вище оцінює свій соціальний статус у суспільстві. І хоча протягом останнього десятиліття *гендерна нерівність зберігається в стабільній пропорції*, позитивним моментом є поліпшення соціальної гідності людей.

Один із головних показників соціального статусу індивіда – це рівень його *матеріального доходу*. Для більшої частини нашого населення він складається із заробітної плати, пенсії, стипендії. На жаль, можливості приробітку в населення України обмежені: 46% респондентів у 2004 році в ході моніторингового опитування Інституту соціології НАНУ відповіли, що не мають такої можливості. Є така можливість (і бажання мати приробіток) тільки в 17%.

Найбільше чітко гендерна нерівність виявляється при порівнянні рівня матеріального доходу чоловіків і жінок як соціальних груп [таблиця 5]. Широко відомий факт, що рівень освіченості українських жінок не поступається рівню освіченості чоловіків, а в деяких вікових групах навіть небагато перевищує. Однак дані динаміки гендерного співвідношення матеріальних доходів показують, що рівень доходів жіночої групи населення в 1994 і 1999 роках дорівнював небагато

бїльше половини рївня доходїв чоловїчої групи населєння (вїдповїдно, 55% і 56%).

У 2004 роцї, як уже вїдзначалося, проявилися закономїрнї результати адаптацїї населєння до нових умов їснування, ряд дослїдникїв вїдзначає, що жїноча група населєння проходить цей процес адаптацїї, не поступаючи перед чоловїками, що і знаходить вияв у зменшеннї розриву в матерїальних доходах жїнок і чоловїкїв: у 2004 роцї доходи жїночої групи населєння досягали 64% щодо доходїв чоловїчої частини населєння.

Таблиця 5

**Динамїка матерїальних доходїв
жїнок і чоловїкїв, %**

Зарплата, стипендія, пенсія	1994		1999		2004	
	Стать		Стать		Стать	
	жїнки	чоловїки	жїнки	чоловїки	жїнки	чоловїки
Середнє значєння (\$)	31	56	28	50	44	68
Вїдсоток доходїв жїнок вїд доходїв чоловїкїв	55		56		64	

Матерїальнї умови життя, безумовно, позначаються на емоцїйному станї людини. Таке емоцїйно-оцїнне судження, як задоволенїсть своїм становищем у суспїльствї в цїлому, є суб'єктивним їнтеграцїйним показником, що характеризує багато сторїн життя їндивїда, у тому числї і його соцїальний статус (таблиця 6).

Таблиця 6

**Гендерний аспект динаміки рівня задоволеності
своїм становищем у суспільстві, %**

Рівень задоволеності	1994		1999		2004	
	Стать		Стать		Стать	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Скоріше, не вдоволений	64	61	73	73	60	57
Важко сказати, задоволений чи ні	24	25	20	18	26	16
Скоріше, вдоволений	12	14	7	9	14	17

Динамічний аспект аналізу таблиці 6 виявляє цікаву закономірність: найтяжчим періодом як для чоловіків, так і для жінок був 1999 рік (середина, котру пройшов наш народ на шляхах трансформації суспільства). Вага цього періоду нівелювала гендерні відмінності. Можна припустити, що надзвичайно важко було виживати більшості населення, 73% чоловіків і така ж частка жінок відзначили, що не задоволені своїм статусом у суспільстві.

Узагалі, варто зазначити, що показник задоволеності становищем у суспільстві не можна трактувати як достовірний показник гендерної нерівності. Досить великий вплив на нього робить різний рівень домагань, властивий чоловікам і жінкам. Широковідомо, що в більшій частині жіночої групи населення соціально-статусні домагання нижчі, ніж у чоловічої групи (у зв'язку з цим рівні задоволеності своїм соціальним статусом у чоловіків і жінок не дають великих розбіжностей). Однак, незважаючи на свою умовність, цей показник свідчить про деяке підвищення задоволеності своїм соціальним статусом у населення в цілому в 2004 році, що відповідає загальній стабілізації ситуації у країні.

Крім матеріального доходу, іншим найважливішим показником соціального статусу індивіда є *вид професійної зайнятості*.

Жінки стабільно протягом усього останнього десятиліття значно частіше, ніж чоловіки, входять у категорію непрацюючих [таблиця 7], і далеко не завжди — це жінки-пенсіонерки або матері, що доглядають за малолітніми дітьми. Причому, якщо серед чоловічої групи населення частка непрацюючих коливається в межах однієї третини, то серед жіночого населення протягом останнього десятиліття частка непрацюючих, приблизно, дорівнює половині всіх опитуваних жінок. Стає зрозумілим, чому на питання моніторингу 2004 року: «Чи вистачає Вам роботи, що Вам підходить?», тільки кожна п'ята опитана жінка відповіла, що вистачає, серед чоловіків значно більше — 30%.

Таблиця 7

**Динамічний аспект професійної зайнятості
жінок і чоловіків, %**

Види зайнятості	1994		1999		2004	
	Стать		Стать		Стать	
	жінки	чоло- віки	жінки	чоло- віки	жінки	чоло- віки
Керівники	3	2	2	2	2	1
Спеціалісти	17	15	11	13	12	11
Бізнесмени	2	5	2	6	3	8
Робітники	30	45	24	39	23	37
Учні	4	4	2	4	4	4
Непрацюючі	44	29	58	36	51	36
Не відповіли					5	3

Поки що спостерігається і значно менше представництво жінок у сфері бізнесу. За даними масштабного дослідження, проведеного Київським міжнародним

інститутом соціології в 2001 році за програмою дослідження малого й середнього бізнесу в Україні, розробленої BISPRO, жінки в три рази рідше контролювали підприємства малого, середнього і великого бізнесу. Як і в радянський період історії України, жінок значно менше в складі «робітників», і пов'язано це, насамперед, із фізичними навантаженнями цього виду праці, а також із закриттям багатьох видів промислових підприємств, а на тих, що залишилися,— з першочерговим скороченням робочих кадрів. Ряди «спеціалістів» залишаються гендерно збалансованими за своїм складом.

В умовах відсутності гарантій на роботу, у тому числі і в відповідну професію й кваліфікацію працівника, гендерна нерівність виявляється досить чітко. Так, у 2004 році мали роботу, що відповідає набутому працівником професійному й освітньому рівням, чверть опитаних жінок (26%) і третина чоловіків (34%).

Ще більш чітко гендерна нерівність виявляється при аналізі зайнятості в державному й приватному секторах сфери праці [таблиця 8].

Таблиця 8

**Гендерний аспект розподілу працівників
за секторами зайнятості, %**

Сектор зайнятості	1994		2004	
	Стать		Стать	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Державний	49	56	29	29
Приватний	3	10	16	31
Працюю й у тім, і в ін- шому	1	3	2	5
Не працюю	47	31	53	36

Десять років тому в державному секторі спостерігалося приблизно однакове співвідношення жіночої й чоловічої зайнятості. У 2004 році частка зайнятості

чоловіків у державному секторі значно скоротилася порівняно з 1994 роком, але, одночасно, майже в три рази збільшилася кількість чоловіків, що працюють у сфері приватного підприємництва (не обов'язково як власник). І для чоловічих трудових ресурсів цей шлях став головним каналом трудових переміщень. Питома вага чоловіків, що працюють у цьому секторі, за даними моніторингового опитування 2004 року становить третину (31%). Жінок же у сфері приватного підприємництва в 2004 році працювало у два рази менше, ніж чоловіків. Вони теж здійснювали переміщення у сферу приватного капіталу, однак набагато рідше. Зате значно, порівняно з 1994 роком, поповнили ряди непрацюючих: у складі непрацюючих їхня частка збільшилася з 47% до 53% (частка непрацюючих чоловіків, практично, за даними моніторингових опитувань, збільшилася незначно).

У цілому, як свідчать дані досліджень, що проводилися протягом десяти останніх років в Україні, гендерна нерівність у цей період практично не змінилася. Якщо і відбувалося «поліпшення становища жінок», то воно здійснювалося в рамках загального адаптаційного процесу пристосування населення до нових соціально-економічних умов існування.

Виникає питання: «А яка ж роль самих жінок у ліквідації фактів гендерної нерівності?». Очевидно, що глобальні зміни в соціальному житті людей складаються з індивідуальних зусиль окремих особистостей. Поки що не видно значних результатів подолання гендерної нерівності в сучасному українському суспільстві з ініціативи самих жінок, як кажуть, «знизу». Успіхи були досягнуті тільки в законодавчій сфері.

Правда, варто зазначити, що жіноча частина населення, за даними моніторингових опитувань 1999 і 2004 років, розуміє, що для здійснення життєвих планів, підвищення свого статусу в суспільстві необхідні впевненість і рішучість у досягненні своїх цілей, але саме цих особистісних якостей і не вистачає жінкам у більшій мірі, ніж чоловікам. Так, за даними вище зга-

даних опитувань, 38% опитуваних жінок відзначають, що їм не вистачає впевненості у своїх силах, частка «невпевнених» залишилася стабільною протягом розглянутого десятиліття. У чоловіків, порівняно з даними 1999 року, впевненість у своїх силах за останнє п'ятиліття збільшилася: 38% упевнених у своїх силах у 1999 році і вже 47% — у 2004 році.

Варто підкреслити, що головний шлях ліквідації гендерної нерівності — це «революція в розумах людей», насамперед звільнення свідомості населення від патріархатних гендерних стереотипів, що закріплюють цю нерівність. У сьогоденні ж патріархатні стереотипні уявлення щодо неповноцінності жінки, наприклад, у політиці як політичного діяча, панують у свідомості п'ятої частини опитаних чоловіків (опитування 2004 року) і десятої частини жінок. Може, ці дані, здавалося б, і не заслуговують на увагу, якби до них не приєднувалися 17% чоловіків і 12% жінок, узагалі, які не знають, що з цього приводу варто думати.

Таблиця 9

**Рівень загальної задоволеності життям
у жінок і чоловіків, %**

Рівень задоволеності життям	1999		2004	
	Стать		Стать	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Зовсім не вдоволений	35	28	20	15
Скоріше, вдоволений	32	37	35	34
Важко сказати, задоволений чи ні	20	20	24	26
Скоріше, вдоволений	13	14	20	24
Не відповіли		1	1	1

Гендерна соціальна нерівність не завжди усвідомлюється індивідом, але як усякий вид нерівності, а значить, — і порушення принципу соціальної справедливості.

вості, його присутність у будь-яких сферах життя впливає негативно на індивідуальне соціальне самопочуття, на загальну задоволеність життям. Аналіз даних таблиці 9 свідчить, *що в різні тимчасові періоди зберігається менша задоволеність життям у жінок порівняно з чоловічою групою респондентів.* Однак для обох груп респондентів, як жінок, так і чоловіків, в останнє десятиріччя динаміка задоволеності життям є позитивною, хоча при цьому зберігаються свої гендерні відмінності.

Література

1. Гидденс Э. Социология.— М.,— 1999.— С. 218.
2. Lorber J. Paradoxes of Gender.— Yale University.— 1994.— Р. 14.
3. Лавріненко Н. Жінчина: самореалізація в семье и обществе (гендерный аспект).— К., 1999.— С. 12.
4. Лавріненко Н. В. Характеристика малих та середніх підприємств в Україні (гендерний аспект // Проблеми розвитку соціологічної теорії (Четверта Всеукраїнська соціологічна конференція).— К., 2004.— С. 190.
5. G. Becker. The Economics of Discrimination. (2d ed.) — Chicago: University of Chicago Press.— 1971.
6. Смелзер Н. Социология // Социс., 1992.— № 5.— С. 86.
7. Сорокин П. Система социологии: В 2-х т.— М., 1993.— Т. 2.— С. 125.
8. Friedan B. The feminine mystique.— Columbia University, 1963; Rich A. Of women born.— N.Y., 1976; Friday N. My mother — My self.— N. Y., 1977.
9. Гидденс Э. Социология.— М., 1999.— С. 219.
10. Классовое общество. Теория и эмпирические реалии.— К., 2003.— С. 99.
11. Гендерний розвиток в Україні. Реалії й перспективи.— К., ПРООН.— С. 22.

Natalia LAVRYNENKO

Institute of Sociology, National
Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

DYNAMICS OF GENDER INEQUALITY IN MODERN UKRAINE

Annotation

The formation of the independent Ukrainian state, which began after the collapse of the communist regime, has not automatically insured a decrease in gender inequality. We can observe a true paradox: even though the democratic way of the country's development is proclaimed, in practice the patriarchal mythology, which sees a woman only as a part of the family, is being revived and can easily be heard in the statements of different people and in mass-media. Besides, the family is declared to be the most important sphere for a woman, whereas in all other fields – job, politics, serious economic decision making – she is given the «second» after the man's role.

Patriarchal views of a substantial part of the country's population (according to the 2003 survey carried out by the Institute of Sociology of the NAS of Ukraine, this point of view is supported by approximately 40% of men and 20% of women) can explain the facts of discrimination of women in everyday life. The biggest evidence of gender inequality can be seen in such facts of our reality as:

- «double employment» of women in cities (serving the family plus job out of home);
- «triple employment» of women in villages (serving the family, professional job out of home, cultivating a personal plot and taking care of domestic animals), which leads to the physical exhaustion of women. The work day of a country-woman on average equals 17 hours (from the research «The country-woman of Ukraine»);
- existence of physical abuse in the family (according to sociological surveys that have been taking place since 1994, every 5th woman questioned had experienced being beat up

by her husband or lover). It is significant that the share of women who suffer physical abuse is stable and has not been decreasing over the last 10 years;

- existence of gender segregation in the sphere of professional employment. Gender professional segregation is the tendency of women's employment only on certain positions and professions. There are two types of gender segregation in the sphere of employment: horizontal and vertical. The horizontal professional segregation is an unequal distribution of women and men in the spheres of economy and professions. On Ukrainian job market the biggest concentration of women can be noticed in the fields that have to do with the service sphere: in trade there are around 75% of women, commerce system – 74%, medical service – 80%, public catering – 84% (Ukraine, 1997). Vertical professional segregation is a disproportional distribution of women in the position hierarchy. This can be especially noted in the sphere of management and administration – the higher the social status of the position is – the fewer women are there. On 01.10.2005 there was not a single female minister in Ukraine. According to the research in the sphere of private business (2001) there are 3 times fewer enterprises under control of women than under control of men.

- the situation of work payment discrimination is very typical. According to the monitoring research of the Institute of Sociology of NAS of Ukraine during the last ten years, the salaries of women make around 60% of the men's salaries. Gender differences are even more significant concerning incomes of the population in general;

- gender inequality shows also in the analysis of the employment in the state and private sectors. Ten years ago there was almost the same proportion of female and male employment in the state sector. In 2004 the share of male employment in the state sector has significantly decreased in comparison to 1994, yet, at the same time, the number of men who worked in the sphere of private entrepreneurship (not necessarily as owners) has almost tripled. For men this has become the most frequent way of labour transformations. According to the monitoring survey of 2004, the share

of men who work in this sector make one third (31%) of the general number of men. In 2004 there were 2 times fewer women in the sphere of private entrepreneurship than men. They also transfer into the sphere of private capital, but much less often. At the same time, compared to 1994, women have contributed to the number of unemployed: their share among the unemployed has increased from 47% to 53% (the share of unemployed men according to the monitoring surveys has increased insignificantly);

- representation of women in the country's authorities is not satisfactory. Women make only 5% of the deputies of Ukrainian parliament (the 15th convocation). From the time of proclaiming Ukraine's independence the share of women in the parliament has not been greater than 8%.

- there is no doubt that the stated facts of gender inequality affect the subjective estimation of the life chances and opportunities by the female respondents. (The research methods of J. Goldthorp, adapted to Ukrainian conditions, were used). Gender analysis of the answers shows that even in the conditions of very low life chances and opportunities to fulfil the needs that are typical for most of the Ukrainian population, gender differences appear with a striking conformity. In practically all positions of the questionnaire (which represent a whole variety of material and spiritual acquisitions, given to humans by civilization), women estimated their chances and opportunities as being lower than men's. Concerning opportunities of realizing some components of the life success, women's answers were especially pessimistic. This relates to a low estimation of the chances «to have an interesting, high-paid job», «to have good professional perspectives», «to have an opportunity to make their children's life better than their own». Even in such an elementary need as «to fully satisfy the need for groceries,» women's opportunities are in general much lower than men's. And, as a final detail, female respondents consider an opportunity to live a better life than their parents' twice as rare as male respondents. Half of all questioned women estimated their chances to be successful in life as very low (17% said that their chances were lower than those of the

majority of people and 33% believed they had no chances at all to be successful). Among male respondents the share of pessimistic answers was a lot less, and altogether made approximately one third of all answers (36%). The discovered gender inequality of life chances affects the opportunities to achieve a high or at least a proper social and economic status. Almost half of the questioned women believe that it is much easier for a man to acquire wealth in our society, and this point of view is supported by over quarter of the questioned men. This is proof of women's lower social and economic status in our society in comparison to men's.

In general, as shown by the results of the research that has been carried out over the last ten years, gender inequality during this period has barely been decreasing. Even if «improvement to the state of women» took place, it happened in the framework of a general adaptation process and people's adjusting to new social and economic conditions.

Оксана КИСЕЛЬОВА,
Інститут філософії НАН
України, кандидат філософських
наук

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Визначення поняття та історія постановки проблеми щодо інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності

Почнемо з того, що дамо визначення поняттю «інституційні механізми». Механізми забезпечення гендерної рівності можна визначити як інституційну урядову та парламентську структуру, яка створюється з метою сприяння посиленню ролі жінок та повноцінній реалізації жінкою своїх прав. Їхнім основним завданням є простежити і забезпечити застосування закону, зокрема принципу недискримінації і рівності між жінками і чоловіками.

Необхідною основою для створення інституційних механізмів є законодавча база, яка забезпечує їхню політичну «легітимність».

Важливість створення інституційних механізмів для поліпшення становища жінок була усвідомлена ще в 70-ті роки минулого сторіччя (саме такий термін вживався в той час). На Першій Всесвітній конференції, присвяченій становищу жінок, яка проходила в Мексиці, були дані чіткі рекомендації з цього питання. З того часу проблема створення інституційних механізмів для забезпечення гендерної рівності постійно порушувалася на міжнародних конференціях з проблем жінок, які проводила Організація Об'єднаних Націй – в Копенгагені (1980), в Найробі (1985). Однак однією з центральних ця проблема була визнана тільки на Четвертій Всесвітній конференції жінок, повністю ж викладена вона у Пекінській Платформі дій (Пекін, 1995).

Саме в Пекінській Платформі дій по-новому осмислюється роль інституційних механізмів щодо забезпечення гендерної рівності. Якщо до Пекіна вважалося, що роль інституційних механізмів зводиться тільки до поліпшення становища жінок, то Пекінська Платформа розширює їхні функції. Інституційні механізми починають розумітися як каталізatori політичних перетворень, провідники нових політичних стратегій як на глобальному, так і на національному та локальному рівнях. Тобто, роль інституційних механізмів полягає саме в сприянні реалізації *політики гендерної рівності*. Їхнє завдання полягає вже не просто у проведенні політики з поліпшення становища жінок, а в тому, «щоб надавати уряду в цілому підтримку у справі врахування гендерної проблематики в усіх сферах політики».

У Пекінській Платформі дій визначаються умови, необхідні для ефективного функціонування інституційних механізмів:

а) їхня підпорядкованість посадовій особі максимально високого рівня в уряді — а саме: одному із членів кабінету міністрів;

б) децентралізоване планування, виконання та контроль з метою залучення неурядових організацій і громад з низового рівня і вище;

в) наявність достатнього об'єму ресурсів з точки зору бюджетних коштів і забезпечення кадрами;

г) можливість впливу на розробку урядом політики в усіх сферах.

Сучасна роль інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності

Сьогодні роль інституційних механізмів значно розширюється та поглиблюється. Як свідчить міжнародний досвід, наразі інституційні механізми перебувають у перехідному стані щодо їхнього характеру, ролі і функцій. По-перше, відбувається перехід від боротьби за поліпшення становища жінок до забезпечення гендерної рівності, тобто діяльності в інтересах як жінок, так і чоловіків. По-друге, якщо раніше механізми були

спрямовані на виконання конкретних завдань і мали обмежений мандат, як правило, в соціальній сфері, то сьогодні існує потреба в механізмах більш широкого профілю, а саме – політичного. Тобто, є потреба у механізмах, які забезпечили б інтеграцію політики гендерної рівності в загальнополітичну стратегію, а також реалізацію цієї політики в усіх сферах.

Група спеціалістів з інтеграційних стратегій Ради Європи визначає роль механізмів забезпечення гендерної рівності з урахуванням нової перспективи: «Механізми забезпечення рівності статей і суб'єкти, які беруть участь в їхній роботі, відіграють важливу роль – вони є «мозковими центрами», що володіють відповідними знаннями, можуть зробити свій внесок і надати необхідну підтримку... Вони проводять важливий загальний аналіз гендерної інтеграції і розповсюджують інформацію з гендерних питань серед відповідних учасників і суспільства в цілому; вони здатні висувати важливі гендерні питання на перший план і здійснювати тиск на осіб, відповідальних за розробку політики, ... саме вони аналізують найважливішу роль уряду в справі реформування гендерних відносин».

У попередні роки головна роль інституційних механізмів полягала у прийнятті законодавства щодо забезпечення рівних можливостей та антидискримінаційних законів, спостереженні за їхнім виконанням, а також у просвітницькій діяльності, в реалізації програм та проектів щодо поліпшення статусу жінок. Сьогодні для інституційних механізмів бачать нову роль – вони мають бути каталізатором інтеграції гендерної проблематики в систему управління в цілому.

Якщо порівнювати ступінь реалізації політики гендерної рівності в різних європейських країнах, то можна помітити тенденцію: розвинуті західноєвропейські країни та країни, що входять до Європейського Союзу, значно просунулись на шляху розвитку інституційних механізмів. У цих країнах інституційні механізми переважно виконали свою первісну роль – тобто, тут не тільки прийняте відповідне законодавство щодо забез-

печення рівних можливостей, а й створені відповідні урядові і парламентські структури, які контролюють здійснення законів. Сьогодні ці країни стоять перед завданням інтегрувати засади гендерної рівності в усі стратегії та програми на всіх рівнях.

Цю ситуацію можна пояснити тим, що у розвинутих західноєвропейських країнах демократія має більш глибокі історичні корені, і створення національних інституцій для забезпечення рівних можливостей почалося ще у 70-ті роки минулого століття. Тому сьогодні в цих країнах як проблема гендерної рівності, так і відповідні інституційні механізми для її розв'язання набули політичної «легітимності».

З іншого боку, в країнах з перехідної економікою гендерна проблематика стала на порядок денний тільки після Пекінської конференції. Інституційні механізми, які були створені, «провисають у повітрі» — вони не є загальновизнаними у політичному просторі, не мають чітко окреслених мандатів, відповідного фінансового забезпечення та освічених кадрів.

Досвід розвинутих європейських країн зі створення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності

Якщо аналізувати досвід розвинутих європейських країн зі створення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності, то перше, що впадає в очі, — це різноманітність цих механізмів, включно з їхнім статусом, структурою, повноваженнями і способами діяльності з урахуванням як людських, так і фінансових ресурсів.

Переважає більшість таких механізмів на урядовому рівні представлена департаментами, відділами або комітетами в рамках міністерств. В деяких країнах ці механізми куруються прем'єр-міністром або навіть президентом. В окремих країнах були створені спеціальні міністерства або посади міністрів з питань гендерної рівності. Водночас все більше визнання дістають структури, котрі мають незалежний від уряду статус —

як-от: омбудсмен або агентства із забезпечення рівності, наділені конкретними мандатами. Ці інститути є типовими для Скандинавських країн (Норвегія, 1979 рік; Швеція, 1980 рік), але останнім часом вони створюються також в країнах – нових членах Європейського Союзу – в Литві (1999 рік), Польщі (2002 рік), Естонії (2004 рік). В деяких країнах існують спеціальні між-установчі структури, які здійснюють координацію діяльності між різними відомствами.

На парламентському рівні інституційні механізми існують у формі комітетів та підкомітетів з гендерних питань. Парламентські органи із забезпечення рівності створюються насамперед в тих країнах, де існує необхідність і бажання компенсувати недостатнє число жінок, представлених у парламенті і/чи недостатньо чітко визначені завдання і повноваження урядової структури щодо забезпечення рівності. Водночас ще й сьогодні гендерні проблеми нерідко перебувають у віданні інших парламентських комітетів. У Хорватії та Угорщині, наприклад, ці питання розглядаються Комітетом з прав людини, а в Чеській Республіці – Підкомітетом Комітету петицій.

У деяких країнах жінки-парламентарії утворили так звані жіночі комітети, за посередництва яких вони вносять питання повноважень жінок до порядку денного парламенту, а також розробляють спільні стратегії. Так, в 1998 році 11 жінок – членів Естонської державної асамблеї створили Асоціацію жінок з метою підвищити представництво жінок на рівні прийняття рішень та підтримати залучення жінок до політики.

Аналогічні механізми на парламентському рівні існують в Албанії (1994 рік), Бельгії (1996 рік), Франції (1999 рік), Литві (1997 рік), Португалії (1995 рік), Словенії (1990 рік), Іспанії та ін.

Отже, тенденція розвитку інституційних механізмів в європейських країнах полягає в тому, що, по-перше, вони збільшуються за кількістю як «по горизонталі» – створюються структури в різних департаментах, так і

«по вертикалі» – формування структур відбувається на національному, регіональному, місцевому рівнях.

Основними принципами функціонування інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності є їхня *підзвітність* і *незалежність*.

Наведу приклад успішної практики створення інституційних механізмів із забезпечення гендерної рівності на урядовому рівні. В Данії *Рада з питань рівності* була створена ще у 1975 році. Після прийняття Закону про рівність статей у 2000 році була заснована посада *Міністра з питань рівності*, який відповідає за діяльність уряду в галузі рівності статей, а також координує роботу різних міністерств, спрямовану на забезпечення рівності. Щороку міністр подає на розгляд датському парламенту звіт про виконану роботу, напрями запланованої діяльності, а також план дій, що передбачає забезпечення рівності. Річний звіт спирається на звіти, що надійшли від місцевих органів і міністерств. У ньому визначаються першочергові завдання уряду із забезпечення гендерної рівності на наступний рік.

У підпорядкуванні Міністра з питань рівності – *Служба з питань рівності статей*, яка виконує роль його секретаріату. До її завдань входить: підготовка законодавчих і адміністративних актів з питань рівності, координація заходів для забезпечення рівності, що ініціюються державними органами влади, підготовка на розгляд парламенту річного звіту з питань гендерної рівності, розробка перспектив діяльності міністерства, а також плану дій, надання допомоги Комітету з питань рівних можливостей у здійсненні адміністративної роботи, спостереження за розвитком пропорційного співвідношення жінок і чоловіків, представлених у деяких комітетах і відділах, згідно із Законом про рівність статей.

Існує також *Національний центр досліджень і інформації з питань рівності статей*, який є політично незалежною установою, до завдань якого входить забезпечити збір інформації, підготовку і поширення документації, а також організація дебатів з проблем гендерної

рівності. Був створений також *Комітет з питань рівності статей*, який складається з двох кваліфікованих юристів і очолюється суддею, правомочним виконувати закріплену за ним функцію. Комітет розглядає скарги щодо дискримінації за статевою ознакою. Його рішення є остаточними в адміністративному плані, та навіть можуть бути направлені до суду. Комітет також консультує громадян, організації, органи влади, підприємства щодо процедури подання скарг, пов'язаних з гендерною дискримінацією.

Окрім зазначених вище, існують консультаційні центри з питань рівності при муніципалітетах і місцевих органах влади, а також комітети з питань рівності при різних організаціях, університетах і підприємствах.

Створення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності в Україні

Базисним міжнародним документом із захисту прав жінок є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка була ратифікована в Україні у 1980 році. Основні положення Конвенції знайшли своє відображення в низці законодавчих актів, указах Президента, урядових рішеннях, спрямованих на вирішення гендерних проблем. Так, у 2000 році було прийнято «Сімейний кодекс» та Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»; в 2001 році Президент видав Указ «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні». Після Пекінської конференції було розроблено та прийнято два Національні плани дій щодо поліпшення становища жінок – на 1997–2000 роки та на 2001–2005 роки.

І, нарешті, ми дочекалися прийняття Верховною Радою Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», підписаного Президентом 8 вересня 2005 року, який набрав чинності з 1 січня 2006 року.

Процес створення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності в Україні розпочався після Пекінської конференції. У 1996 році було створено Міністерство у справах сім'ї та молоді, яке трансфор-

мувалося у Державний комітет у справах сім'ї та молоді, потім – в Міністерство у справах сім'ї, дітей і молоді (2004 р.), і, нарешті, – в Міністерство у справах сім'ї, молоді і спорту (2005 р.). Саме на цей орган, що постійно змінює свою назву, було покладено повноваження з розробки та реалізації політики поліпшення становища жінок. Водночас окремого державного органу, на рівні Кабінету Міністрів, так і не було створено.

Відразу після Пекінської конференції були створені інші інституційні механізми: Національна комісія у справах жінки, матері і дитини (1995 р.), Комітети у справах сім'ї і дитини на локальному рівні (1997–1998 рр.), Координаційна комісія з гендерних та сімейних питань (1997 р.).

На парламентському рівні було створено Комітет з проблем материнства та дитинства.

Аналізуючи процес створення інституційних механізмів та їхню діяльність протягом останніх 10 років, можна виокремити як позитивні здобутки, так і певні негативні явища. Найпершим позитивним здобутком є потужна законодавча база України, яка вже на сьогодні гарантує антидискримінаційний підхід за ознаками статі. Це, безумовно, є прямим результатом роботи інституційних механізмів, які діють в Україні. Розробка двох Планів дій щодо поліпшення становища жінок, здійснена гендерна експертиза законодавства, визначення гендерних цілей тисячоліття та показників, за якими в Україні оцінюватиметься гендерний процес, співпраця з неурядовими жіночими і молодіжними організаціями – все це свідчить про певний успіх на шляху реалізації ідеї гендерної рівності.

Тобто, ті інституційні механізми, які діють сьогодні, більш-менш справились із виконанням «старої ролі» – прийняттям законодавства із забезпечення рівних можливостей та антидискримінаційних законів, а також із проведенням просвітницької діяльності, реалізацією певних програм і проектів щодо поліпшення статусу жінок. Істотним недоліком цієї «старої ролі» є те, що інституційні механізми не виконували функцію

спостереження за практичним застосуванням існуючих вже законів. Тому навіть за присутності антидискримінаційної законодавчої бази жінки в Україні й надалі зазнають дискримінації в економічній, політичній та соціальній сферах.

Безумовно, негативними явищами є те, що, по-перше, статус, мандат і діяльність інституційних механізмів залежать від змін в уряді України. По-друге, вони здебільшого займаються трудовою та соціальною проблематикою, концентрують свої зусилля на захисті матерів і дітей, а також на жіночій зайнятості. По-третє, «поліпшення статусу жінок» все ще залишається головним концептом, в рамках якого здійснюється політика гендерної рівності. Відповідно, те завдання, яке покладається на інституційні механізми в сучасному світі — виконання політичної ролі — залишається на невизначене майбутнє.

Аналізуючи перешкоди, які стоять на шляху переходу інституційних механізмів до виконання нової ролі — каталізатора інтеграції гендерної проблематики у систему управління в цілому, найперше слід виділити те, що, незважаючи на численні законодавчі акти, проблема гендерної рівності все ще не набула повного політичного визнання як одне з основних завдань діяльності українського Уряду. Той факт, що в керівництві українського суспільства домінують чоловіки, ще більше ускладнює проникнення ідеї гендерної рівності у сферу прийняття рішень. Політична відповідальність українського Уряду за реалізацію гендерної рівності здебільшого обмежується забезпеченням рівності перед законом, тоді як соціальні і культурні зміни в цьому напрямі залишаються за межами політичної відповідальності.

До перешкод на шляху діяльності інституційних механізмів можна також віднести відсутність розуміння сутності інтеграційної стратегії, а також відсутність інструментів оцінки та показників успіху у сфері гендерної рівності. Значними перепонами є також нечіткі мандати, брак як фінансових ресурсів, так і високопро-

фесійних фахівців, які були б залучені до діяльності інституційних механізмів.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що головною причиною того, що проблема гендерної рівності все ще не набула політичного значення є те, що вона не усвідомлена як складова процесу демократизації та реалізації прав людини. В зв'язку з цим хоча нагадати, що саме прийняття та реалізація європейських цінностей є необхідним моментом на шляху до європейської інтеграції. Цінності людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону і поваги до людських прав, включаючи права меншин, є засадничими для Європейського Союзу. «Ці цінності є спільними для суспільств держав-членів, в яких превалюють плюралізм, відсутність дискримінації, толерантність, справедливість, солідарність і рівність між жінками і чоловіками».

Перспективи розвитку інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності в Україні

Новий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» відкриває нові перспективи для розвитку інституційних механізмів.

У другому розділі Закону визначається механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. До державних органів, що наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, належать: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Органи місцевого самоврядування, визначені в їхньому складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, об'єднання громадян також виокремлено як механізми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. У Законі визначено повноваження кожного з цих органів.

Всі нормативно-правові акти України мають бути приведені у відповідність до цього Закону, а також ска-

совані ті нормативно-правові акти, які суперечать вимогам цього Закону.

Позитивною рисою цього Закону є те, що, по-перше, він базується на концепті гендерної рівності, яка визначається як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства». Це свідчить про те, що відбувся певний перехід від розуміння ролі інституційних механізмів як фактору «поліпшення становища жінок» до визнання їхньої політичної функції в справі інтеграції гендерних питань до державної політики.

Однак той факт, що в Законі не було затверджено положення про тимчасовий спеціальний захід щодо забезпечення рівних виборчих прав жінок та чоловіків, а саме «представництво будь-якої статі не менше ніж 30 відсотків та не більше ніж 70 відсотків загальної кількості кандидатів» під час висунення кандидатів у народні депутати України, свідчить про те, що суб'єкти сучасного політичного процесу в дійсності не готові до реалізації принципу гендерної рівності. Відсутність політичної квоти — це брак дійового механізму забезпечення повноцінної участі жінок у процесі прийняття рішень.

Отже, попри всю свою прогресивність, новий Закон не може забезпечити гендерну рівність у політичній сфері.

Oksana KYSELIOVA

Institute of Philosophy, National
Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine

INSTITUTIONAL MECHANISMS OF ENSURING GENDER EQUALITY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Annotation

In the beginning of the article the author gives a definition of «institutional mechanisms», the main task of which is to retrace and ensure use of the law, the principle of nondis-

crimination and equality of women and men. Next, she examines the international events which became a prerequisite for understanding that the role of institutional mechanisms lies in promoting the realization of gender equality policy. Special attention is paid to the modern role of institutional mechanisms in ensuring gender equality. In particular, the transformational character, role and functions of institutional mechanisms are being discussed. If in previous years the main role of institutional mechanisms was adopting laws ensuring equal opportunities, now the new role is becoming a catalyst for integrating gender problems into the general system of the government. As an example, the author provides the experience of European countries, which have on the governmental level departments or committees devoted to gender problems in the frameworks of ministries, and on the parliamentary level, committees and subcommittees devoted to gender questions. Accountability and independence are the main principles of functioning institutional mechanisms used to ensure gender equality. Finally, the Ukrainian way of inculcation of gender equality is overlooked. While analyzing the process of forming institutional mechanisms and their work during the last 10 years, the author points out its positive achievements, as well as negative sides. There are many obstacles on the way to inculcating institutional mechanisms. In Ukraine, gender equality has not gained a political meaning, for it still has not received understanding as a part of the process of democratization and realization of human rights. In the end, the author critically examines the law «About ensuring equal rights and opportunities for women and men» showing the achievements of this document, as well as its flaws, and making the conclusion that, despite all its progressiveness, the new law cannot ensure gender equality in the political sphere.

Світлана ОКСАМИТНА,
завідувачка кафедри соціології
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
кандидат соціологічних наук

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРАЦІ ТА ПОЛІТИКИ У ДЗЕРКАЛІ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Побудова демократичного суспільства зазвичай супроводжується трансформацією гендерних відносин у напрямі до гендерної рівності чи гендерного паритету. Іншими словами, демократизація суспільства неодмінно має гендерну складову. Вочевидь, цей процес повинен ґрунтуватися на фахових дослідженнях становища чоловіків і жінок у суспільстві, можливостей та перешкод для їхньої рівноправної участі в усіх його сферах, включно зі сферою політичною.

Важливість відповідних досліджень підкреслюється і підтверджується в тих європейських країнах, які досягли вражаючого поступу на шляху до гендерної рівності. Однією зі складових сучасної методології гендерної інтеграції (gender mainstreaming), запровадженої у Європейському Союзі, членство у якому проголошується стратегічною метою України, є постійне проведення досліджень задля аналізу сучасних дисбалансів між статями в усіх сферах політики та прогнозування впливу всіх прийнятих рішень на становище чоловіків і жінок (1; 2).

На жаль, в Україні органи державної влади, як і суб'єкти боротьби за цю владу, поки що практично не заінтересовані в результатах подібних досліджень, вони не замовляють і не фінансують їх. Хоча вони ж таки приймають та підписують закони і укази, які регулюють гендерні відносини. Наразі у нашому суспільстві можна говорити лише про опитування громадської думки щодо гендерних відносин, які зрідка, але не систематично, проводяться в Україні на замовлення і за фінансування переважно закордонних фондів, замовників чи грантодавців (3; 4). Результати цих досліджень

також залишаються незатребуваними з боку представників вітчизняного політикуму і, очевидно, майже не враховуються задля запровадження практичних інституційних заходів, спрямованих на реальне вирівнювання можливостей чоловіків і жінок у суспільстві. Відбувається поглиблення невідповідності мікрорівня гендерних відносин і макрорівня гендерного розподілу влади у суспільстві.

До такого висновку спонукають і результати соціологічного дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведеного навесні 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках спільного канадсько-українського проекту «Демократична освіта» за репрезентативною для України вибіркою, яка становила 1600 осіб.

Аналізуючи особливості гендерних відносин протягом радянського і пострадянського періодів, дослідники однак говорять про домінування *гендерного контракту працюючої матері*. По суті, це сформоване і протягом десятиліть відтворюване уявлення про те, що кожна жінка — це матір, яка поєднує обов'язки догляду, і виховання дітей з працею у суспільному виробництві (5:6). В ідеології та суспільній свідомості радянського часу образ жінки, яка не навчається чи не працює, був присутнім хіба що у негативному контексті. Материнство і праця стали і продовжують відтворюватися як дві невід'ємні складові повноцінного життя жінки у суспільстві. Результати ж соціологічних досліджень в Україні підтверджують континуальність відтворення у громадській думці уявлень про працю як загальном життєву необхідність і для жінок, і для чоловіків.

Як демонструють результати соціологічного дослідження (див. табл. 1), переважна більшість дорослих громадян України погоджується з тим, що і жінка, і вся сім'я будуть щасливішими, якщо жінка працюватиме поза домом; з думкою, що для жінок робота є так само важливою, як і для чоловіків; а також з твердженням, що чоловіки і жінки повинні бути в усьому рівними на роботі.

Таблиця 1

Чи погоджуєтесь Ви з нижченаведеними твердженнями? (%)

	Загалом		Чоловіки		Жінки	
	зго- ден	незго- ден	зго- ден	незго- ден	зго- ден	незго- ден
І жінка, і вся сім'я будуть щасливішими, якщо жінка працюватиме поза домом	85	9	83	10	87	8
Для жінок робота є так само важливою, як і для чоловіків	82	12	77	14	85	10
Чоловіки і жінки повинні бути в усьому рівними на роботі	79	15	79	15	79	15

Щодо останнього твердження, то чоловіки і жінки виглядають цілковитими однодумцями. З двома попередніми жінки погоджуються статистично значуще частіше, аніж чоловіки, а особливо із твердженням «для жінок робота є так само важливою, як і для чоловіків» (85% та 77%, відповідно).

Визнання важливості роботи для всіх, незалежно від статі, доповнюється домінуючим у громадській думці переконанням, що жінкам повинні надаватися рівні з чоловіками можливості конкурувати за робочі місця та кар'єрне просування (див. таблицю 2). Це твердження загалом поділяє 80% опитаних. Протилежне твердження – роботодавці повинні надавати чоловікам переваги для одержання роботи та кар'єрного просування – знайшло лише 13% прихильників. Варто зауважити статистично значущу відмінність між відповідями чоловіків і жінок. Останні набагато частіше наголошують на рівних можливостях і рідше – на перевагах для чоловіків.

Таблиця 2

**Яке із запропонованих тверджень більш відповідає
Вашій думці? (%)**

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Жінкам повинні надаватися рівні можливості з чоловіками конкурувати за робочі місця та кар'єрне просування	80	75	85
Роботодавці повинні надавати чоловікам переваги для одержання роботи та кар'єрного просування	13	17	10

Домінуюче серед дорослого населення ставлення до жінки як до працюючої поза домом матері і дружини знаходить своє відображення в уявленнях про сім'ю та розподіл домашньої праці. В опитуваннях типові моделі сім'ї представлялися як такі, де тільки чоловік працює поза домом, а дружина повністю веде домашнє господарство; де дружина має менш відповідальну роботу, ніж чоловік, і виконує переважну більшість домашньої праці, здійснює догляд за дітьми; та сім'я, де і чоловік, і дружина мають однаково відповідальну роботу, а догляд за дітьми та домашню працю виконують порівну разом. Як і слід було очікувати, модель сім'ї, де непрацююча дружина повністю присвячує себе веденню домашнього господарства, тобто традиційна патріархальна модель внутрішньосімейних гендерних відносин, відповідає уявленням лише кожного десятого дорослого українця загалом (див. таблицю 3). Відзначимо, що серед чоловіків прихильників такої моделі виявилось статистично значно більше (12%), ніж серед жінок (9%).

Отже, гендерний контракт працюючої жінки-матері залишається домінуючим у суспільній свідомості українських громадян обох статей. Частка прихильників

Таблиця 3

Нині багато говорять про зміну ролей чоловіка та дружини в сім'ї. Якщо розглядати три наведених нижче типи сім'ї, то який з них найбільш відповідає Вашим уявленням про родину? (%)

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Сім'я, де і чоловік, і дружина мають однаково відповідальну роботу, а догляд за дітьми та домашню працю виконують порівну разом	58	53	62
Сім'я, де дружина має менш відповідальну роботу, ніж чоловік, і виконує переважну більшість домашньої праці та здійснює догляд за дітьми	28	32	24
Сім'я, де тільки чоловік працює поза домом, а дружина повністю веде домашнє господарство	10	12	9

меншої важливості роботи для жінок, їхньої нерівності у сфері праці, а також виконання жінкою виключно соціальних ролей в межах домогосподарства не перевищує 10–15% серед опитаних. Проте варто зауважити, що представлений вище розподіл думок українських громадян стосувався досить загальних положень щодо роботи чоловіків і жінок, їхньої рівності у сфері праці, положень, які вже не одне десятиліття мають загальноприйняте ідеологічне та правове обґрунтування. Але сфера праці є місцем постійного змагання індивідів, змагання за кращі робочі місця, вищу заробітну плату, можливості підвищення кваліфікації та кар'єрного просування. Проте, далеко не всі чоловіки і жінки готові сприймати один одного як рівноправних конку-

рентів на посідання статусів зайнятості усіх ієрархічних рівнів або ж і претендентів на робочі місця в період зростання безробіття. Останнє є вельми актуальним для українського суспільства, де, за даними Міжнародної організації праці, безробітним є майже кожен десятий працездатний українець.

На тлі попереднього домінуючого сприйняття жінки як рівноправного працівника маємо зовсім інший вияв згоди чи незгоди як з боку чоловіків, так і жінок, з таким твердженням: «Коли рівень безробіття високий, заміжнім жінкам краще залишатися вдома, якщо їхні чоловіки мають роботу» (див. таблицю 4).

Таблиця 4

Чи погоджуєтесь Ви з таким твердженням? (%)

	Загалом		Чоловіки		Жінки	
	зго-ден	незго-ден	зго-ден	незго-ден	згод-на	незгод-на
Коли рівень безробіття високий, заміжнім жінкам краще залишатися вдома, якщо їхні чоловіки мають роботу	40	47	42	44	39	50

Отже, вельми значна частина представників обох статей (близько 40%) очікують від заміжніх жінок поступливості і готовності залишатися вдома, не конкуруючи за робочі місця з чоловіками. Уявлення про чоловіка-годувальника, задля якого слід поступатися власними позиціями, чоловіка – виконавця інструментальної ролі в інтерпретації Т. Парсонса, залишається досить поширеним у сучасному українському суспільстві. Зауважу статистично значущу різницю між відповідями чоловіків і жінок, які не погоджуються із зазначеним твердженням. Жінки не пристають до цієї думки набагато частіше. Серед чоловіків, водночас, майже однаково представлені і прихильники, і против-

ники можливості, з боку жінок, поступатися робочим місцем на користь чоловіків в умовах високого рівня безробіття. Розподіл серед жінок дещо інший. Для половини з них вказане твердження є загалом неприйнятним, і це значно перевищує кількість жінок (39%), вербально згодних залишатися вдома.

Переважає більшість робочих місць на сучасному ринку праці є ієрархічно організованою, тобто передбачає можливість кар'єрного просування: бюрократично-організаційного, професійного чи підприємницького. Виглядає, що гендерний контракт працюючої матері передбачає можливість і необхідність роботи поза домом, але далеко не завжди припускає можливість і необхідність кар'єрного просування нарівні з чоловіками в обраній сфері діяльності. Так, лише трохи більше третини дорослих (35%) погоджуються з тим, що жінка не може суміщати кар'єру і виховання дітей (див. таблицю 5). Близько половини (55%) з цим не погоджуються, серед них жінки статистично значуще частіше, ніж чоловіки.

Таблиця 5

Чи погоджуєтесь Ви з таким твердженням? (%)

	Загалом		Чоловіки		Жінки	
	згоден	незгоден	згоден	незгоден	згодна	незгодна
Жінка не може суміщати кар'єру і виховання дітей	35	55	39	52	33	57

Таким чином, якщо можливість суміщення виконання материнських обов'язків з роботою поза домом не ставиться під сумнів, то питання кар'єрного просування чоловіків і жінок дійсно не викликає одностайності. Можливість кар'єрного просування для чоловіків під сумнів не ставиться, оскільки наявність сім'ї не вважається перешкодою. Складніше з жінками. Обтяжливий тягар сім'ї та домашньої праці багатьма

сприймається як практично нездоланна перешкода на шляху кар'єрного зростання як у сфері професійної зайнятості, так і політичної діяльності. Навзнак, більш прийнятною видається ситуація, коли дружина підтримує чоловіка в його професійних та кар'єрних прагненнях (оскільки останній забезпечує надійний «тил»), аніж сама намагається просуватися ієрархічними сходинками. Наскільки такі погляди поширені у нашому суспільстві, і чи зазнають вони якихось змін?

Відповідь на поставлене запитання криється за згодою чи незгодою респондентів з твердженням: «Для дружини важливіше підтримувати кар'єру чоловіка, аніж робити свою власну». Це твердження виявилось єдиним, яке фігурувало як під час опитування, проведеного в рамках спільного канадсько-українського проекту «Демократична освіта» 2000 р., так і під час опитування 2005 року. У 2000 році загальний розподіл думок виявився таким: 51% опитаних в основному згодні з вказаним твердженням, 37% — в основному незгодні, 12% — не можуть дати однозначної відповіді.

Саме твердження містить думку про переважне право чоловіка на кар'єрну самореалізацію та ймовірне жертвування жінкою кар'єрою власною. Здавалося б, що респонденти-чоловіки та респондентки-жінки будуть реагувати на нього по-різному. Проте сталося зовсім не так. Натомість зафіксовано цілковитий збіг думок. І серед чоловіків, і серед жінок розподіл відповідей є однаковим, ідентичним наведеному вище розподілу загальнонаціональному. На тлі останнього найбільш контрастно виокремлюються уявлення молодого покоління громадян, які тільки-но розпочали свою трудову і, можливо, сімейну історію, і які виявилися найдемократичнішими, найменш упередженими щодо кар'єрної самореалізації дружин. Це стосується і молодих чоловіків, і жінок, але останніх більшою мірою. Їм значно частіше притаманне переконання в недоцільності вважати кар'єру чоловіка важливішою, аніж власну, особливо жінкам наймолодшої вікової катего-

рії від 18 до 29 років. Серед них лише третина (35%) погодилася з важливістю підтримувати кар'єру чоловіка, а більше половини (55%) з цим ніяк незгодні.

У ставленні до кар'єрних намірів дружин та їхніх чоловіків українських громадян кінця XX – початку XXI століть можна порівняти з мешканцями США кінця 1970-х років, бо, як пише Майкл Кімел, у 1977 році більш ніж половина опитаних погоджувалася із твердженням, що «для дружини важливіше сприяти кар'єрі чоловіка, аніж дбати про свою власну». Проте вже 1985 року лише трохи більше однієї третини (36%) погоджувалися із цим твердженням, а 1991 року цей показник становив вже 29%. На сьогодні кількість таких респондентів наближається до однієї чверті (7).

Надії на те, що в українському суспільстві з часом також відбудуться подібні зміни стереотипних уявлень, породжували відповіді молодого покоління громадян, які тільки-но розпочали свою трудову і, можливо, сімейну історію, і які виявилися найдемократичнішими, найменш упередженими щодо кар'єрної самореалізації дружин у 2000 р. Приємно констатувати, що подібні сподівання виправдовуються. За результатами повторного опитування 2005 року виявилося, що частки згодних і незгодних з більшою важливістю для дружини підтримувати кар'єру чоловіка зрівнялися – по 44%, відповідно, прихильники думки про меншовартість жіночої кар'єри вже не переважають.

Проте більш суттєвим є зафіксований у повторному дослідженні факт статистично значущої відмінності між відповідями чоловіків та жінок. Згоду з наведеним твердженням висловили 49% чоловіків та 39% жінок загалом, а незгоду – 37% та 50%, відповідно. Отже, наразі вже половина українських жінок не погоджується з більшою важливістю для себе підтримувати кар'єру чоловіка, аніж робити власну. Віковою категорією, де такі погляди найпоширеніші, виявилася не наймолодша, а наступна категорія жінок – віком 30–39 років. Серед них 64% незгодні нехтувати власною кар'єрою, заради кар'єри чоловіка. Кількість таких респонден-

ток серед наймолодших жінок (18–29 років) також зросла до 59%.

Таким чином, ознаки гендерної культури як усвідомлення необхідності надання однакової важливості кар'єрній самореалізації і чоловіка, і дружини все ще не мають масового характеру серед дорослого населення України загалом, проте соціологічні дослідження фіксують досить швидкі зрушення. Останнє надає впевненість у поступовій зміні оцінки важливості кар'єрної самореалізації як чоловіків, так і жінок у громадській думці та у повсякденній практиці.

Зростання кар'єрних орієнтацій серед жінок є також опосередкованим чинником майбутніх зрушень у вельми нерівномірному гендерному розподілі політичної діяльності та політичної влади у суспільстві. Одними з основних чинників низької участі жінок у політиці фахівці вважають структурні, пов'язані зі структурною локалізацією жінок у сфері зайнятості. Традиційно жінки значно менше представлені у тих прошарках і на тих посадах, з яких відбувається рекрутування в політику, в органи законодавчої та виконавчої влади загалом. Тому що більше жінок буде орієнтуватися на кар'єрне просування і досягати його, тим більшими будуть їхні шанси претендувати на позиції в політико-управлінській сфері.

Однією зі складових процесу регулювання гендерних відносин у суспільстві є прийняття законодавства, спрямованого на забезпечення рівних можливостей чоловіків і жінок у суспільстві та захист від дискримінації. Протягом останніх десятиліть такі закони було прийнято у багатьох розвинених демократичних країнах (8). На п'ятнадцятому році незалежності, у вересні 2005 року, прийняти подібний закон спромоглася і Верховна Рада України.

Проте результати аналізованого опитування дають підстави стверджувати, що ставлення до прийнятого закону є вельми неоднозначним. Щоправда, опитування проводилося весною 2005 року, коли вказаний закон було прийнято Верховною Радою України лише в пер-

шому читанні. На той час доцільність прийняття такого закону частіше ставилася під сумнів, аніж знаходила підтримку серед дорослого населення (див. таблицю 6).

Таблиця 6

Яке із запропонованих тверджень краще відбиває Вашу думку? (%)

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Необхідно прийняти спеціальний закон, який би гарантував рівні можливості чоловіків і жінок у сфері праці та суспільному просуванні загалом	39	32	45
Чоловіки та жінки мають рівні можливості у суспільстві. Немає необхідності у спеціальному законі, який би гарантував рівність	47	56	40

Як бачимо з даних таблиці 6, близько половини опитаних (47%) не вбачають необхідності у спеціальному законі, який би гарантував рівність, оскільки чоловіки і жінки і так мають рівні можливості у суспільстві. Варто звернути увагу на значний незбіг думок жінок і чоловіків щодо необхідності прийняття закону. Якщо серед чоловіків більш ніж у півтора раза переважають ті, що не вбачають необхідності у спеціальному законі (56% проти 32%), то серед жінок дещо переважають, навпаки, прихильниці прийняття відповідного закону (45% проти 40%). Найбільшою є частка жінок – прихильниць закону у віці 18–29 років (52%) та 30–39 років (51%).

Встановлення достеменних причин виявленого ставлення населення до прийняття спеціального закону про рівні можливості чоловіків і жінок потребує окремого дослідження. За таким ставленням може приховуватися зумовлене різними чинниками нерозу-

міння реальної ситуації з досить глибокою нерівністю чоловіків і жінок у нашому суспільстві, а також скептичне ставлення до того, що сам по собі закон може щось кардинально змінити, адже в країні прийнято багато законів, положення яких далеко не завжди дотримуються, особливо за відсутності реального, а не декларативного, механізму нагляду за їхнім дотриманням.

Добре відомо, що одним з механізмів досягнення фактичної гендерної рівності є стратегія позитивної дії, що вже кілька десятиліть успішно впроваджується у західноєвропейських країнах. Чільне місце серед низки позитивних дій посідають гендерні квоти, запровадження яких допомагає досить швидко виправити становище, коли жінки, маючи рівні громадянські права, кваліфікаційно-освітній рівень, фактично позбавлені участі у прийнятті рішень, визначенні політики та управлінні державою.

На жаль, в українському суспільстві тема гендерних квот вкрай рідко стає предметом обговорення серед політиків, громадськості, в академічному середовищі навіть напередодні чергових парламентських виборів. Ця тема зазвичай вважається неактуальною, несвоечасною, далекою від політичних інтересів пересічних громадян, ба навіть подається як суперечлива ідеям справжньої демократії, незважаючи на схвалення стратегії позитивних дій низкою міжнародних організацій та її реальне запровадження країнами, що мають незаперечну репутацію зразків демократичного устрою.

Результати аналізованого опитування схиляють до думки, що пересічні українці значно позитивніше ставляться до ідеї запровадження гендерних квот, ніж представники українського політикуму будь-якої ідеологічної орієнтації, які всіляко уникають навіть обговорення можливості запровадження якоїсь системи гендерних квот. За результатами опитування виявилось, що загалом кількість прихильників гендерних квот у списках політичних партій сягає майже половини дорослого населення (46%) і в півтора раза перевищує кількість противників (30%) (див. таблицю 7).

Таблиця 7

Як Ви ставитеся до таких пропозицій, підтримуєте чи не підтримуєте їх? (%)

Загалом			Чоловіки			Жінки		
під-тримую	не під-тримую	не маю власної думки щодо цього	під-тримую	не під-тримую	не маю власної думки щодо цього	під-тримую	не під-тримую	не маю власної думки щодо цього
46	30	14	38	40	12	52	23	15

Для того, щоб збільшити кількість жінок серед депутатів Верховної Ради, пропонується застосовувати гендерні квоти, тобто чітко визначати кількість чоловіків та жінок у списках партій для голосування.

Як і слід було очікувати, вражаючою є різниця між відповідями чоловіків і жінок. Серед перших прихильників і противників гендерних квот майже однакова кількість (38% і 40%, відповідно). Серед жінок прихильниць квот більш ніж у два рази перевищують тих, хто це не підтримує (52% і 23%, відповідно). Найбільшою кількістю прихильниць гендерних квот є серед жінок наймолодшої вікової категорії (до 30 років) і становить 56%. Ситуація цілком зрозуміла, адже владою, як одним з основних соціальних ресурсів, зазвичай діляться вкрай неохоче.

Отже, негативне ставлення до квот, частково як наслідок радянського минулого, здається, минає. Нажаль, цього поки що не помічають політики, які змагаються за владу та претендують на роль виразників інтересів усіх категорій суспільства. Запровадження може бути шансом як на прийнятне для демократичного суспільства врахування потреб, інтересів і переконань жінок, а не лише чоловіків, так і на більшу підтримку політичних партій з боку населення, особливо жіночої частини електорату.

Нерідко незначна присутність жінок серед політиків пояснюється тим, що жінки є менш кваліфіковані, щоб бути політиками, порівняно з чоловіками, а також тим, що

жінки самі не хочуть брати активну участь у політичному житті країни, працювати в органах законодавчої та виконавчої влади. Такі оцінки дійсно підтверджуються результатами аналізованого опитування, але вони не є домінуючими (див. таблицю 8). Думки щодо більшої кваліфікованості чоловіків для заняття політикою дотримується загалом 17% опитаних, причому з суттєвою статистично значущою різницею між відповідями чоловіків і жінок. Серед чоловіків переконавання про меншу кваліфікованість жінок склалося у кожного четвертого-п'ятого респондента (22%). Серед жінок це переконавання поділяє кожна сьомою (13%). Така ж тенденція і щодо думки про небажання жінок працювати в органах виконавчої та законодавчої влади, якої загалом дотримується 18% респондентів з суттєвою різницею між чоловіками (23%) та жінками (16%).

Найчастіше дорослі українці обирали інше твердження, яке пояснює незначну присутність жінок у сфері політики, а саме те, що жінки є не менш кваліфікованими, ніж чоловіки, але здібності жінок недооцінюються та зневажаються в сфері політики, де домінують чоловіки (57%). Так вважає половина опитаних чоловіків (50%) та більшість серед опитаних жінок (62%).

Отже, найвагоміша причина відсутності жінок там, де визначається політика держави та приймаються найважливіші рішення, полягає не в самих жінках, а в тій системі гендерних відносин, яка склалася і продовжує відтворюватися як у повсякденному житті, так і на рівні суб'єктів, що борються за владу та, одержавши її, впроваджують свою політику.

Таблиця 8

**Яке із запропонованих тверджень краще відбиває
Вашу думку? (%)**

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Чоловіки є більш кваліфікованими, ніж жінки, щоб бути політиками, тому чоловіки переважають у законодавчих та виконавчих органах	17	22	13

Продовження табл. 8

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Жінки є не менш кваліфікованими, ніж чоловіки, але здібності жінок недооцінюються та зневажаються в сфері політики, де домінують чоловіки	57	50	62
Жінки є не менш кваліфікованими, ніж чоловіки, але вони воліють не працювати у законодавчих і виконавчих органах	18	21	16

Нещодавнє прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», безумовно, є значним поступом українського суспільства в напрямі до загальноєвропейських норм регулювання гендерних відносин у суспільстві. Проте переважно декларативний за характером Закон навряд чи зможе швидко змінити усталену ситуацію, коли прийняті чи ратифіковані юридичні норми залишаються на папері, такими, яким реальна політична практика не відповідає, а заходи дієвого інституційного регулювання впровадження норм гендерного рівноправ'я відкидаються.

Україною підписана і ратифікована вже ціла низка міжнародних конвенцій та заключних документів міжнародних конференцій, які спрямовували учасників цих міжнародних угод на прийняття і реалізацію спеціальної стратегії позитивної дії, включаючи стратегію позитивної дискримінації. Проте наша держава вже не одне десятиліття не поспішає реалізовувати на практиці такі інституційні підходи. Такої ж практики дотримуються і політичні партії різного ідеологічного спрямування, що намагаються одержати владу в країні.

За роки незалежності проблематика гендерної рівності не стала пріоритетною в процесі творення укра-

їнського суспільства. Тому незважаючи на всі раніше підписані міжнародні документи та прийняту Конституцію України і відповідні укази, гендерна асиметрія залишається найбільш характерною рисою мезо- та особливо макрорівня влади в українському суспільстві. Складається враження, що політичні партії усупереч усіляким деклараціям, насправді блокують політичну активність жінок, використовуючи, наприклад, право формувати виборчі списки виключно або переважно в інтересах чоловіків. В політичній культурі розвинених європейських країн давно склалося переконання, що переважно чоловічі за складом органів виконавчої і законодавчої влади нездатні повною мірою враховувати політичні, економічні і соціальні інтереси жінок, а також їхній особливий життєвий досвід, що неодмінно позначається на характері та змісті законодавства, яке приймається чи гальмується до прийняття.

На превеликий жаль, чужий досвід поки що не надихає на відповідні зміни ні представників українського політикуму, ні українських жінок, хоча трансформація гендерного порядку є неодмінною складовою демократизації суспільства.

Грунтуючись на даних соціологічних досліджень, можемо констатувати певну невідповідність того, що відбувається на макрорівні гендерних відносин, насамперед поділу влади у суспільстві, та мікрорівні, тобто рівні повсякденних відносин громадян. Останні все більше тяжіють до партнерства в сім'ї, розподілу домашніх обов'язків, до визнання праці як невід'ємної складової життя і чоловіка, і жінки, до зростання кар'єрних домагань жінок, до позитивного ставлення щодо впровадження певних заходів стратегії позитивної дії. Вочевидь, мікрорівень гендерних відносин перестає бути гальмом до гендерної рівності та паритету в суспільстві, чого не можна сказати про макрорівень влади, особливості функціонування соціальних інституцій, які гальмують, а не сприяють, рівним можливостям жінок у сферах політики та державного управління.

Література

1. Гендерная интеграция: возможности и пределы социальных инноваций.— СПб.: Алетейя, 2004.
2. Гендер і державна політика.— К.: Основи, 2004.
3. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства.— К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2002.
4. *Оксамитна С. М.* Гендерні відносини крізь призму громадської думки в Україні і світі // Наукові записки НаУКМА.— 2001.— Т. 19: Спеціальний випуск у двох частинах.— Частина II.
5. *Айвазова С. Г.* Контракт «работающей матери»: советский вариант // Гендерный калейдоскоп. Курс лекций.— М.: Academia, 2002.
6. *Темкина А., Роткирх А.* Советские гендерные контракты и их трансформация в современной России // СОЦИС.— 2002.— № 11.
7. *Кіммель М.* Гендероване суспільство.— К.: Сфера, 2003.
8. *Мельник Т. М.* Міжнародний досвід гендерних перетворень.— К.: Логос, 2004.

Svitlana OKSAMYTNA

National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv, Ukraine

**GENDER ASPECTS OF JOB AND POLITICS REFLECTED
IN PUBLIC OPINION**

Annotation

Building democratic society is usually accompanied by transformation of gender relations towards reaching gender equality or gender parity; democratization of the society always includes a gender component. It is obvious that this process should be based on the research of men's and women's positions in the society, opportunities and obstacles for their equal participation in all of its spheres, including politics.

The importance of this research is accentuated and pro-

ved by those European countries that have reached an impressive progress in the direction of gender equality. So far, in Ukraine organs of the state power, which at the same time are subjects of a struggle for this power, are not interested in the results of such research, for they do not order and finance it, even though they do adopt and sign laws regulating gender relations. The discordances between the microlevel of gender relations and macrolevel of gender distribution of power in the society are becoming more and more noticeable. This conclusion is based on the results of the sociological research «Public opinion of Ukrainian population about democracy» held in spring of 2005 by Kyiv International Institute of Sociology in the framework of the joint Canadian-Ukrainian project «Democratic Education» (the representative for Ukraine sample of 1600 people was used).

Results of the research confirm the existing public opinion about a job being a life need for women and men. Importance of work for everybody, regardless the person's gender, is accompanied by a dominant in the public mind belief that women and men should be given equal opportunities to compete for job places and career growth. Nevertheless, features of gender culture as granting equal opportunities for career self-realization to a husband and a wife still do not have a mass character among Ukrainian adult population.

An important part of regulating gender relations in the society is the process of adopting laws aimed at ensuring equal opportunities for men and women and their protection from discrimination. During the last decades such laws were adopted in many developed democratic countries. In 2005 the law «About ensuring equal rights and opportunities for women and men» was signed in Ukraine. The results of the survey give a reason to assert that people's attitudes to this document tend to differ significantly. Almost half of the questioned people (47%) do not see the need for a special law which would guarantee equality. There is a considerable difference between men's and women's opinions. Among men the number of those who do not see the need for a special law is one and a half times bigger than the number of its supporters (52% against 32%), while among women the share

of the law supporters slightly exceeds the share of its opponents (45% against 40%).

Results of the research incline to the idea that the regular Ukrainians have a much more positive attitude to promoting gender quotas than the representatives of Ukrainian politics of any ideological orientation. In general, the number of the supporters of gender quotas in the party lists equals almost half of the adult population (46%), and exceeds the number of the opponents by one and a half time (30%).

During the years of independence the problems of gender equality have not become a priority in the process of forming Ukrainian society. That is why, regardless all the international documents signed before, the Constitution of Ukraine and a number of edicts, gender asymmetry is still being the characteristic feature of meso- and, especially, macrolevel of power in Ukrainian society. There is an impression that political parties, regardless all the declarations, block women's political activity using, for example, their right to form the election lists exclusively or mostly on the behalf of men.

Based on this sociological research, we can verify a certain discrepancy of what is happening on the macrolevel of gender relations, first of all in power distribution, and on the microlevel, meaning people's everyday relations. The latter tend to partnership in the family, distribution of chores, proclaiming job a life need for both a woman and a man, career growth of women, strategy of positive actions. This is why the microlevel of gender relations is no more the hindrance to gender equality and parity in the society, which cannot be said about the macrolevel of the government and peculiarities of functioning of social institutions, which keep hindering, instead of promoting, equal opportunities for women in the spheres of politics and state government.

Олена ЛАЗОРЕНКО,
Інститут філософії НАН
України та ГО «Жіноча
Професійна Ліга»

ЖІНОЧА ПРИСУТНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ: ЩО ЗАВАЖАЄ ПРОФЕСІЙНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ КАР'ЄРІ

Україна в особі її керівництва з часів набуття незалежності, початку реформування політичної системи, розбудови ринкової економіки і до цього часу постійно демонструє практичну незаінтересованість у паритетному жіночому представництві на вищих владних посадах як загальнонаціонального, так і регіонального рівня. У зв'язку з цим сформована й загальна суспільна атмосфера практичного несприйняття гендерної рівності, що не заважає появи час від часу її підтримки на рівні гасел, доповідей і таке інше. Навіть на побутовому рівні найчастіше укорінюється норма не лише про меншовартість жінок у політиці, а і про їх начебто недостатню підготовленість до «високої політики» та й взагалі, що то не є жіноча справа. Цікаво, що водночас ці «критики» не переймаються питанням кваліфікаційного рівня, компетенцій, моральних якостей чоловіків, які домінують в українській політиці та на вищих державних посадах в Україні майже тотально.

У статті розглядається з точки зору гендерного аналізу (перш за все на підставі принципу рівних можливостей для жінок та чоловіків) ситуація, що склалася в Україні щодо жіночого представництва у Верховній Раді, участі у виборчих перегонах 1998, 2002 і політичних партіях, зайняття вищих державних посад. Аналіз дає надію сподіватися, що певні позитивні кроки, як-то: прийняття спеціального Закону у царині гендерної рівності, поява тенденції лідерства жінок у політичних партіях, громадських організаціях сприятиме поступовому формуванню умов рівного доступу жінок і чоловіків до політичного життя та державного управління в Україні.

Верховна Рада. У Верховній Раді України III скликання кількість депутатів-жінок становила 8%. У попередньому скликанні кількість жінок депутатів вже скоротилася до 5%. Незважаючи на те, що до Верховної Ради України по багатомандатному загальнодержавному округу у 1998р. балотувалося 116 жінок (11% у загальному списку кандидатів), а у 2002 р.— серед кандидатів – жінок було 1339, тобто вже 17%. Кількісний ріст кандидатів-жінок на минулих виборах не дав бажаного результату збільшення жіночого представництва у вищому законодавчому органі країни.

Таблиця 1

Інформація про вибори до Верховної Ради України (1998, 2002)

	1998	2002
Загальна кількість кандидатів у депутати	3539	6846
Кількість жінок-кандидатів у депутати	116	1339
Процентний відсоток жінок – кандидатів у депутати	11%	17%
Загальна кількість обраних депутатів	445	433
Кількість жінок-депутатів	37	24
Процентний відсоток жінок-депутатів	8,3%	5,5%

Джерело: Підготовлено О. Лазоренко на підставі загальних аналітичних даних, поданих на веб-сайті Центральної виборчої комісії України www.cvk.gov.ua

У березні 2006 р. Україну очікують нові парламентські вибори за зміненим виборчим законодавством, за яким суб'єктами виборчого процесу можуть бути тільки політичні партії та блоки і голосування на виборах проходитиме тільки за списками політичних партій (блоків). Наскільки за принципами гендерної рівності будуть сформовані п'ятірки лідерів та загальні партійні виборчі списки, як те передбачає ухвалений 8 вересня 2005 р. Верховною Радою України Закон «Про забезпе-

чення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» та підписаний у жовтні ц. р. Президентом Віктором Ющенко, покаже найближчий час.

Виконавча влада. Уряд. За весь час незалежності не було жодної жінки – голови обласної державної адміністрації, у складі чотирнадцяти урядів – тільки одна була жінка прем'єр-міністр (Юлія Тимошенко) та загальна кількість міністрів-жінок не перевищує десяти, нинішній склад уряду Юрія Єханурова є взагалі повністю чоловічим. На думку нинішнього прем'єр-міністра, висловлену під час телевізійного виступу у вечірньому ефірі каналу «Інтер», в Україні є багато талановитих жінок, здатних зайняти вищі урядові посади, посади губернаторів, але йому не вдалося зробити жодного такого призначення. Він вважає це своїм великим недоліком. (1)

Політичні партії. В Україні відбувається процес бурхливого партійного будівництва. Присутня позитивна динаміка зростання кількості політичних партій. У 1998 р. налічувалося 52 політичні партії, які були офіційно зареєстровані Міністерством юстиції на 1.01.1998, лідерами партій у цей же час були 6 жінок, тобто 11,5% від загальної кількості партійних керівників (2). «Жіноче обличчя» мали керівники таких політичних сил: Аграрна партія України (Катерина Ващук), Всеукраїнська партія жіночих ініціатив (Валентина Даценко), партія «Жінки України» (Аліна Комарова), партія «Союз» (Світлана Савченко), Прогресивна соціалістична партія України (Наталія Вітренко), Християнсько-Народний союз (Галина Ткаченко).*

У 2005 р. в Україні вже налічується 127 політичних партій, в яких лідерські позиції займають *13 жінок, що становить 10,2%*. Хоча загальна кількість партій, які очолюють жінки, дещо зменшилась у відсотках стосовно загальної кількості інших партій, але перелік партій свідчить про певне зростання впливовості, розгалуженості цих політичних організацій, а значить – буде

* Інформація подається в алфавітному порядку.

сприяти розвитку більш сприятливого щодо рівних можливостей політичного середовища. Отже, «вищих керівниць» мають: Всеукраїнська партія Миру і Єдності (Янковська Людмила), «Всеукраїнська політична партія – Екологія та Соціальний захист» (Редька Надія), Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (Тимошенко Юлія), Демократична партія України (Антоньєва Ганна), «Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання (Довженко Валентина), Конституційно-демократична партія (Богословська Інна), партія «Солідарність жінок України» (Гошовська Валентина), партія «Жінки України» (Комарова Аліна), Політична партія «Україна Соборна» (Яхеєва Тетяна), Прогресивна соціалістична партія України (Вітренко Наталія), Селянська партія України (Засуха Тетяна), Українська партія «Зелена планета» (Зубицька Наталія), Українська політична партія «Християнський рух» (Звягінцева Тамара). (3)

Основним показником партійної активності є участь у виборчих процесах. Серед 30 політичних партій та блоків, що були суб'єктами виборчого процесу 1998 р. до Верховної Ради України, кількість жінок у п'ятірці лідерів виборчого списку налічувала 12 осіб, загалом у 7 партій/блоків жінки мали одне місце у першій п'ятірці, у 2-х партіях (Всеукраїнська партія жіночих ініціатив та партія «Союз») були зроблені конкретні кроки, щоб перша п'ятірка виборчого списку мала ознаки гендерної рівності. (4). Загальний малий відсоток жінок у партійних списках дев'яти партій/блоків, які здобули перемогу у цих виборах, мова йде про КПУ, НРУ, ВБ «За правду, за народ, за Україну», ПЗУ, НДП, ВО «Громада», ПСПУ, СДПУ(о), призвів до незначного жіночого представництва у вищому законодавчому органі країни.

У 2002 р. серед 61 учасника виборчого процесу у п'ятірці лідерів списку партії/блоку були, за даними ЦВК, надані місця для 30 жінок, тобто у 15 партій/блоків жінки мали одне місце у першій п'ятірці, а два чи більше місць були зайняті жінками у 5 партіях/блоках. (5). До парламенту пройшли чотири партії/блоки, що мали

по одній жінці у п'ятірці лідерів – Комуністична партія України, Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко», Соціалістична партія України та Соціал-демократична партія України (об'єднана). На жаль, відсутність гендерної рівності у партійних списках та невелике їх висування у мажоритарних округах призвели до малої кількості жінок, що стали народними депутатами за результатами минулих чергових виборів до Верховної Ради.

Які є перешкоди? Напрями/стратегії для збільшення жіночої участі у політичному житті.

За засадами науки про управління людськими ресурсами, сучасна кар'єра – і це не залежить, чи мова йде про чоловіка, чи про жінку – це розширення сфери Вашого особистого впливу. Значення для реалізації успішної кар'єри мають знання та досвід, те, як Ви його використовуєте, та те, скільки Вам за це платять. Важливим стає вміння не тільки застосовувати власні знання і досвід, а й здатність «продати» їх на ринку праці у різних сферах, включаючи царини державного управління та політики.

Політична кар'єра – це супергра, в яку із зацікавленістю грають переважно чоловіки. Жінки, а це засвідчує попередній аналіз, є аутсайдерами на українській політичній сцені. Які потрібно використати або створити можливості, щоб змінити такий стан речей, досягти професійного успіху? Шлях до політичного професійного успіху – це визначення та подолання певних бар'єрів у розвитку кар'єри жінки.

Серед таких бар'єрів назвемо: поведінковий, рольовий, культурно-соціальний, професійний та освітній. Ці п'ять бар'єрів можуть мати місце щодо будь-якої жіночої професійної діяльності, але у політичному житті та державному управлінні вони особливо відчутні.

Перший бар'єр – поведінковий. Жінкам дуже часто бракує впевненості у своїх силах та позитивного ставлення до себе. Набуття асертивності, підвищення самооцінки та формування ефективного типу спілкування надасть жінкам більше шансів для професійного

зростання. Тут важлива поведінка за принципом «Я можу. Я зроблю. Я досягну». Є жінки, що мають від народження впевнену поведінку, але переважна більшість (це справедливо й відносно чоловіків) потребує докладання зусиль, щоб сформувати в собі такий тип поведінки. Одним з ефективних шляхів формування, розвитку цього у дорослих людей є тренінг асертивності, який допоможе розвинути такі якості, як здатність прийняття та втілення рішень, осмислення рівня свого впливу на інших людей, корекція невпевненої поведінки. Успіх взагалі, а політичній зокрема, приходить до тієї жінки, яка впевнена, що зможе його досягти.

Другий бар'єр – рольовий. Згідно з «теорією ролей», ми виступає у різних ролях, з якими пов'язане наше життя. Ці ролі протягом певного періоду можуть змінюватися, але кожен/кожна з нас грає цілий набір різних ролей як в особистому, так й в професійному плані. За змістом гендерні ролі, як набір певних культурних і суспільних очікувань про поведінку чоловіків та жінок, є різноплановими. Одночасно Ви можете бути – донькою, дружиною, подругою, науковцем, керівником громадської організації та бізнес-тренером. Втім, за гендерними стереотипами, уявлення про які є домінуючими в українському політикумі (6) і в суспільстві, жінка насамперед повинна себе реалізовувати в сімейному колі, а чоловік – виконувати громадські, політичні функції, робити кар'єру. Цей стереотип дуже часто може призвести до конфлікту (на особистісному чи груповому рівнях) між роллю «дружини» та «політика», на вирішення якого суттєво вплине можливість жінки самореалізуватися у політичній площині.

Третій – культурно-соціальний бар'єр, який представлений декількома як об'єктивними, так й «іміджевими», стереотипними факторами соціального та культурного гатунку. Серед таких наведемо:

- Жінки у більшості випадків не можуть або не бажають повністю присвятити себе політичній кар'єрі.

- а) При цьому присутнє уявлення про політику як «брудну», корумповану та «чоловічу» справу, від участі

в якій жінки свідомо відмовляються з моральних міркувань.

б) Жінкам притаманна невисока мобільність, а участь у виборах, інша політична діяльність потребує постійних відряджень, роботи у різних місцевостях.

- Багато жінок не йдуть у політику через відсутність/обмеженість доступу до ресурсів — фінансових, матеріальних, вільного часу та підтримки родини. Наприклад, «велика» приватизація та перерозподіл власності в Україні відбулися на користь чоловіків. Наочно це продемонструвало засідання «круглого столу» у Секретаріаті Президента України у жовтні 2005 р., присвяченого питанням взаємодії з представниками крупного бізнесу. У цьому впливовому зібранні, ні з боку влади, ані тим більше з боку бізнесу, не було жодної жінки. Що стосується родинної підтримки, наприклад, шляхом звільнення від домашніх справ, здебільшого спромагаються досягти чоловіки, а жінки беруть на себе тягар неоплатної роботи по дому. Адже домашня праця традиційно вважається суто «жіночим» заняттям, вона забирає значний час, це стримує та знижує можливості жінок конкурувати у складній політичній боротьбі.

- Жінки дуже часто не ризикують йти у непередбачений виборчий процес (наприклад, народні депутати переобираються кожних 4 роки), з яким пов'язана політична кар'єра, а мати стабільну роботу, нормований робочий тиждень.

Четвертий бар'єр можна назвати професійним. Мова йде, з одного боку, про стереотипи, що склалися в українському суспільстві стосовно тих сфер та професій, які сприймаються як жіночі і чоловічі, з іншого — з реального стану справ. Традиційно сприймаються як жіночі такі сфери професійної діяльності, як вчителька, медичний, соціальний працівник. На жаль, ці соціально значущі види діяльності входять до сфери з невисоким рівнем оплати праці та часто сприймаються як неперспективні. До числа тих професій, які асоціюються з «чоловічими» та престижними віднесені такі види діяльності, як міністр, депутат, керівник банку, директор заводу,

підприємець, інші. (7) Отже, щоб зробити професійну політичну кар'єру, жінці потрібно також перебороти соціальний стереотип, що «політика – то є нежіноча справа». Доречно згадати вираз, який приписують Маргарет Тетчер: «Якщо чоловік демонструє характер, то про нього кажуть: «а він гарний хлопець». Якщо характер проявляє жінка, то про неї говорять «вперта баба».

Нарешті, *н'ятий бар'єр – освітній*. У сучасному динамічно зростаючому світі, особливо з настанням інформаційної ери, професійні знання мають тенденцію «старіти» з подвійною силою, аніж два десятиріччя тому. Важливу стає підвищення кваліфікації та набуття нових компетенцій, формування лідерських навичок.

Поділяючи думку американського психолога Деніела Голмана (D. Goleman, 1995), зазначимо, що ефективного лідера (політичного у тому числі) відрізняють не тільки знання та інтелект, а і суттєво розвинуті емоційні здібності. До числа останніх він відносив: навичка стримувати власні емоції, здатність розуміти/інтерпретувати власні емоції, здатність до самомотивації, здатність відчувати і розуміти емоції інших людей, здібність легко встановлювати та підтримувати комунікаційні контакти (8). Отже, жінці, якій природно притаманна висока емоційність, потрібно бути емоційно компетентною, психологічно налаштуватися постійно навчатися, удосконалюватися, пропонувати нові, творчі, нестандартні рішення політичних та управлінських задач.

Таким чином, були виокремлені певні бар'єри, які є на шляху успішної політичної жіночої кар'єри. Щоб зробити вдалу кар'єру у політиці, жінка повинна бути кращою не тільки серед усіх інших жінок, які намагаються зайняти це місце, а й кращою серед усіх чоловіків, які зацікавлені у цій роботі. Вдала кар'єра – це результат продуманого досягнення поставлених цілей. Однак мало мати конкретну мету, потрібно ще мати підстави, бути переконаною, що її потрібно досягти. Японці з цього приводу жартують: «Недостатньо мати бажання виловити рибу, ще потрібно мати з собою рибальські снасті».

Література

1. За даними сайту <http://www.korrespondent.net/> від 14.10.2005.
2. За відомостями Міністерства юстиції України на 1.01.1998.
3. На підставі відомостей Міністерства юстиції України від 1.08.2005.
4. Див.: Довідник. Абетка української політики.— К.: «Смолоскип», 1998 та ГО «Жіноча Професійна Ліга».
5. Див.: Офіційний веб-сайт Центральної виборчої комісії. Розділ «Партії та виборчі блоки партій у виборчому процесі» 31.03.2002 www.cvk.gov.ua
6. Див. наприклад: Парламентські слухання «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» 9 червня 2004 р., стор. 50.
7. Див.: Політичний портрет України.— Журн. Жінка, 1996, № 2
8. Див.: Goleman, Daniel (1995) Emotional Intelligence, Bantam.

Olena LAZORENKO

Institute of Philosophy National
Academy of Sciences of Ukraine,
President, NGO «League of
Professional Women», Kyiv,
Ukraine

THE PRESENCE OF WOMEN IN UKRAINIAN POLITICS: WHAT HAMPERS POLITICAL AND PROFESSIONAL CAREER DEVELOPMENT?

Annotation

The political landscape across Ukraine has changed dramatically since independence and the subsequent transition to democratic principles in politics and market economics. Although the creation of new democratic institutions should offer an opportunity to increase political representation of women, the role of women has been understated in broad political life and they remain under-represented in decision-making authorities.

This article provides an overview of political participation and representation of women in Parliament (Verkhovna Rada) in the 1998 and 2002 elections and political parties until 2005 based on gender analysis.

Verkhovna Rada (Parliament). The number of women in the Supreme Rada of the III convocation was 8%. The number of female deputies in the former convocation has already dropped to 5%. In spite of the fact that 116 women were running for deputies in a multi-mandate common state constituency in 1998 (11% of total list of candidates), and 1339 female candidates for deputies in 2002, which already was 17%, the quantitative growth of female candidates in the last elections did not produce any desired result for the increase of female representation in the supreme legislative authority of the country.

The Government. There was only one female Prime Minister (Julia Tymoshenko), at the time of independence, in membership of 14 governments, and the total number of female ministers does not exceed 10. The membership of the current government by Yuriy Yekhanurov is just male only.

Political Parties. There is rapid party development currently occurring in Ukraine with the availability of positive growth dynamics. There were 52 political parties officially registered by the Ministry of Justice as of January 1, 1998. There were six female Party leaders at that time, which was 11.5% of the total number of party chairmen. In 2005, there are 127 political parties in Ukraine, in which 13 women are taking leadership positions. This makes 10.2%. Although the total number of parties headed by women has somewhat dropped in percentage relative to the total number of other parties, the list of parties provided in the article proves a certain growth of influence, namely the branching of these political parties, and hence it will contribute to the development of a more favorable political environment for equal opportunities.

Strategies for Increasing Women's Presence in Decision-Making in Ukraine.

According to preliminary analysis, women are outsiders in the political arena in Ukraine. Which opportunities have

to be used or created in order to change this situation and reach a professional success? The way to political professional success is through the identification and overcoming of certain barriers in female career development. Among such barriers we may mention: ***behavioral, role, cultural and social, professional and educational barriers***. These five barriers can exist in any female professional activity, but they are especially noticeable in political life and public administration.

The analysis gives us a tendency to hope that certain political actions, specifically, the adoption of a special Gender Equality Law, will promote the emergence of female leadership in political parties, while public organizations will support gradual creation of conditions favorable for the equal access of men and women to political life and public administration in Ukraine.

IV. ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Лілія ГУК,

Голова ради Громадської організації «Добросусідство», керівник проєкту «Формування гендерно збалансованих відносин за посередництва закладів освіти»

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ. ДОСВІД РЕГІОНІВ (з практики діяльності Севастопольської громадської організації «ДОБРОСУСІДСТВО»)

Рівень демократичності суспільства і цивілізованості людських відносин визначається цілою низкою критеріїв, одним із яких є гендерна рівність. Немає великого секрету також у тому, що в українському суспільстві все ще існує гендерна асиметрія.

Нині Україна переживає один з найскладніших періодів своєї історії. Йде процес становлення цивілізованого суспільства, змінюється соціальна психологія суспільства, ламаються стереотипи, які створювалися віками. Хочеться вірити, що Україна стала на шлях розбудови демократичної, соціальної, правової держави. І тим паче хочеться вірити в те, що вищою соціальною цінністю в нашій країні є людина – з її потребами, повсякденними турботами і проблемами. Реалізація прав громадян, закріплених у Конституції України і законах України, неможлива без активної участі громадськості, членів територіальних громад в цілому і кожної людини зокрема.

Розбудова демократичного та гуманістичного суспільства вимагає певного рівня культури, зокрема і

гендерної. Дійсно, про яку б сферу людської діяльності і відносин – людини і держави, людини і суспільства, людини і природи, людини з іншою людиною – не йшлося, виразно бачимо, що їхня, взаємин, природа залежить від цілеспрямованої і відповідальної взаємодії людей, яка ґрунтується на культурі взагалі і на гендерній культурі, зокрема. Адже саме ця культура є консолідуючим началом, регулятором поведінки, гарантом шанобливого ставлення, порозуміння, терпіння і толерантності.

Таким чином, на наш погляд, гендерна культура служить одним з механізмів гармонізації особистісних і суспільних інтересів; це одна з основних складових переходу до істинно партнерських взаємостосунків між людьми і демократичних відносин у суспільстві.

Здійсненню статево-рольової соціалізації сприяють такі інститути суспільства, як родина, система освіти, громада з її етнічними і релігійними особливостями, і, зрештою, держава з її ідеологічним впливом, який слід розглядати як організовану, запрограмовану і спеціалізовану діяльність, спрямовану на формування в людини відповідних гендерних відмінностей і особливостей.

Оскільки саме школа є одним з основних інститутів соціалізації особистості, Севастопольська громадська організація «Добросусідство» зосередилася на розробці проекту «Формування гендерно збалансованих відносин за посередництва закладів освіти». Цей проект було схвалено Управлінням освіти і науки Севастопольської міської державної адміністрації, підтримано Канадською агенцією міжнародного розвитку Посольства Канади в Україні і Канадсько-українським гендерним фондом.

Цільова група проекту – 100 педагогів, педагогів-організаторів, психологів шкіл, а також 20 учнів 9–11 класів шкіл м. Севастополя. Для усіх цих категорій учасників проекту було проведено спеціальні тренінги.

У завдання проекту входило:

– розробити наочний і методичний матеріал для спеціально підготовленої групи вчителів, котрі надалі

зможуть проводити тренінгові заняття з гендерної культури із школярами;

- провести 4 тренінгових заняття для учнів шкіл Севастопольського регіону з формування і розвитку гендерної чутливості, гендерної культури, а також формування адекватної моделі поведінки;

- провести 20 тренінгів для 100 педагогів, педагогів-організаторів, психологів, котрі працюють у школах Севастопольського регіону;

- провести засідання молодіжного дискусійного клубу на тему «Ставлення молоді до гендерних проблем».

Ці завдання ми успішно виконали. Про це свідчить не тільки позитивна оцінка і подяка Канадсько-українського гендерного фонду, а й опитування цільової групи проекту.

На початку проекту свій рівень поінформованості з гендерної проблематики (за десятибальною шкалою від «практично нічого не знаю» – 1 бал, до «інформацією володію в повному обсязі» – 10 балів) учасники визначили так: 1 бал – 61 учасник, або 36% від загальної кількості; 2 бали – 23 учасники, або 14%; 3 бали – 0, або 7%, відповідно. Вище 5 балів рівень своєї поінформованості не визначив ніхто. На останньому опитуванні на запитання «чи довідалися Ви про щось, як для себе, нове з гендерної проблематики під час тренінгів?» 97,3% респондентів відповіли ствердно, і тільки 2,7% не дали чіткої відповіді.

Дуже приємно було довідатися, що більш ніж 60% респондентів вже почали використовувати форми і методи, запропоновані на тренінгу, у своїй діяльності; більш ніж 39% ще не встигли, але обов'язково будуть їх використовувати. 91,9% респондентів виявили бажання удосконалювати і поглиблювати свої знання з гендерних питань. Рівень ефективності наших тренінгів був також дуже високо відзначений учасниками тренінгових груп.

Водночас головна заслуга креативної групи проекту «Формування гендерно збалансованих відносин за посередництва закладів освіти» – те, що в результаті його

реалізації наша організація набула значної ваги та здобула авторитет в органах державної влади і місцевого самоврядування. До нас почали звертатися за консультаціями, навіть за допомогою в організації та проведенні різноманітних заходів, пропонувати різні форми співробітництва.

Другим нашим партнером у просуванні ідей гендерного паритету було Управління у справах сім'ї та молоді Севастопольської міської державної адміністрації. Разом з ним ми провели цілу низку заходів: від семінарів і круглих столів – до громадського форуму «Гендерна демократія як гарантія рівних прав і можливостей», який відбувся в листопаді 2004 року. Тепер наша спільна діяльність скріплена угодою про співробітництво, де йдеться про створення сприятливих умов для просування гендерної рівності і паритетної демократії в регіоні.

Разом з управлінням наші фахівці працюють над програмою «Гендерна соціалізація молоді м. Севастополя». Цією програмою передбачено: проведення тренінгів з гендерної соціалізації представників молодіжної адміністрації, лідерів молодіжних громадських формувань, проведення молодіжного форуму «Суспільство майбутнього: рівні права і рівні можливості», конкурс молодіжних проектів, спрямованих на вирішення гендерних проблем.

Так само тісно ми співпрацюємо із Севастопольським центром перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ і організацій. Для них ми розробили проект «Сприяння формуванню гендерного паритету у державних службовців і депутатів міськради м. Севастополь».

Цей проект спрямований на вирішення питання гендерної освіти і формування гендерної культури у державних службовців і працівників місцевого самоврядування. Про необхідність включення до навчальних професійних програм гендерного компонента свідчать результати опитування, яке наша організація, разом із Севастопольським центром перепідготовки і

підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ і організацій, провела в жовтні 2003 року. Опитування було проведене серед державних службовців, котрі проходили курси підвищення кваліфікації за професійними програмами. Була опитана 101 особа. На запитання: «Чи важливо, на Ваш погляд, враховувати гендер у соціальному і суспільно-політичному житті» тільки 47,5% респондентів відповіли ствердно. А свій рівень поінформованості з гендерних питань (за десятибальною шкалою) визначили: 1 бал – 31% респондентів, від 2 до 5 балів – 35,6%. Дві третини опитаних (66,6%) визначили свій рівень поінформованості з гендерних питань як середній чи нижчий від середнього.

За цих умов особливої актуальності набуває проблема освіти представників органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення, органів виконавчої влади, депутатів місцевих рад з питань розвитку гендерної рівності. Ми вважаємо, що особисті якості державних службовців повинні бути прикладом і належним орієнтиром для місцевої громади і українського суспільства загалом. Адже саме державні службовці уособлюють державну владу для її власних громадян, водночас вони ж представляють її у відносинах з іншими країнами.

Але ж, не секрет, що в управлінській культурі українського соціуму особливо чітко визначаються ціннісні критерії, відповідно до яких усе, визначене як чоловіче, міститься в центрі і сприймається як домінуюче. А жіноче вважається другосортним і менш значимим. Панує думка, що лише «чоловіче» начало репрезентує все людство і має право говорити від його, людства, імені. Лише чоловікові нібито підкоряється пізнання і творчість; жінці ж залишаються світ емоцій та інтуїції. Логічно, що за такої логіки жінка може претендувати лише на другорядні ролі в суспільстві.

Наша організація, разом із Севастопольським центром перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств,

установ і організацій, розробила спеціалізовані навчальні програми і тренінгові заняття, метою яких є познайомити слухачів з гендерними аспектами державної служби в Україні. Особлива увага приділяється молодим держслужбовцям віком до 28 років. Для цієї категорії слухачів навіть розроблено окремий модуль.

Завдяки згаданому проекту у нашій організації з'явилася можливість налагодити взаємодію і співробітництво з органами місцевого самоврядування. Поки ця взаємодія більше тримається на особистих контактах, а орієнтиром і маяком щодо такого типу діяльності для нас є насамперед Харківський міський жіночий фонд та його проект «Розробка і лобювання прийняття гендерних бюджетів – реалізація демократичної державної політики», Фонд «Інтелектуальна перспектива», Запорізький Центр суспільно-соціальних ініціатив, Київська школа рівних можливостей, Київський науково-просвітницький гендерний центр і багато інших. Хотілося б подякувати колегам за розроблені ними, дійсно безцінні, матеріали, які ми нині мали можливість використовувати у своїй діяльності.

В усьому світі нині відбувається процес наповнення гендерним змістом національних законодавств. Водночас прийняті міжнародні документи визначили намір всього людства перейти до такої форми розвитку, у якій центральне місце займає людина, а ключовими цілями є збалансований поступальний розвиток економіки і відповідальне управління навколишнім середовищем. Відповідно до цих документів сьогодні людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Україна, як європейська держава, також не має залишатися осторонь.

У своїй доповіді Голова Держкомітету у справах сім'ї та молоді, глава делегації України на 27-й сесії Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок зазначив: «...Досягнення гендерної рівності, втілення її в систему суспільних відносин, в усі сфери соціального життя, здійснення, на її основі, миротворчості і миробудівництва,

належного громадського і державного управління — це потужний резерв та імпульс до прогресу, суспільних здобутків, відтворення ресурсного потенціалу держави.

...Україна чітко визначила цю стратегічну ціль для себе як пріоритетну.

...Виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань щодо утвердження рівності жінок та чоловіків є проявом відповідальності держави за дотримання прав людини та забезпечення своїх громадян і громадянок відповідними конституційними правами і свободами.»

Водночас і у громадському житті України, зважаючи на важливість забезпечення гендерного паритету, наразі здійснюються практичні соціальні проекти та наукові дослідження, які й мають визначати найновіші теоретичні засади для практично орієнтованих тендерних проектів.

І саме тісне співробітництво між урядовими організаціями і громадськими, добровільними об'єднаннями на тлі економічних, політичних, соціальних і культурних трансформацій може відігравати вирішальну роль у просуванні гендерної рівності.

Lilija GUK

NGO «Dobrosusidstvo» Council,
«Forming of the Gender-balanced
Relations through Educational
Institutions» Project Director,
Sevastopol, Ukraine

UKRAINIAN POLICY CONCERNING INTEGRATION OF GENDER EQUALITY: REGIONAL EXPERIENCE From the experience of Sevastopol NGO «Dobrosusidstvo»

Annotation

Realization of the citizens' rights, stated in the Constitution of Ukraine and other Ukrainian laws, cannot take place without the active participation of all members of community in general and every person in particular.

We believe that gender culture is one of the mechanisms of harmonizing private and public interests, one of the main components of transition to true partnership between people, and democratic relations in social and political life.

Taking into consideration that school is one of the main institutions of socialization of a person, the Sevastopol NGO «Dobrosusidstvo» has worked out a project, entitled «Forming of the gender-balanced relations through educational institutions». This project has been approved by the Administration of Education and Science of Sevastopol City State Administration and supported by the Canadian Agency of International Development of the Canadian Embassy in Ukraine, and Canadian-Ukrainian Gender Fund.

The project involved 20 trainings for 100 teachers, 4 training classes for students of Sevastopol schools, meetings of the Youth Discussion Club «Youth's attitude to gender problems» and working out the methodical materials for teachers concerning the forming of gender culture among students.

The project was completed successfully, which is confirmed not only by the positive appraisal and appreciation of the Canadian-Ukrainian Gender Fund, but also by the results of the opinion poll among the target group members of the project. The effectiveness of our trainings has also been noted by the participants of the training groups.

Our partner in advancement of gender parity ideas was the Administration in Youth and Family Affairs of Sevastopol City State Administration. Together with them we organized a number of events beginning with seminars and round tables and ending with the public forum «Gender Democracy as a Guarantee of Equal Rights and Opportunities», which took place in November 2004. Now our mutual work is ratified by the agreement about cooperation in creating favorable conditions for promoting gender equality and parity democracy in the region.

Also we cooperate with Sevastopol centre for retraining and improving of professional skills of the State Authorities and city administration workers. For them we have worked out a project «Promoting the forming of gender parity among State employees».

Our organization together with Sevastopol centre for retraining and improving of professional skills of the State Authorities and city administration workers have worked out educational programs, training sessions with the purpose of acquainting the audience with the gender aspects of State service in Ukraine. The main attention is devoted to the young State employees under the age of 28. For this part of the audience a special module in the professional program has been created.

Throughout the world nowadays national laws are being filled with gender contents. Adopted international documents have identified the intention of mankind to step to a form of development in which the central place is assigned to the human, in which the biggest goals are a well-balanced progressive development of the economy and responsible management of the environment. According to these documents, the person, his/her life and health, dignity and safety are the highest social value. Ukraine, as a European country, should not stay aside.

Fulfilling Ukraine's international obligations concerning the assurance of men's and women's equality is a sign of the State's responsibility for assuring human rights and guaranteeing the proper constitutional rights and liberties to its citizens.

Considering the importance of ensuring gender parity, in Ukrainian social life practical social projects and scientific research are being carried out, which helps to create modern theoretical basis for activities on gender issues.

Cooperation between the governmental and non-governmental organizations, volunteer associations on the background of economic, political, social and cultural transformations can be the determinant in moving towards gender equality.

Світлана СУЛІМОВА,
директор Вінницького міського
центру соціальних служб
для сім'ї, дітей та молоді

ВІКНО В ЄВРОПУ ВІДЧИНЯЄТЬСЯ ГЕНДЕРНИМ КЛЮЧЕМ

Час не зупиняється. У нього своє завдання – консолідація зусиль чоловіків і жінок задля прогресу суспільства. Немає часу на дискусії про право жінок на заняття політикою або ж про те, хто є головнішим – чоловік чи жінка у сім'ї та суспільстві.

Тенденції часу свідчать про те, що якісне використання людського потенціалу, незалежно від статі, веде країну до прогресу. Побачити такі тенденції ми можемо на прикладі скандинавських країн, де жінки і чоловіки пліч-о-пліч будують розвинуте суспільство, в якому може реалізуватися кожна людина, незалежно від її статі, уподобань, релігійних переконань, кольору шкіри і віку.

Гендер – ключ до пізнання світу і можливостей людини у цьому світі. Це категорія якісної свідомості, в основі якої прийняття людини такою, якою вона є, і право людини – як чоловіка, так і жінки – на самореалізацію. Гендер – ключ, яким відкриваються нові моделі відносин у суспільстві, що сприяють прискоренню його модернізації і посиленню демократичних тенденцій.

Усвідомлення нових тенденцій сприяє активним діям із впровадження гендерної політики шляхом руйнації стереотипів щодо ролі жінок у суспільстві. Відсторонення жінок від ресурсів і штучне їх стримування у стереотипних форматах веде суспільство до справжнісінького руйнування і зневіри і, як можливий результат, може призвести до колапсу влади. Сучасний стан потребує нових підходів до вирішення проблем, однак у суспільстві патріархального спрямування все менша кількість чоловіків може якісно і швидко адаптуватися у просторі і часі. Стереотипні ролі, які нама-

гаються грати чоловіки, не спрацьовують. Виникає напруга і, як результат, – насилля над ситуацією або руйнація особистого здоров'я.

Нині ми стаємо свідками такої напруги, зумовленої відокремленням від процесів суспільного розвитку (силовими методами) жіночої енергії впливу на стратегічні рішення у державі. І, як наслідок, спостерігаємо гальмування або ж безперспективність прийнятих рішень. «Біг на місці» – це показник нездатності відмовитися від стереотипів минулого, коли чоловіки відігравали традиційні для них ролі – годувальників, захисників і воїнів. Немоżliвість контролювати нові тенденції, які формують нові умови життя, ведуть до стійких комплексів, які виявляються через алкоголізм, насилля у сім'ї, самогубства, травматизм, тяжкі захворювання і передчасну смертність. Наприклад, згідно із статистикою, в місті Вінниці тривалість життя чоловіків – 62 роки, жінок – 67. Смертність від серцево-судинних захворювань – 64%, з них переважна більшість – чоловіки віком від 40 до 55 років. На першому місці за травматизмом – також чоловіки.

Без усвідомлення гендерних проблем і, відповідно, неможливість їх вирішення в Україні поширюються випадки насильства над дітьми, жінками, чоловіками. З метою подолання бідності жінки і чоловіки виїжджають за кордон, де стають жертвами торгівлі людьми. Водночас суспільні тенденції щодо гарантування захисту жінок та чоловіків від усіх форм дискримінації та забезпечення рівних прав практично не змінюються. І це незважаючи на те, що у липні 2005 року виданий Указ Президента України № 1136/2005 «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», а у вересні 2005 року – Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків».

Видається, що українське суспільство не намагається відмовлятися від стереотипного мислення щодо ролі жінок у суспільстві, постійно культивує пасивність і

залежність жінок. Цим тенденціям сприяють ЗМІ, які у масовій свідомості створюють образ «слабкої» жінки, хіба що сексуальність якої можна використати у рекламі. Суспільна думка, яка контролюється чоловіками, не підтримує жінок, які мають амбіції і готові на рівних претендувати на участь у вирішенні проблем суспільства на вищих щаблях влади. Тому де-юре рівність між жінкою та чоловіком, проголошена у Конституції та в інших урядових документах, існує, а де-факто вона відсутня.

У вирішенні загальних проблем суспільства не використовується інтелектуальний потенціал жінок, як це робиться у розвинутих країнах світу. У вирішенні кадрової політики перемагає не професіоналізм, а політична належність, і, насамперед, це виявляється у призначеннях на посади, які мають вплив на прийняття рішень, виключно чоловіків.

Наприклад, у Вінницькій області немає жодної жінки на посаді заступника голови обласної державної адміністрації, немає жінок у заступниках і Вінницького міського голови. У Міській раді серед 50 депутатів – тільки 4 жінки (минулого скликанні їх було 11). З 22 управлінь та відділів у Вінницькій міській раді тільки 4 жінки займають керівні посади. Дві жінки з 13 членів Виконкому міської ради. Серед 95 депутатів Вінницької обласної ради – 11 жінок.

Існує декілька причин того, чому жінки рідко займають керівні посади:

- 1) в умовах більшої свободи думки почали виявлятися патріархальні стереотипи ставлення до жінки – реальний статус жінки в нашому суспільстві дуже низький;

- 2) низький рівень самосвідомості – велика частина жіночого електорату звикла бачити захисниками своїх інтересів виключно чоловіків;

- 3) слабка організованість самих жінок – вони не схильні до самовисування, кар'єра як така для них завжди була і повсякчас залишається надалі менш важливою, ніж для чоловіків;

4) жінок-лідерів, ініціативних, творчо мислячих, самостійних у своїх думках і вчинках, на Україні недостатньо;

5) соціальні установки суспільства надають більшій частині жінок (тобто «мужність» чоловіків і «жіночість» жінок існує априорі). В підсумкові ж це виявляється у наданні усіх суспільних привілеїв і головних ролей чоловікам.

Такий підхід – зовнішнє надмірне схилення перед чоловічими характеристиками (формотворчою діяльністю, раціональним мисленням, суперництвом, владою з позиції сили, агресивністю) – призводить до збіднення проявів як «жіночого», так і «чоловічого». Жінки, таким чином, перебувають наразі у жалюгідному становищі насамперед тому, що в не менш неприємній ситуації опинилися чоловіки – останні з причин консервативності мислення і неможливості повної самореалізації.

Сьогоднішнє відчуження жінки від системи прийняття рішень є логічним результатом попереднього розвитку суспільства. Тому формування політичних команд йде за старим сценарієм, де не приймаються до уваги погляди більшості населення – тобто жінок, які становлять 54%. Створено ілюзію, за якою жінки нібито відіграють поважну роль, однак це роль «на громадських засадах» і ніякого впливу на кардинальні процеси у державі вона не справляє.

Чоловіки зовсім не підтримують бажання жінок брати активну участь у формуванні нового суспільства і, можемо стверджувати, об'єднують зусилля заради непросування жінки сходами влади.

Прагнення України увійти до Європейського Союзу зобов'язує до введення у державну політику гендерної складової, а саме: гарантування права на самовизначення, права на участь кожної людини, незалежно від статі, у формуванні суспільства. Державна політика повинна ґрунтуватися на концепції рівності прав і можливостей чоловіків і жінок, на доступі жінки до фор-

мування й функціонування усіх сфер публічного життя, форм власності, вибору професійної діяльності, здійснення репродуктивної функції, пенсійного забезпечення та ін.

На нашу думку, це може статися завдяки введенню тимчасового заходу – квотування. В енциклопедичному словнику визначено, що слово «квота» виникло у середніх віках від латинського слова *quota*. У пункті 3) зазначено, що «квота» – «частка, частина, норма ч.-н., що допускається». Дається роз'яснення словосполучення «квота виборча» – «кількість голосів, які необхідні при балотуванні одного депутата у даному виборчому окрузі. Застосовується за пропорційної системи представництва» [1].

Словосполучення «гендерна квота», за словами С. Ф. Хрисанової, означає: «Впровадження принципу пропорційного представництва чоловіків і жінок у вищих органах влади (гендерного принципу), регулювання представництва жінок і чоловіків у списках кандидатів у депутати, на державну службу, підвищення кваліфікації, нагородження тощо» [2].

Як зазначила Н. В. Грицьак, «квотування є тимчасовою формою забезпечення паритетного представництва статей в органах державного управління». 30-відсоткове представництво в політичних інститутах вважається тією «критичною масою», яка дозволяє жінкам впливати на політику. Згідно з рекомендаціями Комісії ООН з поліпшення становища жінок (1990 р.), критичний 30-відсотковий поріг може розглядатися як мінімальна частка посад директивного характеру, зайнятих жінками на національному рівні. Водночас 30-відсотковий поріг може розглядатися як мінімальна мета, а не як кінцева ціль. Однак досягнення цього порогу додасть могутнього імпульсу процесові досягнення гендерної рівності.

Н. В. Грицьак визначає поняття «квота» як «підтримувана законом норма»[3]. Трактуючи цьому поняттю дає М. Буроменський: «Квотування – це виділення певної (як правило, вказаної у законі) кількості робо-

чих місць, які можуть бути надані лише певній дискримінованій групі населення у державі. Квотування, таким чином, є забезпечення рівності прав» [4]. Наприклад, виділення п'ятивідсоткової квоти для працевлаштування жінок, які мають маленьких дітей, дітей-інвалідів [5].

Хоча, як вважає К. Б. Левченко, цей метод поліпшення становища жінок спрацьовує погано через виділення, як гарантованих, робочих місць з низькою оплатою та для фахівців з низькою кваліфікацією [6].

У політичній сфері квотування здійснюється з метою збільшення представництва жінок в органах влади виділенням місць для жінок у списках кандидатів під час виборів. Його можна розглянути як метод політичного впливу, який базується на принципі використання особливих прав жінок або позитивної дискримінації; а також як метод правового регулювання, а не виключно державного управління, оскільки його введення має бути законодавчо закріплене.

Багато розвинутих європейських країн запровадили у себе квотування, що допомогло їм підвищити реальну участь жінок в управлінні державою.

У світовій практиці існують різні способи і типи квотування. Розглянемо деякі з них, зокрема «тверде» і «м'яке» квотування.

«Тверда квота» – це кількісно фіксована норма представництва, коли відразу обумовлюється кількість та кількісна межа місць, скорочення якої не допускається. «Тверді квоти» можуть бути закріплені в Конституції, Законі про вибори, Законі про політичні партії, Законі про місцеве самоврядування, Законі про державну службу.

«М'яким квотуванням» називають обов'язкову участь у конкурсі на одне місце представників двох статей. У Швеції «м'яке квотування» є обов'язковим у конкурсах на керівні посади не тільки в політичних, а й у бізнесових структурах. «М'яке квотування» також має бути підтримане Законами про вибори, державну службу, про місцеве самоврядування.

Що стосується способів забезпечення представництва жінок у парламенті, то існують відомі законодавчі квоти, згідно з якими жінки повинні становити визначену частину обраних представників. Така процедура існує в багатьох країнах. Так, в Італії жінки повинні становити до 50% у бюлетенях пропорційного представництва, в Аргентині — 30%, у Бразилії — 20%.

Також виборчий закон може вимагати від партій виставляти визначене число жінок-кандидатів. Така вимога діє в Бельгії і Намібії. В Аргентині існує додаткове положення, за яким прізвища жінок рекомендовано розташовувати на «виграшних» позиціях, а не наприкінці партійного списку.

Політичні партії можуть приймати свої власні неформальні квоти для жінок — кандидатів на парламентське місце. Це найбільш поширений механізм, який використовується з різним успіхом у всьому світі.

За словами Н. В. Грицяк, прихильники різних форм квотування вважають, що підтримка в просуванні жінок у політику необхідна саме в перехідний період. Супротивники ж запевнюють, що жінок ніхто не обмежує в їхніх правах, тому вони повинні вести політичну боротьбу на загальних підставах, адже пільги призводять до пасивності, притуплюють почуття конкуренції і тому не можуть вважатися демократичними.

У будь-якому разі для просування жінок у політику, для досягнення гендерного балансу в політичних структурах, необхідний розвиток громадянської ініціативи самих жінок, набуття досвіду політичної діяльності, лідерських навичок [7].

В Україні необхідним видається законодавче врегулювання участі жінок у здійсненні управління державою. На нашу думку, тимчасове привнесення елементів пропорційності представництва жінок і чоловіків на вищих щаблях усіх гілок влади є — на даному етапі розвитку держави — необхідним заходом, спрямованим на упорядкування державно-управлінських відносин. В аналітичному документі, підготовленому Міністерством економіки та питань європейської інтеграції

України, «Україна. Цілі Розвитку Тисячоліття» на виконання цілі № 6 – забезпечення гендерної рівності – Україною взяті зобов'язання до 2015 р. забезпечити гендерне співвідношення на рівні від 30 (не менше) до 70 тії чи іншої статі у представницьких органах та на вищих щаблях влади. На нашу думку, це – відповідальні кроки, які робить Україна у напрямі створення офіційного напрацювання щодо тимчасового використання методу квотування.

Як показує світова практика, загальному збільшенню жіночого представництва на вищих державних посадах сприяють закони, що вимагають, аби співвідношення представників статей там відповідало співвідношенню статей у країні (наприклад, у Скандинавських країнах квоти встановлює держава, в Англії, у ФРН існують партійні квоти, в Італії – чергування кандидатів чоловіків і жінок у партійних списках).

Розглянемо, яке ставлення до різних категорій квотування серед депутатів Бундестагу в Німеччині. Депутат Бундестагу Христина Шмідт – представник фракції ХДС/ХСС – стверджує, що квоти не є правильним шляхом щодо розвитку гендерної рівноправності в армії. Вона, як і інші представники цих партій, вважає за потрібне підтримувати рівноправність серед військовослужбовців через прийняття закону, де регламентувалися би умови, за яких жінка змогла б суміщати службу і сімейне життя. Важливо, щоб служба в армії була однаково привабливою як для чоловіка, так і для жінки. Водночас існуючий нині проект закону останнього зовсім не передбачає. А саме введення квот, підкреслюють депутати, проблеми не вирішує. Навпаки – навіть той наразі невеликий відсоток жінок в армії, за умови введення, буде автоматично заохочуватися і просуватися службовими сходинками не за свої успіхи і кваліфікацію, а лише на основі квот.

Згадані дві партії висунули свої пропозиції щодо організації неповної зайнятості жінок в армії у період, коли вони мають маленьких дітей; щодо можливості пересунути терміни поїздки у «гарячі точки» матерям-

одиначкам з маленькими дітьми. Окрім цього, вважають вони, необхідно додатково розглядати питання щодо організації спеціальних (зі спеціальними режимами тощо) дитячих садків для дітей військовослужбовців [8].

Також депутати Бундестагу обговорюють проект Закону про заохочення рівних можливостей чоловіків і жінок у приватному секторі економіки. Відправною точкою цього обговорення є те, що жінки частіше і довше є безробітними, багато з них працюють на низькокваліфікованих роботах і, відповідно, отримують нижчу, аніж чоловіки, заробітну платню. За сучасних умов жінці дуже важко поєднувати роботу і сім'ю. Посади високого рангу займають винятково чоловіки. У Німеччині існує положення про гендерну рівність, викладене у Законі про суспільні служби, однак, оскільки жінки на ринку праці виключені з процесу розподілу місць у державі, це положення фактично не працює. Прийняття Закону про заохочення рівних можливостей чоловіків і жінок у приватному секторі буде включати відмінність секторів економіки за якісними, кількісними і географічними особливостями. Проект Закону пропонує методи, за якими фірми беруть активну участь щодо гендерних підходів у роботі. За умови невпровадження таких підходів держава примушує це зробити і запроваджує санкції щодо цього підприємства [9].

Розгляд подібних питань взагалі не ведеться в Україні. Рівень дебатів – показник соціального розвитку держави. Але квотування до сьогодні є дуже дискусійним питанням для будь-якої країни чи то політичної партії, яка намагається його запровадити. Поширеними аргументами проти є те, що:

- введення квот веде до прихованого конфлікту жінок з чоловіками;
- квоти для жінок створюють нерівні можливості для чоловіків і тим самим квоти суперечать принципу демократії;
- принцип квот ставить під сумнів кваліфікацію кандидата, пропонуючи віддавати перевагу за статевою ознакою;

— багато жінок не хочуть бути обраними до органів влади за квотою.

Проте, існують і досить серйозні аргументи «за» квотування, а саме:

— квотування не можна визначити як дискримінаційне положення у відношенні до чоловіків як спеціальний компенсаційний, регуляторний захід, тим більш, що завжди підкреслюється її (квоти) тимчасовий характер;

— квотування, яке спрямоване на підвищення представництва жінок, тісно пов'язане з вирішенням питання соціального рівноправ'я жінок та чоловіків та подолання існуючої в суспільстві несправедливості;

— підвищення ролі жінок у владних структурах сприяє більш ефективному використанню «жіночого досвіду», який у XXI столітті кваліфікується як вагома цінність;

— квотування трактується як демократичний чинник впливу населення на політику політичних партій, оскільки у низці країн населення, голосуючи, загалом, за партію як таку, не має змоги впливати на формування партіями списку кандидатів.

Квотування може бути використано в Україні як тимчасовий спеціальний захід. Квотування у вигляді його законодавчого забезпечення не суперечить принципам засадам вітчизняного законодавства, а також положенням ст. 24 Конституції України, де йдеться про рівність конституційних прав і свобод громадян.

Таким чином, на нашу думку, квота за принципом гендера є нормою представництва тієї чи іншої статі у сферах діяльності, в яких беруть участь і чоловіки, і жінки.

В Україні необхідним є обов'язкове впровадження квотування у процеси політичних виборів, а також впровадження квотування у сферах державного управління, державної і приватної сфер економіки. Регулювання через квоту на даному етапі розвитку суспільства, на нашу думку, є необхідним.

Усвідомлення проблеми і просвітницька робота, яка включає донесення інформації до населення й вплив

на освітні програми, завдяки яким іде процес осмислення,— такий, на нашу думку, шлях формування гендерної обізнаності. І, як результат, з'являються гендерно — чутливі люди: чоловіки і жінки, які формують новий інформаційний простір, де присутні паритетні відносини і загальний прогрес.

Відкритість суспільства залежить від міри у ньому демократичних перетворень. Країна тягнеться до європейських стандартів і намагається прорубувати «вікно в Європу», хоча туди відчинені двері. Але зайти в них можна тільки через зміну свідомості щодо світосприйняття з позицій гендера.

Література

1. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров.— 4-е изд.— М.: Сов. энциклопедия, 1989.— 1632 с., ил.— С. 571.
2. Светлана Хрисанова. Словарь гендерных терминов. Гендерное просвещение для всех.— Х.: «САБО-ЛТД», 2002.— 100 с., С. 38.
3. Грицяк Н.В. Розвиток методології реалізації державної гендерної політики в Україні // Жінки в Україні. Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади. Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників. Міжвідомчий науковий збірник / Гол. ред. Комарова А. І.— К., 2005.— Т. 32.— С. 311.
4. Перспективи паритетної демократії у політико-правовому полі України: Зб. наук ст. Харк. філ. УАДУ; Харк. Центру жіночих дослідж.— Х., 1997.— 155 с.— С. 20.
5. Закон про зайнятість населення від 1 березня 1991 року № 803-ХІІ, Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 14, ст. 170, Статя, 5, пункт 2.
6. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління. Моногр.— Х.: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003.— 344 с.— С. 244.
7. Грицяк Н. В. Розвиток методології реалізації державної гендерної політики в Україні // Жінки в Україні. Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади. Аналітичні роз-

робки, пропозиції наукових і практичних працівників. Між-відомчий науковий збірник / Гол. ред. *Комарова А. І.* – К., 2005. – Т. 32. – С. 312.

8. <http://www.christian-schmidt.de/news.php?id=245>

9. Entwurf eines Gesetzes zur Forderung der Gleichstellung von Frauen und Männern in der Privatwirtschaft // Deutscher Bundestag Drucksache 1/3 25.10.2004.

10. Wahlperiode Gesetzentwurf der Bundesregierung.

Svitlana SULIMOVA

Municipal Centre of Family,
Children and Youth, Vinnytsya,
Ukraine

GENDER KEY OPENS THE WINDOW TO EUROPE

Annotation

For Ukraine, the development of democracy opens new opportunities for dialogue with the World.

The purpose of the information is to determine ways of achieving parity between women and men in the formation of State policy through the introduction of temporary quota setting.

Gender equality is a key for knowledge of the world and a person's opportunities in it. It is a category of qualitative consciousness based on unconditional acceptance of a person, regardless of differences, and a human right that allows self-realization, regardless of gender.

Gender equality is a key that opens designs of new models of relations in a society to change rates of modernization and to strengthen democratic tendencies.

Comprehension of new tendencies influences active measures concerning the introduction of gender policy through the elimination of stereotypes concerning women's roles in a society. Now Ukrainian society does not try to refuse stereotypes, and constantly cultivates passivity and dependence of women.

Prohibiting women from utilizing certain resources through artificial restraint in stereotyped formats leads to des-

tructive consequences and disbelief in successful development, which could result in the collapse of state power.

Now we witness social tension that is the result of the prohibition of women from spheres of influence and participation in strategic state decisions. And, as a consequence – legislative decisions are being inhibited or they lack prospects.

«Running on the spot» is a parameter of the inability to refuse stereotypes of the past, when men played roles traditionally attributed them – supporters, defenders and soldiers. The inability to accept new social conditions causes strong complexes that manifest themselves in alcoholism, family abuse, suicides, traumatism, serious diseases and premature death rate.

The personnel selection is not based on the candidates' professionalism, but on their political affiliation, and first of all it results in the fact that all the positions with the necessity of important decisions making decisions are occupied exclusively by men.

Ukraine's aspiration to join the European Union makes introduction of a gender compound to become a «must» – which means guaranteeing everyone regardless of his/her gender the right on self-determination and participation in the social processes.

According to our opinion, quota setting may be the first temporary step on that. The quota by a gender principle means a male / female representation ratio in any sphere of activity.

Supporters of various political quota forms consider that women's participation in political life is especially required during the transition period. While opponents claim that women are not limited in their rights. Therefore they should participate in political life on general conditions, as any privileges lead passivity, they low the competition feeling and consequently can not be considered as a democratic institution.

Therefore the quota principle is rather debatable question for any country and any political party that tries to implement it.

As for as in Ukraine gender quota should be applied to the political elections procedure, public administration, as well as to private and public business.

Problem realization, as well as educational activities — this is the way to reach gender awareness and gender sensitivity among the population, which is already a favorable background for the general social process.

Openness of every society depends on the level of democratic transformations. Our country strives for the European standards, and though the doors to Europe are open one can enter only after having introduced a gender component it his/her worldview.

Олеся КИРИЛЕНКО,
доцент кафедри політичних
наук Рівненського державного
гуманітарного університету,
кандидат соціологічних наук

ЖІНОЧЕ ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Політичне лідерство є предметом політологічних, соціологічних і психологічних досліджень. Жіноче ж лідерство в політичній сфері як об'єкт наукового пізнання в сучасних мовах актуалізується завдяки тендерному підходу. Цей підхід якісно розширює методологічну і соціально-технологічну базу науки про суспільні процеси та закономірності його розвитку.

Демократизація усіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства неможлива без паритетного представництва жінок, нарівні з чоловіками, у всіх структурах політичної влади, а також їхньої активної участі в процесах прийняття політичних рішень. Реальний рівень представництва жінок у вищих ешелонах політичної влади, що його демонструє Україна, одна жінка-кандидат на пост Президента України на Виборах-2004, кілька відсотків жінок у складі Верховної Ради (5%), відсутність жінок на посадах Міністрів, суперечливі за змістом і наслідками процеси діяльності та відставка уряду, який вперше очолювала жінка, тощо – усе це підтверджує висновок: інститут жіночого політичного лідерства в країні переживає початкову стадію розвитку (2. С. 7–23).

Очевидним є те, що розвиток цього соціального інституту детерміновано системою стримуючих і стимулюючих факторів одночасно. Всебічний і комплексний науковий аналіз проблем розвитку інституту жіночого політичного лідерства є одним з аспектів оптимізації пошуку й використання соціальних механізмів і технологій для посилення ролі даного інституту в суспільному житті, його якісної трансформації. Ця проблема – один з напрямів розвитку молодого гендерної науки, зокрема гендерної соціології.

Лідерство є одним із механізмів регулювання відносин між людьми, соціальними групами, інститутами суспільства. Активність лідерів у різних сферах життя — це діяльність енергійних, цілеспрямованих, відповідальних і амбіційних чоловіків і жінок. Лідерство як соціальний інститут виконує ряд важливих для суспільства і людей функцій. До них можна віднести ідеологічну, ціннісну, програмуючу, інноваційну, координаційно-регулюючу, мобілізуючу, контролюючу та інші функції, які в сукупності є механізмами соціального управління. Іншими словами, інститут лідерства у всіх сферах життя відіграє системотворчу роль у процесі суспільного розвитку, забезпечує його ефективність (Див.: Схема 1).

Політичне лідерство передбачає ухвалення рішень, які впливають на суспільні події і процеси. **Політичне лідерство** — це тип політичної взаємодії, один з механізмів інтеграції групової діяльності, коли індивід або частина соціальної групи, виконуючи роль лідера, об'єднує і спрямовує дії всієї групи, яка, відповідно, приймає й під-

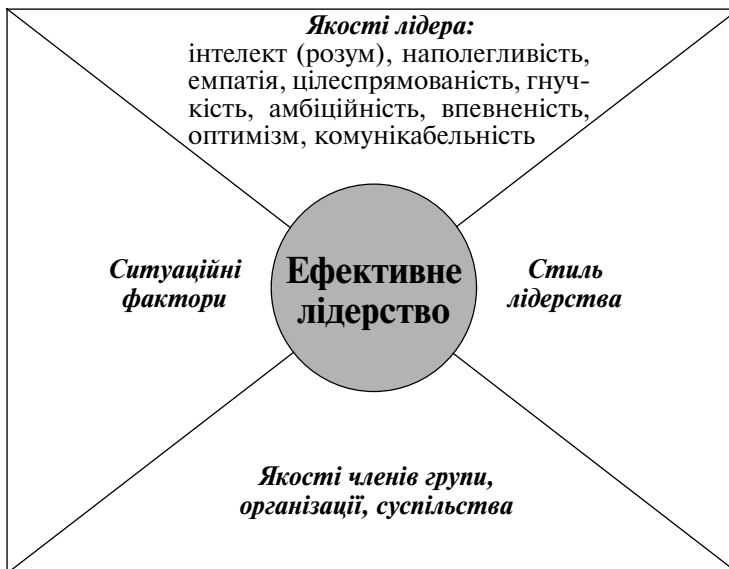

Схема 1. Чотири компоненти ефективного лідерства

тримує його в організації спільної діяльності, досягненні суспільно значущих цілей.

Провідними характеристиками політичного лідера політологи вважають такі:

- наявність власної політичної програми або новаторської стратегії і тактики, які він розробив сам і які висуваються від його імені;
- уміння висловлювати, відстоювати погляди й інтереси тієї або іншої соціальної групи;
- певні риси характеру, які виявляються під час реалізації програми та об'єднання своїх прибічників (воля, наполегливість, гнучкість, інтуїція, рішучість, компетентність та інше);
- популярність, вміння переконувати, завойовувати прибічників і впливати на людей; комунікабельність; ораторські здібності;
- імідж керівника, котрий діє згідно з нормами моралі, прийнятими у суспільстві, групі;
- відповідний рівень політичної культури;
- наявність команди помічників і виконавців, уміння організовувати дії своїх прибічників;
- здатність досягти певного рівня підтримки з боку широких народних мас, громадських та профспілкових організацій, а також офіційних структур влади;
- здатність виступати від імені суспільства або тієї групи, інтереси якої він представляє. **Перевага суспільного над особистим** (12, С. 72–73).

Необхідно відзначити, що становлення й розвиток соціального інституту лідерства історично нерозривно пов'язувалося із чоловічим, маскуліним началом. Політичний пантеон, як, втім, і економічний, представлений в основному чоловіками, він добре захищений за допомогою концентрації різних форм соціальної влади, ідеологічно підкріплений системою певних міфів і стереотипів. Інститут жіночого політичного лідерства в історії виявив себе фрагментарно, хоч іноді й досить яскраво, а подекуди і трагічно.

Історично сформований поділ праці визначив переважно чоловічий характер лідерства ще й тому, що кон-

центрація влади вимагала прояву таких особливих якостей, як фізична сила, агресивність, раціональність, воля, а також креативність мислення. Влада жінок обмежувалася родовим, сімейним життям, що передбачало культивування таких їхніх якостей, як материнський альтруїзм (вміння жертвувати собою), емоційність, інтуїція, м'якість і доброта.

Зростання якості та обсягів усієї сукупності соціокультурних ресурсів створює передумови для трансформації соціальних статусних позицій і ролей взагалі, та жіночих і чоловічих зокрема, водночас актуалізуючи проблему підвищення соціальної ефективності управління суспільством. Нерівність між жінками й чоловіками в доступі до інститутів політичної й економічної влади та лідерства є проявом соціального диспаритету, гендерного дисбалансу. І це, насправді, серйозне соціальне протиріччя, соціальна проблема, котра наразі вимагає свого якомога швидшого вирішення.

Політична система суспільства – це сукупність таких політичних організацій, як держава (що є, по суті, мегаорганізацією, однією з найважливіших соціальних підсистем, специфічним соціальним інститутом, що сам виконує інституціоналізуючу функцію в суспільстві), політичні партії, суспільно-політичні організації й об'єднання. Всі, без винятку, політичні організації й інститути виникають, розвиваються й функціонують завдяки інтегруючій і спрямовуючій ролі лідерів. Відзначимо, що соціальний прогрес безпосередньо пов'язаний з рівнем професіоналізму, відповідальністю й талантами тих представників суспільства, які концентрують владні повноваження, приймають управлінські і, насамперед, політичного рівня рішення. **Недостатній рівень компетентності, безвідповідальність, дефіцит стратегічного мислення політичних лідерів і діячів детермінують низький рівень соціальної ефективності всіх інститутів суспільства, гальмують його розвиток.**

Процес становлення соціальної, правової держави, розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язані з активізацією жіночого руху й посиленням ролі

жінок у сфері соціального управління. **Інститут жіночого політичного лідерства передбачає обіймання жінками вищих керівних посад у політичних організаціях.** Прикладами такої діяльності в Україні є:

- діяльність лідерів (керівників) суспільно-політичних організацій, політичних партій, яка дозволяє їм балотуватися кандидатами і бути обраними депутатами Верховної Ради України, спікером парламенту (Головою Верховної Ради України), а також депутатами обласних, міських, районних і сільських рад та їхніми головами;

- виконання функцій керівників парламентських фракцій, координаційних рад при Верховній Раді України;

- робота на керівних посадах у вищих і регіональних органах виконавчої влади, в першу чергу на посадах Міністрів, голів Державних комітетів та облдержадміністрацій;

- діяльність на посаді Президента України (для жінок України – це лише перспектива).

Логічно, що саме перші, або вищі, номери в ієрархічних системах політичних організацій безпосередньо визначають зміст стратегічних рішень і принципово впливають на характер роботи цих політичних структур, зокрема й на процеси підбору й ротації кадрів. Саме цей рівень політичного лідерства на сьогодні практично недосяжний для українських жінок в їхній політичній кар'єрі. Це і є найяскравішим проявом гендерного дисбалансу у сфері політики й управління, на подолання якого спрямовані програми впровадження принципу гендерної рівності у системі органів державної влади.

Перспектива паритетного представництва у всіх гілках політичної влади як співвідношення 50/50 є перспективою для України, досягнення якої можливе за допомоги низки **політико-правових механізмів**. Основним з них можна вважати прийняття законів, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (такий закон в Україні нарешті прийнято Верховною Радою 8 вересня 2005 року). Водночас не менш важливим є запровадження квотного принципу у схему

політичних виборів (стосується виборчих списків політичних партій) і застосування його під час призначення кадрів на посади у виконавчих державних структурах (проміжний, але реальний на сьогодні варіант квотування – співвідношення жінок і чоловіків як 30/70). Збільшення жінок – політичних лідерів і керівників вищого рівня залежить і від активності жіночих організацій, які можуть лобювати право на більш активну участь в політичних процесах та виборах зокрема.

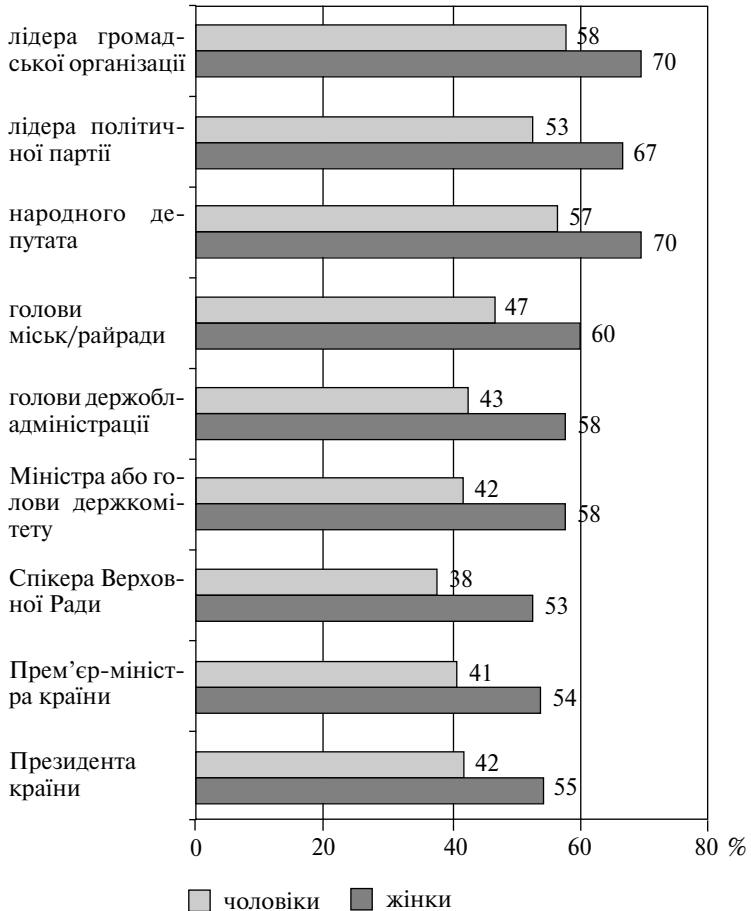
Гендерна стратегія у розвитку соціальних досліджень стимулює поширення та використання гендерно чутливих підходів у статистиці, політико-соціологічних та інших наукових програмах. Соціологічний аналіз проблеми жіночого політичного лідерства розгортається у декількох аспектах:

- теоретико-методологічному (дозволяє узагальнити досвід суспільства щодо факторів, тенденцій та наслідків розвитку інституту політичного лідерства, жіночого зокрема, обґрунтувати важливість гендерної теоретичної стратегії в процесі соціологічного аналізу проблем соціального управління, довести необхідність подолання всіх форм гендерного дисбалансу та забезпечення реалізації принципів гендерної справедливості, рівності у всіх сферах життя суспільства);

- емпіричному (передбачає операціоналізацію конкретних показників, індикаторів рівня розвитку жіночого політичного лідерства у суспільстві; дослідження системи конкретних факторів розвитку певного політичного інституту на міжнародному, національному, регіональному і локальному рівнях, характеру ціннісних орієнтацій жінок і чоловіків різних вікових та соціальних груп щодо жіночого політичного лідерства тощо);

- прикладному, або соціально-технологічному (передбачає визначення і впровадження системи інформаційно-комунікативних, політико-правових та організаційних технологій, спрямованих на посилення представництва жінок у вищих ешелонах політичної влади, підтримку розвитку молодого інституту жіночого лідерства у світі та в Україні зокрема).

Діаграма 1. Відповідь «так» на запитання «Чи здатна, на Ваш погляд, жінка займати посаду...?» (Національне опитування, № 2113, червень 2002 року)

Дуже актуальним аспектом боротьби за реалізацію принципів гендерної справедливості й гендерної рівності у сфері політики є формування **гендерної політичної толерантності** в електоральних настроях жінок і чоловіків. Результати соціологічного дослідження,

а саме: національного опитування «За рівні права й можливості», проведеного Українським інститутом соціальних досліджень спільно з Канадсько-українським гендерним фондом у червні 2002 року, — демонструють досить високий рівень готовності респондентів до обрання жінки на високі політичні посади. (2. С. 109—110.) Але таку готовність демонструє більше жінок, аніж чоловіків (Див.: Діаграма 1).

Зазначимо, що сама практика боротьби за владу вельми обмежує можливості жінки дійти до рівня балотування у процесі виборів, а якщо останнє й відбулося, ще складніше вибори виграти. Чоловіча взаємовиручка, підтримувани, у суспільній свідомості, міфи й неадекватні стереотипи, реальна концентрація ресурсів різних форм влади в руках чоловіків-керівників, а також недостатня солідарність жінок, невисокий рівень їхньої суспільної й політичної активності — саме ці фактори наразі й обертають вибори на користь чоловіків. На думку автора, зазначені аспекти електоральної соціології повинні отримати подальшого розвитку за організації й проведення спеціальних (гендерно чутливих) моніторингових досліджень, результати яких можуть надати істотну підтримку жіночим організаціям у досягненні вказаних вище цілей.

Необхідно відзначити, що процес інституалізації й легітимізації феномену жіночого лідерства в сучасних умовах виявляється в активізації як гендерної політики, так і гендерної науки. Гендерна статистика, гендерна соціологія, гендерна політологія, гендерне правознавство, гендерна соціальна психологія, гендерні школи інших гілок соціальної науки — це молоді спеціальні напрями суспільствознавства. Однак і досвід, накопичений на сьогодні, є, на думку автора, тим фундаментом, який необхідно використати для комплексних досліджень проблем функціонування й розвитку інститутів жіночого лідерства в цілому і політичного — зокрема.

Концептуальною основою цих досліджень може стати синтез синергетичного, системного, конфліктного, історико-генетичного, соціально-психологічно-

го та інших теоретичних підходів. Емпірична інтерпретація проблеми, на думку автора, повинна об'єднати гендерно чутливі статистичні показники, а також макро-, мезо- і мікро- соціологічні індикатори. Результатом такого синтезу може виступити розробка й використання в процесі наукових досліджень індексу гендерної політичної толерантності. В основу цього індексу має бути закладено рівень лояльності/нелояльності жінок і чоловіків до політичної кар'єри представників протилежної статі, а також їхню готовність обирати жінок на керівні посади. Зазначений індекс відкриває можливості проведення крос-національного аналізу рівня розвитку інституту жіночого політичного лідерства в різних країнах, системи соціальних факторів, що визначають той або інший рівень його розвитку.

Показник індексу гендерної політичної толерантності може як розширити систему комплексних соціальних досліджень проблем жіночого лідерства, так і поглибити їхній зміст та аналітичні можливості в процесі вивчення соціокультурних чинників його розвитку. Не менш важливим є його використання в межах регіональних і локальних дослідницьких програм, вкрай необхідних для підтримки діяльності жіночих організацій у їхньому пошукові адекватних і оптимальних технологій суспільної й політичної (виборчої зокрема) діяльності.

Певним чином показник індексу гендерної політичної толерантності може якісно посилити інформаційно-аналітичну базу прийняття рішень для стратегічного й тактичного управління у сфері гендерної політики, координації діяльності жіночих організацій на національному, регіональному й локальному рівнях. Особливо ж ця інформація важлива під час виборів депутатів до парламенту і рад, які прив'язані до конкретних територій, тобто мандатних округів. Адже поширення інформації, інформаційне лобювання, формування нового світогляду щодо соціально-політичної активності є ідеологічно-ціннісним підґрунтям процесу збільшення жіночої частини політичного класу шляхом подолання патріархального світосприйняття та світобачення.

Жіночі політичні організації, серед них і жіночі партії, які активно підтримують ідеї й практику якісного розвитку інституту жіночого політичного лідерства, зацікавлені в серйозній підтримці як наукою, так і освітою та засобами масової інформації. Великий організаційний внесок у процес об'єднання політиків, учених, працівників освіти, мас-медіа у боротьбі за забезпечення гендерної рівності в Україні належить Програмі рівних можливостей в рамках ПРООН. Треба зазначити, що гендерна освіта стимулює як підвищення політичної культури жінок і чоловіків, так і розвиток політологічної науки та політологічної професійної освіти загалом (11). Збільшення кількості жінок-політологів не може не стимулювати розвиток інституту жіночого політичного лідерства в цілому.

На завершення важливо відзначити, що успіх практичного втілення принципів гендерної рівності у всі сфери життя залежить як від самих жінок, їхньої життєвої позиції, суспільної, ділової, професійної активності, так і від позиції чоловіків, їхньої підтримки ідей і практик гендерного паритету. Тільки жінки й чоловіки, об'єднані спільною справою боротьби за прогресивний стабільний розвиток суспільства, можуть розвінчати міф про «соціально-психічну непридатність», «недостатню компетентність», «безсилля» жінки на посаді лідера високого політичного рівня.

Olesya KYRYLENKO

Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine

FEMALE POLITICAL LEADERSHIP AS AN OBJECT FOR SOCIAL ANALYSIS

Annotation

Thorough and complex scientific analysis of the problems of female political leadership development is an important aspect of the optimization of the search for and use of social mechanisms and technologies aimed at strengthening the ro-

le of this institute in social life and its transformation. This problem represents one of the problems of development of the young gender science, and gender sociology in particular.

Sociological analysis of the problem of female political leadership is carried out in several aspects: 1) theoretical-methodological (allows for the generalization of society's experience concerning factors, tendencies and consequences of political leadership development (particularly female political leadership), to substantiate the importance of gender theoretical strategy in the process of analyzing problems of social management, to prove the necessity of overcoming all forms of gender inequality and to ensure the realization of the principles of gender equity in all spheres of societal life); 2) empirical (examines specific indices, indicators of the development level of female political leadership in the society; examines the system of concrete factors concerning development of this political institute on the international, national, regional and local levels, the character of the value orientations typical for men and women of different age and social groups considering female political leadership and others); 3) applied (social-technological) (determines and inculcates a system of informational-communicative, political, legal and organizational technologies, aimed at increasing women's representation in the highest political authorities, and supporting the development of the female leadership institute throughout the world and in Ukraine in particular).

Working out the index of gender political tolerance and using it in the process of sociological research allows for the carrying out of cross-national analysis of the development level of female political leadership in different countries, in Ukraine in particular, and also on the regional and local levels, to determine the specific character of its factor basis.

Оксана ГУРАНИЧ,
голова Закарпатського облас-
ного відділення Всеукраїн-
ського жіночого товариства
імені Олени Теліги

РОЛЬ ЖІНОЧИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВПРОВАДЖЕННІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Напередодні і під час нових виборів до Верховної Ради та органів місцевого самоврядування питання представництва жінок у владі набуло особливої актуальності.

Починаючи з 1993 року і до парламентських виборів та виборів до органів місцевого самоврядування 2002 року в Закарпатській області було зареєстровано 18 жіночих громадських організацій, діяльність яких розповсюджувалася на територію області і які мали не менше трьох своїх осередків у районах і містах. Отже, напередодні виборів у регіоні було щонайменше 150 жінок-активісток неурядових жіночих організацій, гідних на рівні з чоловіками посісти відповідне місце в органах місцевого самоврядування і брати участь у розбудові Української держави.

Натомість, за результатами виборів 2002 року, лише 5 жінок (або 6%) обрано депутатами обласної ради; 2 жінки (або 11%) стали головами районних рад. Найвище ж представництво жінок – 50 осіб, або 16%, – виявилось серед голів сільських/селищних рад. Таким чином, на місцевому рівні, як і на загальнодержавному, спостерігалася гендерна піраміда – що нижчий щабель управління, то більша частка жінок.

Однією з причин такого далекого від паритету представництва жінок на ключових посадах в органах місцевого самоврядування області є безпорадність і бездіяльність регіональних жіночих громадських організацій щодо впровадження тендерної рівності. Ці організації, нібито різноманітні за напрямками своєї

діяльності і за партійною приналежністю, не виконують основного завдання, яке мали б реалізовувати жінки в українському суспільстві аж до досягнення нею рівного з чоловіками становища шляхом збільшення кількості жінок, відповідальних за прийняття рішень. Саме тому, що в українському суспільстві не існує фактичної гендерної рівності, нам і потрібні справжні громадські організації.

Діяльність будь-якого об'єднання громадян регламентується статутом організації, в якому і закладається її мета й основні завдання. Проаналізувавши мету діяльності 23-х жіночих громадських організацій зареєстрованих наразі Закарпатським обласним управлінням юстиції, приходимо до висновку, що жіночий рух, спрямований на рівновартісну участь жінок у творенні національної культури та їхню свідому відповідальність, на рівних з чоловіками, за сучасне і майбутнє України, в регіоні майже повністю відсутній уже на етапі формування основних засад діяльності.

Насамперед привертає увагу той факт, що у статутах 17-ти із 23-ти вищезгаданих жіночих громадських організацій задекларовано, що метою їхньої діяльності є захист прав та інтересів жінок. Тобто, у статутах не йдеться ні про об'єднання жінок для відродження демократичного жіночого руху (Закарпатське обласне відділення Союзу Українок), ні про продовження прогресивних традицій українського організованого жіночого руху (Закарпатське обласне відділення Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги), а лише про захист соціальних, економічних, творчих, науково-культурних та інших інтересів жінок, зазвичай, членів організації.

Якщо говорити про традиції жіночих організацій в Україні, то їхня діяльність полягала не в тому, щоб відділяти свої, власне жіночі, інтереси від інтересів решти суспільства. Ще в ті часи, коли релігійні рухи заміняли існування політичних партій, українські жінки підтри-

мували ті з них, котрі боронили інтереси нації в цілому. Яскраве свідчення тому — діяльність Гальшки Гулевичівни, Ілони Зрінї та інших яскравих постатей з історичного минулого. Ця ж думка пронизує діяльність зачинательки організованого жіночого руху в Україні новітнього часу Наталії Кобринської, яка зазначала, що передові ідеї в суспільстві виникають у невеликої частини суспільства, потім поширюються на все суспільство. Отже, обов'язок жінок — не тільки підхоплювати, а й виробляти ці передові ідеї, які йдуть на користь усьому суспільству, а не тільки жінкам. [2] Саме тому вона започаткувала жіночий альманах «Перший вінок», створила Товариство руських жінок. Слід пам'ятати, що питання про здобуття жінками вищої освіти було лише одним з успішних результатів усієї плідної діяльності Товариства руських жінок. Воно, як і пізніше організовані перші дитячі садки, не витіснило всієї іншої роботи, насамперед щодо усвідомлення жінками необхідності бути громадянками, українками і працювати на користь свого народу.

Жінки періоду УНР так само не уявляли своєї діяльності поза користі для всього суспільства. Так діяли, зокрема, Софія Русова, Мілена Рудницька, Надія Суровцова, Марія Грушевська та інші. Цю ж лінію продовжили жінки пізнішого періоду, зокрема Олена Теліга. Вона була яскравою прибічницею соціального партнерства чоловіків і жінок, виступала за те, щоб чоловіки і жінки були партнерами у житті. Тепер це називається гендерним підходом, але він завжди був характерною ознакою діяльності кращих жінок і українського жіночого руху в цілому.

Як відомо, в громадські організації йдуть найактивніші, найсвідоміші громадяни. Тому дуже непокоїть той факт, що задекларована мета діяльності переважної більшості сьогочасних жіночих неурядових організацій області наперед формує пасивну позицію цих об'єднань, спрямовану переважно на захист.

Метою діяльності лише однієї з вищезазначених організацій є продовження прогресивних традицій укра-

їнського організованого жіночого руху, спрямованого на утвердження у суспільстві тендерної справедливості, здобуття жінками фактичної рівноправності, досягнення ними рівних можливостей для самореалізації в суспільстві. Діяльність же переважної більшості жіночих неурядових громадських організацій не пов'язана з питанням забезпечення жінкам рівних з чоловіками прав і можливостей шляхом впровадження тендерної рівності у суспільстві. Вони, ці організації, є жіночими лише за статтю своїх членкинь. За метою діяльності ці організації є благодійними, просвітницькими, професійними, національними тощо. Саме тому сучасний жіночий рух в області перебуває в стані анабіозу, його діяльність практично безрезультативна – адже потенціал жіночих організацій розпорошений на дії, котрі не мають нічого спільного з проблемою досягнення жінками фактичної рівності.

У процесі гендерно-рольової соціалізації все ще відбувається орієнтація жінок на сім'ю та сімейні цінності, а орієнтація чоловіків – на суспільну активність. Тому діяльність жіночих громадських організацій має бути перш за все спрямована на просвітницьку роботу серед жінок, на усвідомлення ними необхідності своєї участі у творенні національної культури.

Ще один тип жіночих громадських організацій – це так зване «жіноче крило» політичної партії, жіноча громадська організація, до якої входять жінки – члени однієї партії. Якщо створення молодіжних громадських організацій під егідою політичної партії можна зрозуміти як підготовку кадрового резерву, виховання послідовників певних політичних ідей серед молоді, то створення «жіночого крила» політичної партії у формі жіночої громадської організації виглядає, м'яко кажучи, недоречним і неприродним.

Створення жіночих громадських організацій за партійною приналежністю – «приманка», розрахована на те, що жінки-виборці проголосують за таку «свідому» політичну партію, яка створює жіночу громадську організацію для сприяння вирішенню жіночих проблем і

захисту жінок. Насправді ж вирішуються суто партійні питання – збільшення електорату.

Тому жіночі громадські організації не повинні мати жодного політичного спрямування, оскільки питання досягнення жінками фактичної рівності з чоловіками має цікавити і об'єднувати всіх свідомих українських жінок, незважаючи на партійну приналежність.

Жодною політичною партією на минулих парламентських виборах у своїх передвиборних платформах не було сформульовано стратегії і механізму впровадження гендерної рівності. Якщо у передвиборних обіцянках і згадувалися жіночі питання, то в контексті знову ж таки захисту, а не забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Черговий раз відбулася спекуляція навколо жіночих питань і використання жінок у політичних цілях на користь чоловіків.

Доречно буде нагадати, що УРП «Собор» була єдиною партією, яка відгукнулася на звернення учасниць II Всеукраїнського конгресу жінок до лідерів політичних партій і блоків, де вказувалося на необхідність встановлення 30-відсоткової квоти для жінок у партійних виборчих списках. Ця партія не тільки задекларувала у своєму статуті квоту для жінок у виборчому списку, а й дотрималася цієї квоти.

Це був надзвичайно важливий сигнал у суспільному житті України, адже саме таким чином жінки добилися успіху в сусідній Польщі, де завдяки квотам у партійних списках, які добровільно ввели партії, у Польський сейм і сенат вперше пройшло 20 відсотків жінок.

Введення 20-відсоткової квоти для жінок у партійному списку УРП «Собор» не було випадковістю, оскільки однією з тих, хто стояв біля витоків утворення цієї партії, була голова жіночої громадської організації – Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги пані Оля Кобець, яка брала активну участь у створенні програми партії.

Зважаючи на все зазначено та за умови дійсного прагнення реальних змін, які поліпшили б життя як усієї нації, так і жінок зокрема, маємо усвідомити — жінки з громадських організації повинні активно йти в політику.

Література

1. *Мілена Рудницька*. Статті, листи, документи.— Львів, 1998.— С. 111—113.
2. *Наталія Кобринська*. Вибрані твори.— К., 1958.— С. 318—319.
3. *Олена Теліга*. О, Краю мій...— К., 1999.— С. 85—97.
4. *Людмила Кочевська*. Нам далі йти дорогою одною.— К., 2003.

Oksana GURANYCH

Transcarpathian Regional Branch
of the Olena Teliga All-Ukrainian
Women's Society, Uzhgorod,
Ukraine

THE ROLE OF WOMEN'S NGOS IN ENSURING GENDER EQUALITY IN THE REGIONS OF UKRAINE

Annotation

The National Council of Women of Ukraine, formed in 1999, became a part of the International Women's Council. This way the Ukrainian Women's movement attained direct access to the international arena and ensured a tight relationship between the international women's movement and its main ideas, in particular the idea of parity democracy, gender equality and justice. The old values of the women's movement in the new conditions of historical development received a new life and support from international women's movement. This became the reason for appearance of a series of all-Ukrainian and international women's organizations, as well as local and regional ones.

Before the 2002 election campaign there were 18 female NGOs functioning in the Transcarpathian region, and we

had hoped that this quantitative success would transform into a qualitative one. Unfortunately, this has not happened. Just as before, the representation of the women in the regional administration is really low.

One of the reasons for the far from equal women's representation is the fact that the region's female NGOs lay the basic stress upon defending the rights and interests of women, not upon the role of a woman in Ukrainian society. Besides that, the goals of these organizations are humanitarian, professional, and national, and in most cases they are not connected to the question of ensuring equal rights and opportunities for men and women. Another factor that had a negative impact on the results of the elections was the speculation around the women's questions and the use of women for political purposes through women's NGOs created under the aegis of political parties.

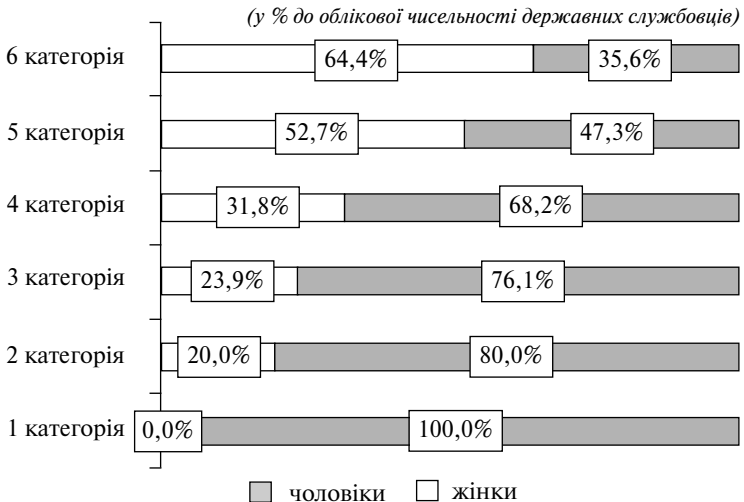
Марта ЧУМАЛО,
заступник голови Західно-
українського центру «Жіночі
перспективи»

ЖІНКА В ПОЛІТИЦІ. ПОГЛЯД ЗІ ЛЬВОВА

Гадаю, що нікого не здивую львівською статистикою: серед 81 депутата Львівської обласної ради є лише 6 жінок (що становить 7%), а серед 90 депутатів Львівської міської ради – 11 жінок (відповідно, 12%). Жодної жінки від Львівщини у Верховній Раді України попереднього скликання не було.

Офіційна статистика щодо участі жінок у виконавчій владі також сумна. Наводимо дані Львівського управління статистики:

Розподіл державних службовців – керівників у Львівській області за статтю та категоріями посад на 1 січня 2004 року

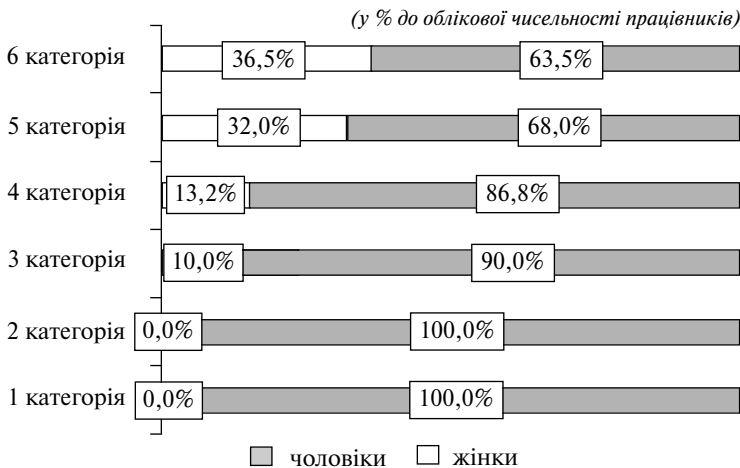
Розподіл державних службовців – спеціалістів
у Львівській області за статтю та категоріями посад
на 1 січня 2004 року

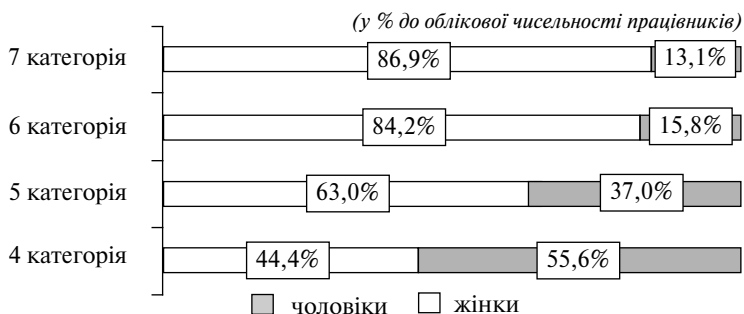
З наближенням до першої престиж категорії зростає – а от кількість жінок, навпаки, зменшується. Серед службовців першої категорії жінок взагалі 0% жінок.

Ще сумніше виглядає розподіл керівників органів місцевого самоврядування:

Розподіл керівників органів місцевого самоврядування
у Львівській області за статтю та категоріями посад
на 1 січня 2004 року

**Розподіл спеціалістів органів місцевого самоврядування
у Львівській області за статтю та категоріями посад
на 1 січня 2004 року**

Тут 0% жінок маємо вже для першої та другої категорій. А от низькокваліфіковану рутинну роботу щодо забезпечення щоденної діяльності органу місцевого самоврядування виконують переважно жінки.

Не думаю, що Львівщина щодо цього дуже вирізняється серед інших регіонів України.

Дозволю собі висловити декілька власних міркувань до питання «Жінка і політика». Насамперед наголошу, що мої зауваги стосуватимуться переважно діяльності жіночих громадських організацій.

Мабуть, нікого не здивую висловлюванням, що політика – це дуже великий бізнес. Так само, як не допущені жінки в Україні до великого традиційного бізнесу, не вельми їх чекають і в політиці. На жаль, в Україні у політику йдуть переважно заробляти гроші. Більше того, – заробляти великі гроші у «теплих» умовах. Тобто, саме через участь у політиці бізнес найшвидше і найпростіше може пролобіювати свої інтереси. Взагалі, цікаво було б коли-небудь проаналізувати зростання приватної власності депутатів та їхніх сімей за час перебування, наприклад, у Верховній Раді. Сумніваюся, що хтось із них збіднів.

Відомо, що пропорційна система є прогресивнішою за мажоритарну. Таким чином, після зміни у виборчому законодавстві України на користь першої системи

жінка, яка хоче стати депутатом ради будь-якого рівня, може досягти цього лише через списки політичних партій.

З цього приводу дозволю навести власний приклад. Я не є членом жодної партії. Даруйте за подібну аналогію, але для мене стосунки «я і партії» чимось подібні до стосунків «я (жінка) і чоловіки». Вибираючи чоловіка собі у партнери, переконалася, що майже всім з них чогось бракує... У одного погане минуле, у іншого — зв'язки, третій має погані звички і т. ін. Що ж, за такої ситуації, має зіграти у виборі вирішальну роль? Насамперед, я маю зацікавитися.

З 5 по 15 вересня Західноукраїнський центр «Жіноча перспектива» — організація, яку я маю честь представляти, — 6 жінок із Львівської області відвідали Польщу. Деякі з цих жінок вже займаються політикою (тобто є членами або працюють у партіях), а інші є активними громадськими діячками і не відкидають для себе у майбутньому політичної діяльності. Я була керівником української групи. Подібна група приїхала також із Литви, і всі ми мали нагоду спостерігати за передвиборчими змаганнями у Польщі (вибори до парламенту було призначено на 25 вересня, а Президента — на 9 жовтня). Таким чином, ми відвідували партійні штаби, зустрічалися з жінками-кандидатками від різних партій, обговорювали актуальні проблеми залучення жінок до політики, дискутували, навчалися.

І ось що я зауважила: усі українські учасниці, які представляли політичні партії, поводити себе так, як це типово для закоханих. Вони щиро захоплювалися своїми лідерами, малювали політичне майбутнє України в рожевих оптимістичних тонах і навіть коли в Україні Уряд було відправлено у відставку (а ми саме в цей час перебували у Польщі), наші учасниці щиро всіх переконували, що це якесь непорозуміння, що «все утрясється» і «все буде добре». Саме тоді я й подумала: «Які ж вони закохані у свої партії...». І саме тоді у мене народилася ця (визнаю, досить дискутивна) аналогія: жінки, вибираючи партії, ведуть себе майже так само,

як і при виборі чоловіка. А ви погодитесь, що значно легше вибрати партнера, якщо і з його боку є якісь знаки уваги, сигнали зацікавлення і т. п. А що ми маємо на практиці? Що роблять партії для залучення жінок у свої лави? З моєї точки зору, – нічого. Тобто партіям, насправді, абсолютно байдуже щодо того, скільки серед їхніх членів жінок, хто ці жінки і що слід робити, щоб їх кількість зростала.

Дозволю собі спрогнозувати, що після зміни виборчого законодавства жінок у радах всіх рівнів стане менше. У місцевій газеті «Поступ» у вересні 2005 року читаю: щоб потрапити у партійний список на прохідне (наприклад, п'ятдесяте місце) однієї з «правлячих» нині партій, необхідно внести 5 мільйонів доларів. Скажіть, будь ласка, скільки жінок може собі дозволити таку дорогу політику? І яким прибутковим має бути цей «бізнес», щоб покрити за 4 роки такий суттєвий стартовий капітал? Думаю, що і регіональні списки наповнюватимуться переважно бізнесменами, які зможуть оплатити місцеві партійні витрати.

Отже, знову одвічне запитання: що робити? Всередині нашої організації ми знайшли такі відповіді:

По-перше, працювати з жінками.

По-друге, працювати з партіями.

По-третє, лобіювати зміни у законодавстві.

По-четверте, працювати з чинною владою та ЗМІ.

Трохи деталізую.

Робота з жінками. Якщо ми хочемо, щоб кількість жінок у політиці збільшувалася, маємо надати можливість жінці:

1. Розібратися з політичною системою в Україні, зі змінами у законодавстві, зробити доступною інформацію про основні політичні партії в Україні, зокрема про порядок вступу до тієї чи іншої партії, умови членства і т. ін.

2. Пам'ятаючи, що хорошою підготовкою до політичної діяльності є взаємодія особи з громадськими організаціями, необхідно сприяти залученню жінок до громадської роботи шляхом популяризації: діяльності НДО, особливо жіночих, волонтерської діяльності,

через спрощення доступу до інформації про реально діючі громадські організації того чи іншого регіону, через підсилення самих НДО і т. ін.

3. Спростити процес самоідентифікації жінки у її бажанні (чи небажанні) йти у політику. Яким чином? Наприклад, зробити прозорою процедуру самовизначення того, що жінка мала б вміти, знати, могли для успішної самореалізації в політиці, а також, де та на яких умовах можна отримати ці знання та вміння. Я маю на увазі вміння, наприклад, саму себе успішно презентувати, вести дискусію, полемізувати, працювати з великими аудиторіями, базові іміджеві знання тощо.

4. Також ми, як представниці громадських жіночих організацій, маємо популяризувати ідею партійної приналежності серед жінок. Тобто, ми повинні, з моєї точки зору, показувати реальні і позитивні результати участі жінок у владі, адже штамп «брудна політика» досить популярний саме серед жінок.

Робота з партіями.

1. Необхідно підвищувати рівень уже існуючих членкинь уже існуючих партій. Як? Залучаючи їх до різного роду заходів, акцій, проєктів, навчань, тренінгів, що проводяться громадськими організаціями, особливо жіночими, надаючи їм інформаційну аналітичну підтримку для впливу на партії саме через них.

2. Проводити круглі столи та зустрічі з головами та лідерами партій з метою переконування їх у доцільності внести у статuti партій пункти про необхідність залучення жінок у партію та квоти у виборчих списках для однієї зі статей.

3. Донести до партій важливість публікацій своїх списків і обґрунтувань причин того, чому та чи інша особа посіла те або інше місце у списку.

Робота з лобіювання законодавства.

1. Дуже добре, що ми вже маємо закон «Про забезпечення рівних прав жінок і чоловіків та рівних можливостей їх реалізації». Там передбачена реальна можливість застосування тимчасових заходів. Сподіваюся, що з початком роботи нової Верховної Ради значно

реальніше буде домогтися внесення положення про квоти. Для цього, по-перше, необхідно привчити наших законотворців до думки, що квотування — це чи не єдина можливість, за нинішніх умов, збільшити кількість жінок у парламенті; по-друге, розгорнути загальну дискусію щодо варіантів квотування, а саме: певна кількість жінок рівномірно розміщена по всьому списку, пропорційно до кількості жінок-членів партії, 2) або фіксований відсоток від усього списку, 3) чи ж якісь інші варіанти.

2. Закінчується також термін реалізації багатостраждального Національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001–2005 роки. Наразі наша організація (Західноукраїнський центр «Жіноча перспектива») проводить аналіз реальних його результатів на Львівщині, водночас ми хочемо зініціювати суспільне обговорення виконання цього плану на Львівщині. Гадаю, що корисно буде також зорганізувати активне публічне обговорення наступного Національного плану дій (подібно, наприклад, до публічного обговорення Комплексної програми з протидії торгівлі людьми на 2006–2010). Важливо, зокрема, звернути увагу на внесення у зазначений документ низки заходів із сприяння залученню жінок до політики.

3. Певним кроком до реального залучення жінок до політики було б, на мою думку, також скасування депутатської недоторканності. Не секрет, що часто ця «пільга» стає чи не єдиною причиною, що спонукає багатьох українських чоловіків правдами і неправдами рватися до парламенту. Переконала, що скасування депутатської недоторканності позитивно вплине на збільшення кількості жінок у списках партій на прохідних позиціях.

Робота з владою:

1. Хорошим сигналом став Указ Президента України від 26 липня 2005 року «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок та

чоловіків». Жіночим організаціям необхідно ініціювати можливу співпрацю на виконання цього Указу (маю на увазі, наприклад, тренінги для державних службовців, спільну з владними структурами ідентифікацію шляхів до забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, обговорення певних локальних заходів, які мали позитивний результат, тощо).

2. Існуюча влада і сама нібито мала б розуміти, що жінки привносять у політику. Водночас важко переоцінити роль жіночих громадських організацій у додатковому «підказуванні» владним структурам цієї інформації. З іншого боку, найпоширенішим аргументом у дискусіях з держслужбовцями на тему малої кількості жінок у владі є: «Жінки не хочуть йти у владу». Варто було почути, як один місцевий лідер щиро переконував нас на круглому столі: «Ви собі навіть не уявляєте, яка то тяжка справа – бути у владі! Ми ж навпаки полегшуємо життя жінкам. Правильно роблять розумні жінки, що не хочуть йти у владу...»

Саме тому наша організація розпочала створення двох своєрідних довідників. Перший – для органів місцевого самоврядування. Там ми акумулюємо інформацію про жінок, які мають відповідну освіту, кваліфікацію, досвід роботи і найголовніше – бажання займати відповідальні посади в органах місцевого самоврядування. Це стане нашою відповіддю на твердження: «Жінки не хочуть йти у владу». Інший довідник – для засобів масової інформації. Тут ми розміщуємо контактну інформацію про впливових, знаних жінок Львівщини, які є експертами у найрізноманітніших галузях (економіка, право, екологія, філософія, точні науки і т. п.). Таким чином, ми полегшуємо роботу журналістам – якщо останні потребуватимуть експертних коментарів від спеціалістів певних галузей, їм не потрібно буде довго шукати, можна буде просто відкрити довідник та зателефонувати. У такий спосіб ми також змінюватимемо стереотипне зображення жінок засобами масової інформації. Сподіваємось, що у Львівських ЗМІ все частіше і частіше жінки виступатимуть у ролі експертів, а не «жертв».

3. Дуже важливо також проводити гендерні тренінги для журналістів з метою зміни стереотипного висвітлення жінок у пресі.

Хочу кілька слів сказати про речі, які, з досвіду роботи нашої організації, добре спрацьовують у полеміці з посадовими особами державних служб. По-перше, важливо володіти дуже конкретною ілюстративною місцевою статистикою, яка відображає реальний стан участі жінок у владі. І це нескладно — адже подібна інформація міститься у різноманітних вельми доступних довідниках, які щороку видаються, наприклад, обласним управлінням статистики. По-друге, важливо посилатися на чинне українське законодавство, яке зобов'язує сприяти зміні ситуації.

Наступне. Ми провели порівняльний аналіз українського та міжнародного (зокрема і європейського) законодавства. І, спираючись на його результати: 1) здатні наочно демонструвати, як набагато Україна відстає щодо гендерної рівності від прогресивних країн світу, 2) враховуючи євроінтеграційну орієнтацію нашої країни, «підказувати», яких саме показників потрібно досягнути, за якими критеріями оцінюється рівень гендерної рівності, які спеціальні державні органи з реалізації гендерної політики і у яких країнах функціонують.

І останнє. В Польщі я була вражена дуже малою кількістю політичної реклами на телебаченні. До виборів залишалось два тижні, а реклами було приблизно стільки, скільки у нас місяців за п'ять до виборів. Ми запитували у партійних штабах: «Чому так мало телевізійної реклами? — Дорого, — відповідали там. — Часто партії можуть скористатися тільки безкоштовним часом для реклами». Безкоштовні ж рекламні блоки організовано там так, що всі партії розміщують свої ролики в одному блоці, який з'являється в ефірі у конкретний попередньо анонсований час. Тобто, захотів виборець подивитись на всі партії, включив телевізор на півгодини — і легко їх усіх порівняв.

Хочу зауважити, що Польща нещодавно пережила процес переходу влади від лівих (Квасневський і Со-

ціал-демократична лівиця) до правих (партії «Право і справедливість» та «Платформа обивательська»). І під час цього процесу, що цікаво, не спостерігалось ніякого пресингу реклами, якихось великих політичних скандалів чи революцій.

У всіх штабах, на всіх зустрічах ми могли спостерігати певний рівень прозорості у фінансуванні кампаній. Я далека від ідеалізації польського виборчого процесу, але певний рівень прозорості дійсно існував. Ми могли вільно попросити роздруківку про фінансування кампанії тієї чи іншої кандидатки, тієї чи іншої партії. У Польщі відпрацьовані чіткі можливості, куди і скільки грошей можна витратити, також є обмеження щодо того, від кого ці гроші можна отримати. Я припускаю, що існують і в Польщі певні тіньові схеми, але щодо реклами — ми були просто вражені її, порівняно з нашими реаліями, «мінімалізмом».

Таким чином, можу зробити висновок: чим непрозоріші політичні процеси, тим важче суспільству, і громадським організаціям зокрема, впливати на них; що незрозуміліші мотиви рішень тих чи інших партій, то менше жінок бажає до них долучатися. (Але це вже тема інших семінарів — щодо прозорості та корупції у нашому суспільстві.)

Martha CHUMALO

West Ukrainian Centre
«Women's Perspectives», Lviv,
Ukraine

WOMAN IN A POLITICS: A LOOK FROM LVIV

Annotation

There are only 6 women (7%) among the 81 deputies of the Lviv regional Council, and only 11 women (12%) among the 90 deputies of the Lviv City Council. Not a single woman from Lviv is present in the Parliament of Ukraine.

Official statistics in relation to participation of women in executive power is also sad. According to the data of the Lviv

Department of statistics on January 1, 2004, 100% of civil servants -chiefs of the 1st category in Lviv region are men, and 80% of chiefs of the 2nd category are men; but among the civil servants-specialists of 7th category 79.8% are women, among 6th category – 71.9% are women.

The division of leaders at the local self-governments looks even worse. There we have 0% of women among the first and second categories. And the third category has only 10.0% women. Unskilled everyday routine work at local self-governments is executed mainly by women: there are 86.9% women among the 7th category of workers, 84.2% of woman among the 6th category.

I do not think that in this aspect Lviv differs very much from other regions of Ukraine.

I presume that after the coming elections in March, 2006, the number of women in Parliament and self-governments will be less than now. Why? In September, I read in the local newspaper «Postup» that to get a passable (50th) seat in a party list of one of the present ruling parties, it is necessary to bring in 5 million dollars. Tell me please, how many women will be able to afford such expensive politics? How profitable this business must be, to cover for 4 years such a substantial start-up capital. I think that regional lists as well will be filled mainly with businessmen who will be able to pay local parties expenses.

The eternal question is: what to do? Searching for an answer we in our organization have decided: to work with women, to work with political parties, to lobby for changes in the legislation, and to work with operating government and media.

A little into details.

I. If we want to increase women's participation in politics we have to simplify the following possibilities for women:

5. To understand the political system in Ukraine, changes in the legislation, and to open up information about main political parties in Ukraine, including, for example, information about the order of entry of this or that party, conditions of membership, etc.

6. Remembering, that a good preparatory basis for participating in politics is a person's cooperation with non-

governmental organizations, it is necessary to support involving women in public life and work (through the popularization of NGO work, especially women's NGO), through the popularization of volunteer work, through the simplification of access to information about really active NGOs in a particular region, through the strengthening of NGOs, etc.)

7. To simplify the process of woman's self-identification on either to go in a politics or not. How? For example, to make it possible for women to define what she should know and be able to do for successful self-realization in a politics, as well as where and under what conditions it is possible to get such knowledge and skills. I mean here knowledge, for example, of self presentation, conducting discussions, ability to work with large audiences, basic image making knowledge, etc.

8. Also we, as representatives of women's NGOs, should popularize the idea of political party affiliation among women. From my point of view, we have to show the real and positive consequences of women's participation indecision making, because the stamp «dirty politics» is popular enough, especially among women, to discourage participation.

II. Work with political parties.

4. It is necessary to promote the level of present women-members of already existing political parties. How? By engaging them in the different activities, actions, projects, studies, and trainings, which are conducted by NGOs and women's NGOs in particular, and by providing informational and analytical support for influence on parties.

5. To conduct round tables and meetings with heads and leaders of political parties with the purpose of persuading them to include in the party statute provisions articles addressing the necessity of women's involvement and quotas showing the number of female participants in electoral lists.

6. With our help parties should realize the expedience of women's participation in their work.

7. It is necessary to convince parties of the importance of the publication of their electoral lists and reasons why one or other person took this or that seat in a list.

8. During any contact with party activists (either during meetings with voters or during other actions) we (women's

activists) have to raise a questions about the ways of this concrete party and its seeing of promoting gender equality. Possibly, through the course of time such quantitative reminders will pass to the quality changes.

III. Work on lobbying the legislation.

4. It is very good, that now we already have the law «On ensuring _ equal rights and possibilities for women and men». There is a foreseen real possibility of the application of temporary positive measures. I think that at first, it is necessary to accustom our legislators to the idea, that in our present conditions quotas may be the only possible way to increase women's participation in parliament; secondly, to open __ a general discussion about the possible forms of quotas.

5. Realization of the National plan of actions on the improvement of the position of women and assistance to the introduction of gender equality in society during 2001–2005 __ will soon close. I think that it will be useful to organize active public discussion of the next National plan of actions (like, for example, public discussion of the Complex program on the elimination of human trafficking on 2006–2010). It is important in this document to pay particular attention to the support of women's participation in politics.

6. A step to the real involvement of women in politics would be, in my opinion, the abolition of deputy immunity. It is not a secret that this is often the only reason which induces a lot of the Ukrainian men to get to parliament in any possible way. I think that the abolition of deputy immunity would positively influence increasing of number of women in the electoral lists of parties on passable positions.

IV. Work with executive power:

4. The Decree of the President of Ukraine from July 26, 2005 became a good signal. Women's NGOs have to initiate the possible collaboration on implementation of this Decree (I mean, for example, trainings for civil servants, identification of ways of ensuring equal rights and possibilities for women and men jointly with governmental institutions, discussion of the local positive special measures, etc.).

5. From one side authorities have to understand what exactly women bring to power. It's hard to over-estimate the role of women's NGOs in delivering this information to them. From other side, the most widespread argument in discussions with authorities' representatives concerns the issue of a few women in power. We hear: «Women do not want to go into power». That is why it is important to support women who are willing to take positions in the governmental organs. Soon we plan to publish two reference books: one is a reference book on the «Professional women experts» and the other is a reference book, «Women's reserve», which addresses governmental structures. This will be our argument against the statement that «Women do not want to go into power». We hope that in Lviv women of media will be seen as experts more frequently.

6. We conducted a comparative analysis of Ukrainian and international (including EU) legislation. We show from one side, how far behind the progressive countries Ukraine is in the achievement of gender equality, and from the other side, we take into account the orientation of our country towards integration into Europe, and show which indexes need to be attained, what criteria is used for evaluation of the level of gender equality achievement, and what special state bodies are used to help implement gender policy work in other countries.

Тамара МАРЦЕНЮК,
аспірантка програми «Соціо-
логія» Національного універ-
ситету «Києво-Могилянська
академія»

**ДІАЛОГ «УКРАЇНА – ЗАХІД» У ГЕНДЕРНІЙ ПЛОЩИНІ:
ОГЛЯД ДИСКУРСИВНИХ МОМЕНТІВ СЕМІНАРУ
ПРО УЧАСТЬ ЖІНОК У ПОЛІТИЦІ,
АБО ЧОМУ НЕМОЖЛИВО ТАНЦЮВАТИ БАЛЕТ
НА ФУТБОЛЬНОМУ ПОЛІ**

*«Коли ми виходимо на футбольне поле і почи-
наємо танцювати балет, то нас не розумі-
ють. Там грають футбол. То ми маємо вивчи-
ти ті правила і трошки попробувати грати
по тих правилах і трошки їх міняти, так як
нам потрібно»¹.*

Лариса Полулях, «Прогресивні жінки»,
м. Вінниця

Вже із самої назви семінару «Жінки в політиці: між-
народний досвід для України» випливає, що західні ко-
леги — фахівці з гендерної політики — ділитимуться
своїм успішним досвідом впровадження гендерної рів-
ності. У даному випадку це ще й досвід так званих Пів-
нічних (Скандинавських) країн Європи, відомих чи не
найкращою в усьому світі гендерною ситуацією. Семі-
нар складався з чотирьох частин: вступного слова
представників державних структур України, виступів
гостей і дослідників з-за кордону, з Києва та регіонів
України. Таким чином, варто виділити три основних
дискурсивних поля, які розгорнулися навколо пробле-
матики з гендерної політики: перше (найбільш загаль-
не): гендерна ситуація в Україні і на Заході; друге:
вимальовує гендерну картину у столиці України та в
регіонах; третє: ґрунтується на взаємодії державних

¹ Тут і надалі подано дослівний транскрипт учасників дискусії.

структур з недержавним сектором — жіночими громадськими організаціями.

Західний досвід та українські реалії

На першій пленарній сесії «Міжнародний досвід політичної участі жінок» виступили дослідниці з Норвегії та представники міжнародних організацій в Україні (ОБСЄ, ПРООН), які досліджують та впроваджують гендерну рівність у нашій державі. Перший блок запитань-відповідей стосувався тематики використання західного досвіду гендерних перетворень на ґрунті українських реалій.

Після опису ситуації на Заході, підкріпленого практичними кроками реалізації гендерного питання та статистичними даними, постала низка запитань, на зразок: «Що треба зробити в Україні, аби покращити гендерну ситуацію?», «Який шлях обрати для впровадження гендерної рівності?» тощо.

Дискусивне поле відкрилося першим запитанням завідувачки кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія,» однієї з організаторок семінару, пані Світлани Оксамитної:

«Як відчувається різниця між парламентами, де депутатами є виключно або майже чоловіки, і парламентами, як у вашому випадку, де є 40% жінок? Тобто, що змінюється?»

У нас дуже часто говорять, що немає значення, якої статі депутат, головне, щоб він представляв інтереси своїх виборців. З вашої точки зору, що змінюється в парламенті, коли депутатами стає все більше жінок? Чи порушуються якісь інші питання, які раніше не порушувалися? Чи по-іншому відбувається сама процедура роботи парламенту? Наведіть декілька конкретних речей, які ми могли би тут також використовувати як аргументи у своїх вимогах щодо збільшення кількості жінок у парламенті».

Запитання адресувалося колегам з Норвегії. Першою відповідала Сульвайг Бергман з Північного інституту жіночих студій та гендерних досліджень. Вона зауважила, що ці запитання пані Світлани емпіричним

чином дослідженні та висвітленні у книзі «Рівні демократії? Гендер та політика у Північних країнах»², яку пані Сульвайг подарувала кафедрі соціології НаУКМА. Сульвайг Бергман назвала три основні особливості парламентів зі значною кількістю жінок:

«Коли критична маса жінок з'являється у парламенті — це десь 20–25% може бути або одна третя, після того, як така критична маса жінок створена, працює культура вже певна, є політична атмосфера і ця політична атмосфера змінюється певним чином. І дійсно, коли жінки у меншості, вони менш впевнені у собі, не можуть мати співпраці з іншими жінками. Тобто, на стратегічному рівні змінюється робота.

Коли ми говоримо про зміст, то наш проект показав, що питання про нормативно-правову базу законодавства про сім'ю — ці питання з'явилися на порядку денному, як тільки у нас стала велика репрезентація жінок у парламенті. І ще певні питання — це гендерна рівність, нормативно-правова база гендерної рівності. Ви повинні розуміти, що сьогодні міжнародні організації здійснюють певний тиск на багато країн, для того щоб запровадити нормативно-правову базу на практиці. Двадцять років тому це була інша ситуація...

І третє, як я вже говорила у своєму виступі, — це насилля проти жінок, сексуальні права, права на аборт — ці питання дійсно не були б на політичному порядку денному, якщо не було б великого представництва жінок у парламенті. Сьогодні ми дійсно маємо чоловіків — активістів політичних партій, які порушують ці питання. Але без жінок спочатку політичний порядок денний у Північних країнах був би дійсно іншим».

Інша норвезька дослідниця Елізабет Рог з Центру жіночих студій та гендерних досліджень університету Осло у своїй відповіді звернулася до досвіду саме Норвегії:

«Жінки стали більш впевненими. Це важливо. Коли меншини виходять на певний рівень, вся комунікація

¹ Christina Bergqvist et al. (eds.) *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*, Scandinavian University Press, Oslo, 1999.

в парламенті змінюється, спілкування змінюється. І наш досвід Норвегії показує, що коли було декілька жінок в парламенті, помітною була гендерна ознака спілкування в парламенті. Деякі депутати дозволяли собі грубі реакції, коли жінки виступали в парламенті з приводу певних ситуацій. Вже такого немає. Ми почали чотири роки назад цю роботу в парламенті. У нас є нова партія в норвезькому парламенті, партія від північного узбережжя Норвегії, де мова населення інша – груба. Представники цієї партії, які в основному чоловіки, виражали певні такі сексуально-статеві нюанси у виступах. У парламенті вже не можна бути таким гендерно перейманим депутатом, як це було раніше... Коли ми піднімаємо питання в парламенті, то це саме той спосіб, за допомогою якого ми піднімаємо це питання та даємо можливість жінкам використовувати свої права, як і чоловіки. Я думаю, що Норвегія – це велика країна, у нас є периферія і центр. Тому це питання стосується економічного розвитку усієї країни. І, дякуючи жінкам-політикам, організм, який працює наразі над розвитком економіки, промисловості та бізнесу на периферії свідчить про те, що вони покращили гендерну відповідність, там збільшилася кількість жінок. Вони починають зараз свій власний бізнес. І ситуація з жінками покращується у сфері бізнесу по всій країні. Є певні наслідки на багатьох рівнях».

Жіночі громадські організації та можливості впливу на державні структури

Окрім державних службовців та представників міжнародних організацій в Україні, на семінарі були присутні також представники жіночих недержавних організацій (таких, як Ліга жінок-виборців 50/50, Західноукраїнський центр «Жіночі перспективи», Всеукраїнський жіночий центр інформаційної та соціально-економічної адаптації, «Прогресивні жінки», «Чоловіки проти насильства» тощо). Так звані «групам тиску» на державні органи влади цікаво було знати, яким чином вони можуть впливати на державні структури, аби покращати гендерну ситуацію в Україні.

Президент Жіночої професійної ліги Олена Лазоренко звернулася до представників міжнародних організацій в Україні з таким практичним запитанням:

«Як ви вважаєте, які на сьогоднішній день існують конкретні механізми, конкретні практики, які би ви порадили, що можуть запровадити громадські організації, для того щоб підвищити участь жінок у політичному процесі, особливо маючи на увазі той процес, який відбувається у березні 2006 року?»

Керівник проекту з питань виборів та управління Координатора проектів ОБСЄ в Україні швед Мортен Енберг розпочав свою відповідь з того, що представництво ОБСЄ працює в різних регіонах України. Десять представників з регіонів України присутні наразі на цьому міжнародному семінарі. Пан Енберг апелював до практичної роботи ОБСЄ в регіонах:

«Ми започаткували ініціативу. Ми – організація, яка реагує на попит. Тобто, ми працюємо на прохання української влади. І нам треба мати оцінку потреб, базуючись на людях, з якими ми працюємо по регіонах, – а це незалежні контракти з регіонами. Базуючись на пропозиції з Кіровограда, ми зараз починаємо національні семінари для політичних партій, для того щоб підвищити жіночу участь у партійних списках перед парламентськими виборами... Переваги підвищення кількості жінок також додають до тих аргументів, що я висував, що більше представництво жінок якраз є тим аспектом, пов'язаним з демократичним розвитком, кращим економічним процвітанням. І ми сподіваємося, що це буде впливати таким чином, як казала Елізабет, що політичні партії зрозуміють, що вони зможуть мати політичні дивіденди, якщо будуть так чинити. І це також підвищить кількість жінок у списках політичних партій».

Керівник Програми рівних можливостей ПРООН в Україні Лариса Кобелянська чітко сформулювала можливості та переваги громадських організацій порівняно як з міжнародними організаціями, так і державними структурами. По-перше, п. Лариса велику увагу звер-

нула на ініціювання жіночими НДО внутрішньо- та міжпартійного діалогу:

«Перш за все, що можуть зробити громадські організації і чого не можуть зробити державні структури, і чого точно не можуть зробити міжнародні організації — це запропонувати і налагодити внутріпартійний діалог. Власне сьогодні, коли будуть формуватися списки, є абсолютна можливість для жіночих громадських організацій спровокувати, ініціювати і — якщо навіть хочете — ініціювати саме цей діалог, саме ці ідеї для обговорення всередині політичних партій. Я знаю, що деякі політичні партії мають власні жіночі організації, і для них це — історичний шанс. Ті політичні партії, які не мають жіночих організацій, мають жінок, які, безумовно, є політично соціально активними. Інакше вони не були б членами партій сьогодні. Це абсолютно очевидно. Якщо вони відчують своє недопредставлення всередині цієї партії, якщо вони відчують і розуміють, що втрата можливості сьогодні обернеться для них економічними, соціальними і політичними збитками завтра, вони мають це робити сьогодні.

На мою думку, дуже ефективними є міжпартійні діалоги. Власне партія всередині самої себе є, до певної міри, закритою структурою, там є корпоративний внутріпартійний інтерес, домінують певні цінності. Але якщо партії виходять і сідають за круглий стіл, то вони цього не демонструють. Вони вже так чи інакше змушені демонструвати свою толерантність, свою відкритість, прозорість і так далі. Але принаймні я жодного разу не чула, не читала, не бачила і навіть не здогадуюся, чи був в Україні хоча б один міжпартійний діалог кількох — я вже не кажу всіх ста сорока з чимось партій — але хоча б тих, які претендують сьогодні на місця в парламенті. Діалог з приводу того, яким чином вони будуть забезпечувати ті конституційні норми, які вони планують реалізовувати як політична сила. Поставити треба це питання. Це можуть зробити жіночі організації. Повторюю, держава не буде ставити партіям таке питання.

Партії як виразники та носії певної політики, жодна з них не записала, що вона буде дискримінувати жінку. Жодна

не написала, що вона буде порушувати права людини, жодна не написала, що вона не буде дотримуватися міжнародних норм та стандартів. Треба загострити і поставити запитання: як саме вона збирається це зробити. Це життєва і актуальна позиція сьогодні для жіночих організацій».

Другий дієвий механізм, який назвала Лариса Кобелянська, — це проведення якісної аналітики гендерної ситуації в державі:

«Наступне — аналіз політичних програм. Це надзвичайно дієвий інструмент і механізм. Ніщо так не вражає, не підтримує або не знищує, як вчасно поданий об'єктивний, професійний аналіз. Жіночі організації сьогодні мають потенціал робити аналітику, чудову аналітику. Ми тут за столом бачимо власне тих жінок-аналітиків, які роблять фантастичні міжнародні доповіді... Абсолютно виправдано, щоб такий потенціал був застосований як метод».

По-третє, слід *«скористатися тими механізмами, які закладає сьогодні законний указ президента. Закон — це єлишень інструмент. Можна зробити конституційне подання. Як або чому політичні партії не виконують вимог закону про вибори, закону про рівність, конституцію України і не формують список? Таке можуть робити колективно жіночі організації. Таке подання може робити навіть одна людина. Але це є реальний механізм і в усьому світі жінки власне в такому полі і діяли. Вони використовували ті механізми правового впливу, якщо закон дає право — ним треба скористатися.*

У нас є 161 стаття Кримінального кодексу, яка карає за сексуальні домагання і за порушення прав людини за сексуальною ознакою. Ми моніторили за 14 років незалежності — жодного судового позову, я не кажу навіть справи — за цією статтею не було... В той час, коли жіночі організації у своїх доповідях пишуть про статистично чисельні факти порушення. Звернень немає. Жіночі організації в даному випадку нічого не роблять, вони це ігнорують».

І насамкінець, як зазначила Лариса Кобелянська, не варто забувати про діяльність та можливості громадських організацій у регіонах України:

«І останнє — це регіональний рівень. Звичайно, для жінок більше шансів пройти в депутати регіонального і місцевого рівня. Але тут бажано не кількісний, а якісний рівень представництва. Жіночі організації, які сьогодні мають представництва і осередки в регіонах, я думаю, мають значно більше шансів, ніж ті, які таких представництв не мають».

Впровадження гендерної рівності: діяльність на регіональному рівні

На семінарі були присутні учасники з регіонів, що підкреслило важливість гендерного питання не лише у столиці, а і на периферійній частині України теж. Виступи учасників з Вінниці, Запоріжжя, Львова, Закарпаття показали, що для них гендерне питання не є маргінальним.

Наприклад, Лариса Полулях з Вінниці («Прогресивні жінки») зауважила, що в організаціях питання приходу жінок до влади вирішується конкретними діями. Зокрема, активістки НДО *«активно почали боротися з жіночою бідністю»*, розвивати жіночий бізнес — організовувати бізнес-тренінги для жінок, надавати їм юридичну консультацію, проводити тренінги для підвищення жіночої самооцінки, впровадили жіночу школу політика.

Щодо Вінниці, яка, до речі, з усіх регіонів була найбільш представлена на семінарі, п. Лариса Кобелянська зауважила:

«Вінниця була першим містом в Україні, де гендерним рухом перейнялися чоловіки. І перший в Україні центр «Чоловіки проти насильства», який спрямовано працює не лише на запобігання тепер уже насильству щодо жінок, а й щодо чоловіків. І займається профілактикою таких форм дискримінації гендерної, які стосуються чоловіків залежно від їх гендерних проблем. Так само, як і надзвичайно величезну роль відіграв в Україні щодо активізації взагалі чоловіків щодо обговорення цієї проблеми. І дійсно цей приклад є фантастичним. Тут є п. Володимир Козлов — директор цього центру».

Пан Козлов поділився своїми думками з приводу гендерного питання та описав роботу організації, яку він очолює:

«Як представник чоловічої громадської організації «Чоловіки проти насильства», Вінниця, я хотів би почути думки відносно того, а що ж ми, чоловіки, які є гендерно чутливими, так би мовити. Ми прикидаємося, принаймні, гендерно чутливими, намагаємося бути. Що ми можемо зробити, аби наші жінки отримали більший доступ до політичних прав?»

На мій погляд, більш корисним було б розглядати не шлях жіночих організацій до влади, а шлях чоловічих і жіночих, і взагалі різних організацій разом до влади. Тому що от ми проводили таке опитування: як жінки і чоловіки реагують на те, що жінки ідуть у Верховну Раду? Ну, у мене дружина — президент жіночої феміністської організації теж ходила на вибори у Верховну Раду і у місцеву раду. Тобто, ми вирішили подивитися, як вони на практиці працюють. Це наш практичний досвід. І я можу сказати, що люди досить таки застережливо дивляться на те, що представник жіночої або чоловічої окремої організації щось робить в політиці. Тому що, коли це припустимо в громадському житті, вони вважають, що це не припустимо в політичному.

Тому, на мій погляд, єдиний шлях — так би мотиви, «искать попутчиков среди врага», тобто, жінкам треба знайти чоловіків, які б разом з ними заявили, що так, ми разом йдемо на вибори, не окремо жінки та окремо чоловіки, а саме разом, тому що у нас спільна платформа, спільна позиція, і тому що ми теж з цього отримаємо певний зиск. Ми, чоловіки, від цього.

А цей зиск є тому що коли жінки приходять до політики, змінюється чоловічий склад і манера поведінки. Коли відсутні представники жіночої статі у будь-якому чоловічому колективі, ця поведінка стає більш агресивною, більш жорсткою, менш демократичною. І навіть одна жінка змінює ситуацію дуже сильно. І багато кому з чоловіків не подобається зараз така жорстка, агресивна політика. І треба їм показати, що присутність жінки дасть їм підтримку. Я думаю, що це теж позитивний момент був би».

Можливості лобіювання інтересів жінок

У дискурсивному полі «державні структури versus громадські організації» цілком логічно постало питання лобіювання інтересів жінок. Олеся Сунгурова (заступник начальника управління у справах сім'ї, молоді та спорту Облдержадміністрації м. Запоріжжя) звернулася до головного консультанта Комітету Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції Сергія Плотяна з таким запитанням:

«Жінки в парламенті повинні пам'ятати, що вони ще можуть лобіювати інтереси жінок в парламенті, не забувати про це. Можливо, питання до представника апарату Верховної Ради. Наскільки можуть чоловіки, наскільки це реально, наскільки це не міф, лобіювати інтереси жінок в парламенті?»

Сергій Плотян спочатку описав ситуацію з гендерним питанням у Верховній Раді:

«На жаль, зараз я маю констатувати, що немає кому лобіювати, навіть серед жінок у парламенті. Я маю на увазі серед депутатів немає кому лобіювати питання гендерної рівності в парламенті. 2004 рік, я вважаю, був гендерним для Верховної Ради. Було проведено цілу низку семінарів різними фондами і донорами: і ПРООН проводив цілу низку семінарів, і Програма сприяння – там і тренінги були, і семінари. Було випущено практичний посібник. Це те, що – скажімо так – широкому загалу не було відомо. А те, що було відомо, – це День Уряду, Парламентські слухання, відхилення трьох альтернативних законів, фактичний провал одного разу. Наступного разу – хоча б один прийняли за основу. Заходів було дуже багато, але показали вони наступне: парламент як відображення суспільства сприймати гендер не готовий. Значить, працювати треба в цьому сенсі».

Далі п. Плотян перейшов власне до сприйняття процесу лобіювання на Заході та в Україні:

«А лобіюванням взагалі за класичною схемою займаються певні групи. Просто у нас слово «лобіювання» іноді має такий не дуже гарний характер: «дивіться на нього, він лобіює чийсь інтереси». Кожен лобіює чийсь інтереси.»

Просто є європейський світовий досвід цивілізованого лобіювання інтересів. В даному випадку треба шукати групи депутатів, які могли б підтримати. Але вже, можливо, не в цьому скликанні. Будемо працювати на майбутнє. Досвід якісного лобіювання, я вважаю, ПРООН продемонстрував».

Рівність між чоловіками та жінками, або що таке гендер?

Керівник магістерської програми з політології НаУКМА Сергій Кисельов спровокував іншу дискусію простим запитанням: «Що ж таке гендер?»

«У своїй доповіді пані Сунгурова використовувала слово «гендер», але казала виключно про жінок. Так само, я почув дуже цікаву статистику від пана Плотяна, але ця статистика стосувалася виключно жінок, і жодні інші гендери навіть не згадувалися. Тому питання: «Що ж таке гендер?»

Дійсно, на семінарі серед доповідачів були переважно жінки. Отож, спочатку «жіночий» погляд на запитання пана Кисельова.

Олеся Сунгурова відповіла:

«Гендер – це рівність між чоловіком і жінкою. Я говорила в контексті жінки лише тому, що сьогодні наша тема про жінку в політиці... Але я ніскільки не зменшую ролі чоловіків. Як сьогодні кажуть про те, що, можливо, скоро ми будемо піднімати тему ролі чоловіків у політиці або зменшення прав та обов'язків у відношенні до чоловіків».

Лариса Кобелянська апелювала до так званої «історичної справедливості»:

«Питання пана Кисельова у мене відтворило такий спогад. У шведському парламенті обговорювалося якесь питання і депутати шведського парламенту його перевели у площину гендерних відносин. Виступало дуже багато жінок. І чоловіки підвелися і сказали: «З позиції гендерної рівності ми також будемо намагатися зараз давати свої оцінки, точку зору». Але питання стосувалося якраз тієї проблеми, що більше хвилювала жінок. Тоді одна з депу-

таток підвелася і сказала: «Сто п'ятдесят років ви в парламенті мали таку більшість, яка дозволяла вам вирішувати усі питання. І не чути голосу жінок. Тепер ми маємо право говорити, і щоб ви слухали нас». Я не належу до числа тих людей, яких можна звинуватити, що я чи чоловічий, чи жіночий шовінізм нав'язую. Але я думаю, що є такі питання гендера, які в певних ситуаціях і в певних умовах можуть лобіюватися дійсно однією статтю. І в даному випадку є ще момент історичної справедливості, скажимо так. Це не смішно. Тому що протягом досить тривалого історичного часу жінки дійсно не мали можливості свої захищати права і навіть говорити про такі можливості... Є питання, де жіночий гендер найбільш ущемлений. Це — питання державної служби, представництва жінок».

Елізабет Рог говорила про досвід Норвегії:

«Для мене наш досвід у нашій культурі є таким, що чоловіки позиціонували себе як людські істоти, в той час як жінки саме висунули себе як гендер, як стать. Тому один з кроків прогресу буде такий, що чоловіки почнуть розглядати себе як гендер, а не як ту частину, що представляє людство як таке».

Радник міністра України з питань сім'ї, дітей та молоді Тамара Мельник спрямувала дискурс в аналітичне русло:

«Поставимо розгляд питання інакше: Україна у небезпеці, гине демократія, відсутність гендерного підходу. Реформування і оновлення країни. Згубність ситуації без участі в ній жінок, або рівності жінок і чоловіків. Правове регулювання країною. Втрата ресурсів в країні. Відсутність аналізу гендерного фактору. І інакше — ми будемо ще говорити один одному пошепки, як ми говоримо, найменше ще п'ятдесят років. Або прямо: безграмотність українського парламенту з гендерної проблематики. Або мислення українського парламенту не на рівні європейському. Поки ми не будемо про це говорити, про це писати і на цьому акцентувати, будемо жіночками сидіти ще дуже довго тут з вищою освітою, докторами наук, цяцьками займатися. Я знову повторюю, як сидів

помічник президента. Коли йому сказали, що якщо буде нерівність за сірі і карі очі, то треба, щоби парламент прийняв закон, що за сірі та карі очі мають бути норми, які б вирівнювали становище. Замок — і десь дівся, і пішов читати книжку, що там написано.

Коли ми приступили до гендерної експертизи, у нас не було жодного юриста, який читав брошуру з гендера. Ми сьогодні маємо і у вашій установі юристів, які цікавляться питаннями гендера... Ми фактично маємо рівень докторів наук, які не бачать гендерної реальності. Чи можуть сьогодні працювати наші вищі школи на відповідному рівні? Чи можуть вони йти в Європу?»

«Чоловічий погляд» на запитання «Що таке гендер?»— розкрив Сергій Плотян. Розпочавши з жартівливих речей, він перейшов до конкретних прикладів дискримінації чоловіків в Україні та світі:

«Для мене представництво жінок буде позитивним з точки зору егоїстичної. Я вважаю, що смертність, більша у 4 рази серед чоловіків,— це неправильно. Жінки будуть краще доглядати за чоловіками, якщо у них буде достатньо представництва.

Для мене гендер — це все-таки рівність чоловіків і жінок. Наприклад, я вичислив у статуті нашої профспілки Верховної Ради таке положення. (У мене просто дочка йшла у школу у перший клас першого вересня.) Написано, що може надаватися один день відгулу матері. А чому матері? В Конституції написано — рівність. У Кодексі законів про працю що написано? Там, до речі, написано — батькам. Одному з батьків. То чому матері?»

Є така справа — Європейський Суд з прав людини. Девід Віліс проти Сполученого Королівства. Закон до 2000 року у Великобританії надав досить серйозні пільги вдовам. А він був вдівцем, овдовів. І та робота, яка йому пропонувалася, давала стільки грошей, що це було менше, ніж соціальна допомога. Він пішов за допомогою, але отримав її у декілька разів меншу, ніж вдови. Він звернувся до органу. Орган сказав: ось тут написано — і ми виконуємо. Він звернувся до Європейського Суду з прав людини.

І не він один. Там було десь два десятки звернень. Його справа була, так би мовити, модельною, на його користь все було вирішено. Всі інші справи автоматом задовольнила сторона Великобританії. Десь протягом року Великобританія була змушена те положення, яке дискримінує чоловіків, відмінити».

Гендерні особливості корумпованості в Україні

Незалежний консультант, помічник координатора проєктів ОБСЄ у Запорізькій області Денис П'ятигорець запропонував емпірично перевірити, чи більший рівень моральності жінок в Україні, з чого виникла тема рівня корумпованості жінок та чоловіків:

«У мене з'явилася одна ідея — серед поточних довгих корупційних скандалів зробити аналіз — процентне співвідношення жінок і чоловіків, які при владі, замішаних у корупційних скандалах чи проти яких була відкрита судова справа у звинуваченні в корупції. Ясна річ, в процентному співвідношенні кількість жінок буде значно менша. В Запорізькій області, наприклад, немає жодного скандалу, немає жодної судової справи з приводу жінки, працівника місцевих органів влади чи працівника державних органів влади. Це знову ж таки свідчить про те, що жінки в цьому плані більше моральні, ніж чоловіки».

Тематику гендерної особливості корумпованості в Україні підтримала Лариса Кобелянська:

«Я не знаю, наскільки можна довіряти цій інформації — вона ніде не друкувалася. Але видається так, що в Генпрокуратурі України немає жодної справи, де б фігурантом була жінка. В 1999 році в Україні Світовий банк проводив конференцію. Однією з тем була — «Участь громадськості у подоланні корупції». Темою, яка викликала найбільший опір наших українських чиновників та яка найбільше була підтримана іноземними представниками, — була участь громадських організацій. Мова йшла про те, що, за дослідженнями Світового банку, є статистика, яка свідчить, що чим більше жінок залучено на рівні прийнят-

тя рішень, тим менша кількість корумпованості країни. Ці цифри озвучували, це викликало найбільший опір. Чиновники не хочуть цього знати. Можливо, ця інформація для них небезпечна. Я думаю, що якраз жіночі громадські організації могли б взяти на себе ініціативу досліджень на такому рівні».

Крапку у дебатах про те, варто чи не варто залучати чоловіків та чоловіче запитання до гендерних дискусій поставив сам ініціатор цього питання п. Сергій Кисельов, підсумувавши усе, сказане на семінарі, на мій погляд, ключовою фразою гендерної тематики:

«Я вважаю, треба прагнути до того, аби рівно — чоловіки та жінки представляли все людство».

Отже, як показали виступи та дискусії учасників семінару, українським дослідникам, активістам та державним службовцям є над чим попрацювати, аби наблизитися до західної гендерної ситуації. Варто пробувати як міняти ставлення суспільства до гендерної проблематики, так і грати «чоловічі ігри.» Адже, як слушно зауважила пані Лариса Полулях: *«Коли ми входимо на футбольне поле і починаємо танцювати балет, то нас не розуміють. Там грають у футбол. То ми маємо вивчити ті правила і трошки попробувати грати за тими правилами і трошки їх міняти, так, як нам потрібно».*

У стінах «Кієво-Могилянської академії», університету, де відбувався цей міжнародний семінар, існують жіночі футбольні команди. Студентам читаються курси з гендерних досліджень. За тиждень до семінару Президент України Віктор Ющенко підписав Закон «Про гендерну рівність між чоловіками та жінками в Україні». Дослідження травня 2005 року показали, що населення України, в принципі, готове до гендерних партійних квот.

Перші кроки зроблено. Слід просто сміливо йти далі.

Tamara MARTSENYUK
National University of «Kyiv-
Mohyla Academy», Kyiv,
Ukraine

UKRAINE – WEST DIALOGUE IN GENDER ASPECT: REVIEW OF DISCOURSE ON SEMINAR ABOUT WOMEN’S PARTICIPATION IN POLITICS

Annotation

From the topic of seminar «Women and Politics in Ukraine – Benefiting from International Experience» it is obvious that foreign colleagues who are experts in gender politics will share their successful experience of gender politics implementation. Moreover, it is also the experience of so called Northern (Scandinavian) countries in Europe that are famous of one of the best gender situation in the whole world. Seminar consisted from four parts, i.e. welcome speeches of representatives of Ukrainian government services, speeches of guests and researchers from abroad, from Kyiv, and regions of Ukraine. That is why we should emphasize three main discourse areas that appeared around the topic of gender politics. First of them (the most general) is connected with gender situation in Ukraine and in the West, second one shows the gender situation in the capital of Ukraine and in the regions, and third one is based on the cooperation of government services with non-government sector – women’s NGOs.

Western Experience and Ukrainian Realities

On the first plenary session «International Experience of Women’s Political Participation» researchers from Norway and representatives of international organizations in Ukraine (OSCE, UNDP) that implement gender equality in our country made a speech. First questions were connected with using of Western experience in gender transformation on the basis of Ukrainian realities. Svitlana Oksamytna (Department of Sociology, Head, National University of «Kyiv-Mohyla Academy») asked about the difference between

Parliaments where deputies are mostly men (like in Ukraine) and Parliaments where there are 40% of women.

Colleagues from Norway are supposed to answer. Solveig Bergman (Nordic Institute for Women's Studies and Gender Research, Oslo) noticed that these issues have been analyzed in the book «Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries»¹ that Ms. Solveig presented to NaUKMA Department of Sociology. In general, Solveig Bergman named three main characteristics of Parliaments with high percentage of women:

1) special political atmosphere (when critical mass of women is created they become more confident and can work strategically);

2) questions about family legislation have been raised (legislation of gender equality);

3) violence against women, sexual rights, and abortion rights – these questions appeared on the political agenda only after women came in Parliament.

Other Norwegian researcher Elisabet Rogh (Centre for Women's Studies and Gender Research, Oslo University) appealed to the example with Norway. She told that when minorities came on the certain level the whole communication changed. Besides, we can speak about the economic development of the country both in the center and at the periphery that supports the idea of improvement the whole gender situation. Elisabet Rogh also told about some new tendencies, i.e. women began their own business. So, they became active not only in politics but also in economics.

Women's NGOs and Possibilities of Influence on Government Services

Representatives of Ukrainian NGOs (such as «League of Professional Women», «League of Women-Voters 50/50», Eastern Ukrainian Centre «Women's Perspectives», «Men against Violence», and so on) also participated in seminar.

¹ Christina Bergqvist et al. (eds.) Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries, Scandinavian University Press, Oslo, 1999.

They were interested how NGOs could influence on government services in order to improve the gender situation in Ukraine. The President of «League of Professional Women» Olena Lazorenko inquired persons from International organization in Ukraine about mechanisms and practices that can be used by NGOs for increasing the number of women in politics.

Marten Ehnberg (Elections and Governance Project Manager, the OSCE Project Coordinator in Ukraine) appealed to the practical work of OSCE in Ukrainian regions. They started national seminars for political parties to increase women's participation before elections. In this example it was the initiative from Kirovograd. So, Mr. Ehnberg noticed that OSCE is the organization that reacts upon different initiatives from the Ukrainian side. He also added that high representation of women in politics is the aspect connected with democratic and economic development of the country. Very soon the political parties will understand that they will have political dividends from the high percentage of women in party lists.

Larysa Kobelyanska (UNDP Ukraine, Head of the Equal Opportunities Programme) formulated the possibilities and advantages of NGOs clearly and practically. First of all, Ms. Larysa paid large attention to intra- and inter-party dialogue. NGOs should initiate this kind of dialogue gathering parties on the round table to discuss different problems (connected for example with women's rights) and the ways the parties are supposed to solve them. The second mechanism is qualified analysis of gender situation in Ukraine. Thirdly, NGOs should use mechanisms of legislative influence that the law gives. Ms. Kobelyanska used such example. There are data about cases of sexual harassment in Ukraine but on the other hand there is no court examination. That is why we may suppose that NGOs don't act efficiently. And finally, as Larysa Kobelyanska said we should not forget about activity on the regional level. Women's NGOs that have their representatives on the regional level have more chances to participate in political life of Ukraine.

Implementing of Gender Equality: Activity on the Regional Level

On the seminar there were a lot of participants from different regions of Ukraine (Vinnytsya, Zaporizhzhya, Lviv, and so on) that demonstrated the importance of this issue also at the periphery.

For instance, Larysa Polulyakh from Vinnytsya («Progressive Women») told that the questions of women's participation in politics are being solved by concrete actions. NGOs' activists started to fight with women's poverty, to develop women's business, to organize different trainings for women.

What about Vinnytsya, Ms. Larysa Kobelyanska drew attention to the fact that it was the first city in Ukraine where men actively supported gender movement. And first men's organization «Men against Violence» work there to prevent violence against both men and women. The Head of NGO «Men against Violence» Volodymyr Kozlov described briefly the activity of organization. He raised the question of gender sensitivity: What should men do in order to help women? According to his opinion, any homogeneous men's group is more aggressive and cruel, less democratic than the same group with at least one woman. And most men dislike such type of behavior. According to the experience with his NOG, Volodymyr Kozlov said that a lot of men are eager to cooperate with women's NGOs. He concluded that both genders ought to unite their forces to achieve success.

Lobbying Possibilities of Women's Interests

In the discourse field «government services versus NGOs» appeared the issue of lobbying of women's interests. Olesya Sungurova (Vice-director of the Regional State Administration, Zaporizhzhya) asked Sergiy Plotyan (Chief Consulter of the Committee of Verkhovna Rada in the Questions of European Integration, Kyiv) about the real possibilities of women in the Parliament being lobbied by men.

First of all, Sergiy Plotyan described the gender situation in Ukrainian Parliament. 2004 year was «gender» year for

Verkhovna Rada. Nevertheless, there were a number of seminars, some books were published, and still Ukrainian society is not ready to perceive gender issues. Talking about lobbying, women should look for some groups of deputies that could support them in promoting interests. This is the European way of civilized lobbying. According to Sergiy Plotyan, UNDP demonstrated the experience of qualitative lobbying.

Equality between Men and Women or What is Gender?

The Head of the Mater Program in Political Sciences, NaUKMA Sergiy Kiselov provoked other discussion by his question «What is gender?» The point is that speakers were talking about equality between sexes but named only women. Mr. Kiselov reminded that there is more than one gender and we should not forget about this.

Larysa Kobylyanska appealed to so called «historical justice.» She gave the example with Swedish Parliament where gender issues were discussing. Mostly women were speaking about different issues. And then men said that such as the main topic is gender equality they also would like to participate in these debates. One women-deputy got up and said, «During 150 year you had so large minority in our Parliament that you could solve a lot of problems and don't hear women's voices. Now we have the right to talk and you should listen to us». Larysa Kobylyanska concluded that there are issues that in some situations may be lobbied by only one gender. And there are questions where the women are most infringed.

Tamara Melnyk (Advisor of Minister of Ukraine for Family, Children and Youth) put the question in more radical way, «Ukraine is under danger. Democracy is being killed. Lack of gender approach.» We need a number of analytical researches such as most professors can't identify the problem at all.

Sergiy Plotyan demonstrated some good examples of gender equality. It is the famous case of gender discrimination on the state level in UK called «David Willis v. UK.» European Court of Human Rights supported the gender

equality principal and forced UK changed the discrimination law about widow's benefits.

Gender Aspect of Corruption in Ukraine

Denys Pyatygorets, Assistant of the OSCE Project Coordinator in Ukraine in Zaporizhzhya oblast proposed to prove empirically the higher level of Ukrainian women's morality. So, the other topic of discussion was about the comparison of corruption level between men and women. As Mr. Denys Pyatygorets told, in Zaporizhzhya oblast there is no scandal connected with women in politics. On the other hand, we can assume that this is because there are only few women involved in government services.

* * * * *

The whole discussion was concluded by Sergiy Kiselow that initiated debates about definition of gender. He just said, «I believe that we should strive for the situation where both men and women could represent the humanity.»

As speeches and debates showed, Ukrainian researchers, activists, and state employees have a lot of work to do in order to approach to the Western gender situation where the level of women's participation in politics is much higher. First of all, different aspects of society's attitude to gender issues should be studied and researched in detail. Then we should try to change public opinion towards gender situation. Of course, sometimes there will be the need to play «men's games» with strict rules. But it is the long step-by-step way and we should go ahead bravely.

List of contacts

Ella LAMAKH, Director of the Department of the Ministry of Sports, Family and Youth
Tel. (+38044) 289-03-66

Olena BONDARENKO, MP, Head of the All-Ukrainian NGO «Women for Reforms»
Olena.Bondarenko@rada.gov.ua

Iryna SYNNAVSKA, Deputy Head of Zhytomyr Regional State Administration
http://www.zhitomir-region.gov.ua/kerivn.php?bio_synyavska

Solveig BERGMAN, Nordic Institute for Women's Studies and Gender Research, Oslo, Norway
solveig.bergman@nikk.uio.no

Elisabet ROGG, Centre for Women's Studies and Gender Research, Oslo University, Oslo Norway
u.e.rogg@skk.uio.no

Marten EHNBERG, Elections and Governance Project Manager, the OSCE Project Coordinator in Ukraine, Kyiv, Ukraine
marten.ehnberg@osce.org

Larysa KOBELYANSKA, UNDP Ukraine, Equal Opportunities Programme, Kyiv, Ukraine
larysa.kobelyanska@undp.org

Jana SVERDLJUK, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo Norway
jana.sverdljuk@nikk.uio.no

Sergiy PLOTYAN, Chief Consultant of the Secretariat of the Verkhovna Rada of Ukraine Committee in European Integration, Kyiv, Ukraine
plotyan@rada.gov.ua

Natalia LAVRYNENKO, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Oksana KYSELIOVA, Institute of Philosophy, National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine

Svitlana OKSAMYTNA, National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv, Ukraine
oksamyt@ukma.kiev.ua

Olena LAZORENKO, Senior Researcher, Institute of Philosophy National Academy of Sciences of Ukraine, President of the NGO «League of Professional Women», Kyiv, Ukraine
lpw@iatp.org.ua

Lilija GUK, NGO «Dobrosusidstvo» Council, «Forming of the gender-balanced relations through educational institutions» Project, Sevastopol, Ukraine
guk@souz.us

Svitlana SULIMOVA, Municipal Centre for Family, Children and Youth, Vinnytsya, Ukraine
radaadar@mail.ru

Olesya KYRYLENKO, Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine
olesya_kirilenko@mail.ru

Oksana GURANYCH, Trans-Karpatian Regional Department of the All-Ukrainian Olena Teliga, Uzhgorod, Ukraine
guranich@tn.uz.ua

Marta CHUMALO, Western Ukrainian centre «Women's Perspectives», Lviv, Ukraine
marta@women.lviv.ua

Післямова

Представлені на семінарі доповіді, що лягли в основу цього збірника, порушили цілу низку питань, від розв'язання яких залежить наближення українського суспільства до стану гендерної рівності. Аналіз реалій гендерних відносин в Україні як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях дав можливість глибше розкрити причини, суть та окреслити основні шляхи подолання не вельми позитивної ситуації, яку спостерігаємо сьогодні.

Узагальнюючи, можна сказати, що однією з основних причин того, що проблема гендерної рівності все ще не набула політичного значення в українському суспільстві — це є несприйняття її як складника процесу демократизації та реалізації прав людини. Незважаючи на тривалу співпрацю в рамках проєктів Ради Європи та проголошений курс на європейську інтеграцію, наша держава ще не досягла рівня європейських вимог у сфері гендерної рівності. Гендерні перетворення у політико-правовій системі і в суспільстві в цілому — процес складний і тривалий. Водночас, забезпечення рівного доступу до процесу прийняття рішень для чоловіків і жінок є однією з важливих умов розбудови в Україні правової держави.

За роки незалежності проблематика гендерної рівності не стала пріоритетною в процесі творення українського суспільства. Тому, незважаючи на всі раніше підписані міжнародні документи та прийняту Конституцію України, відповідний закон і укази, гендерна асиметрія залишається найбільш характерною рисою мезо- та особливо макрорівня влади в українському суспільстві.

Як свідчать результати досліджень, проведених протягом останніх десяти років в Україні, гендерна нерівність за цей період практично не зменшилася. Якщо і відбувалося «поліпшення становища жінок», то виключно в рамках загального адаптаційного процесу пристосування населення до нових соціально-економічних умов існування.

Суспільство, що перебуває в такій глибокій кризі, у якій є нині Україна, не може не відчувати потреби у примноженні внеску жінок у вирішення загальносуспільних проблем. Навпаки, воно просто зобов'язане сприяти ширшому залученню жінок до всіх форм громадської та політичної активності і має задля цього зробити такі кроки:

- домогтися полегшення побуту і поліпшення матеріального становища сімей (зменшення тягаря побутової завантаженості обох статей, але в першу чергу жінки), поліпшення охорони здоров'я, вдосконалення громадських форм виховання і догляду дітей в дитячих садках, освітнього та виховного процесу в школах;

- крок за кроком долати стереотипи патріархального суспільства щодо «нормального» розподілу сімейних та суспільних функцій, видів творчої та рутинної побутової роботи за гендерною ознакою;

- сприяти утвердженню рівномірного розподілу сімейних обов'язків між подружжям як норми суспільного життя.

- усувати будь-які явні і приховані форми дискримінації жінок – на роботі, в житті і політиці;

- використовувати правові та організаційно-політичні заходи для забезпечення рівного доступу жінок до процесу прийняття рішень.

Ініціатива та основні зусилля мають виходити від самих громадян. Це стосується не лише жіночих, а й усіх громадських організацій, які, наштотвхуючись на нерозуміння влади, повинні не обурюватись, а боротись. Для цього у їх розпорядженні є такі канали впливу і засоби:

- формування громадської думки через ЗМІ;

- вплив на законодавчий процес через своїх представників у парламенті, через лобістські групи та через масові акції;

- вплив на владні структури в цілому (не зайвою, наприклад, є спроба мати своїх людей у виконавчих структурах та в органах місцевого самоврядування);

- формування іншого ставлення до суспільної ролі жінки у школі та в процесі домашнього виховання – це виховний та освітній напрям, який чи не найбільше має працювати на перспективу;

- активна співпраця з міжнародними організаціями щодо просування гендерної рівності в українській політиці;

- використання ресурсів міжнародних фондів з метою подолання місцевих проблем і окремих перешкод на шляху до гендерних перетворень в Україні;

- розробка власних ініціатив і участь у всіх стадіях міжнародних програм розвитку;

- активне вивчення досвіду інших країн у ствердженні гендерної рівності і пристосовування його до українських реалій.

На найближчу перспективу бачимо такі реальні кроки:

- аналітичній доповіді «Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна» надати статусу нормативного документа та зробити його обов'язковим до виконання;

- для вдосконалення гендерної політики змінити нормативно-правову базу згідно із Законом «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» та Указом Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», для чого мають докласти зусилля як держава, так і суспільство загалом;

- у найкоротший термін опрацювати Концепцію гендерного розвитку українського суспільства;

- сформулювати Державну програму (Національний план дій) на 2006–2015 роки – з баченням утвердження гендерної рівності в українському суспільстві;

- усіма можливими засобами сприяти поступовому просуванню і, врешті, забезпеченню не менше 1/3 жінок у складі уряду, а також на посадах голів обласних та районних державних адміністрацій;

- сприяти включенню жінок (на менше 1/3) на прохідні позиції партійних виборчих списків на наступних виборах до Верховної Ради, в обласні та місцеві органи влади;

- з нових позицій підійти до підготовки чергової періодичної доповіді в Комітет ООН про виконання Україною Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, двадцятип'ятиріччя ратифікації якої відзначається цього року (термін подання – 2006 рік);

- підтримувати громадські ініціативи, спрямовані на зміну свідомості суспільства у напрямі гендерної толерантності, формування гендерної культури, подолання усталених стереотипів щодо ролі й місця жінок у соціумі загалом та у політиці зокрема.

Final Notes

These speeches, which were presented at the seminar and which constitute the basis of this collection of texts, have touched upon a series of questions that greatly affect the process of Ukraine's approaching the state of gender equality. The analysis of realities of gender relations in Ukraine on the national and local levels gave an opportunity to reveal the gist and reasons for the current situation and to find the main ways for overcoming it.

Making a generalization, it can be said that one of the main reasons for gender equality not having gained political meaning in Ukrainian society is the fact that it has not been understood as a part of the process of democratization and realization of human rights. Despite the long cooperation within the European Council and proclaimed course of European integration, our country has not achieved the level of European standards in the sphere of gender equality. Gender transformations in political and legal spheres and in the society altogether are a complicated and long process. At the same time, ensuring equal access to the process of decision making for men and women is one of the important conditions for building legal state in Ukraine.

During the years of independence the problems of gender equality have not become a priority in the process of forming Ukrainian society. That is why, regardless the Constitution of Ukraine, a number of edicts, and all the international documents signed before, gender asymmetry is still the characteristic feature of micro and especially macro level power in Ukrainian society.

The results of the research that has been carried out over the last ten years show that gender inequality during this period has not significantly decreased. Even if «improvement to the state of women» took place, it happened only in the framework of general adaptation processes and people's adjusting to new social and economic conditions.

Ukrainian society, being in such a deep crisis, cannot help feeling the need for increasing women's contribution to solving the global social problems. It simply must promote women's mobilization in all forms of social and political activities and for this reason, it should:

- Achieve facilitation of general mode of life and improvement of welfare standards for families (decreasing the burdens of everyday chores for both genders, but first of all for women), improve-

ment of healthcare standards, public forms of childcare in kindergartens and educational processes at schools.

- Step by step, overcome stereotypes of patriarchal society concerning «normal» division of family and social functions, types of creative and routine everyday work regarding gender; promote equal division of chores between spouses as a norm of social life.

- Eliminate any evident or hidden form of discrimination of women – at work, in life and politics; use legal and organizational measures to ensure women's equal access to decision making.

Initiative and main efforts should come from the citizens themselves. This concerns not only women's, but all non-governmental organizations, which should react to the misunderstandings of the authorities with struggling mobilization rather than indignation. For this purpose they have the following channels of influence:

- form public opinion through mass-media;
- influence upon the legislative process with the help of their representatives in the parliament, lobbyist groups and mass actions;
- influence upon governmental structures in general (for example, it is useful to have their «own» people in executive structures and local authorities);
- talkitи about the perspective form another attitude to the social role of a woman at school and in the process of home educating,
- actively cooperate with international organizations for promoting gender equality in Ukrainian politics, use accessible international funds to solve local problem and specific obstacles to gender transformations in Ukraine, come with own initiatives, and participate in all phases of international development projects, actively study the experience of other countries in promoting gender equality and adopt it to Ukrainian realities.

For the closest perspective, the following steps can be taken:

- Give the status of the normative document to the analytical speech «The Millennium Goals of The Development: Ukraine» and make its implementation obligatory.
- To perfect gender policy, the state and the society should combine their efforts concerning the changes in the legislative basis according to the law «About ensuring equal rights and opportunities for women and men» and the edict of the President of Ukraine «About perfecting the work of central and local organs of

executive power concerning ensuring equal rights and opportunities for women and men».

- Work out in the shortest term the Concept of Gender Development of Ukrainian Society.

- Form the State Program (the National Plan of Actions) for guaranteeing gender equality in Ukrainian society in 2006–2015.

- By all possible means promote women's empowerment and finally ensure not less than 1/3 of women in the government, and also on the positions of the heads of regional and district state administrations.

- Promote women's insertion (not less than 1/3) to the electoral lists during the elections to Verkhovna Rada, regional and local authorities.

- Approach from the new positions the preparation of the periodical report to the UN Committee on Ukraine's implementing the Convention about elimination of all forms of discrimination against women (the 25th anniversary of ratification of the Convention is celebrated this year) (the term – 2006).

- Support civil initiatives aimed at changing the consciousness of society towards gender tolerance, forming gender culture, and overcoming formed stereotypes about the role and place of a woman in society and politics.

**ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ:
міжнародний досвід для України**

*За загальною редакцією:
Яни Свердлюк (Норвегія)
та Світлани Оксамитної (Україна)*

За матеріалами міжнародного наукового семінару
«Жінки в політиці: міжнародний досвід для України»,
Київ – НаУКМА – 7 жовтня 2005 року

**WOMEN AND POLITICS IN UKRAINE:
Benefiting from International Experience**

Jana Sverdljuk & Svitlana Oksamytna [eds.]

Conference Proceedings Women and Politics
in Ukraine: Benefiting from International Experience
Kyiv – NaUKMA – 7 October 2005

Головний редактор	<i>Гайдук Н. М.</i>
Редактор	<i>Радванська Н. О.</i>
Художнє оформлення та комп'ютерна верстка	<i>Молодід Л. В.</i>
Коректор	<i>Сікорська Л. Л.</i>

Підписано до друку 13.VI 2006 р. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Ньютон. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 15,81. Тираж 500 пр. Зам. № 6-56.

Оригінал-макет виготовлений ТОВ «Атіка»,
04060, Київ-60, вул. М. Берлінського, 9.

Свідоцтво про видавничу діяльність і розповсюдження
видавничої продукції: Серія ДК № 216 від 11.X 2000 р.,
видане Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України.

Надруковано ТОВ ВПФ «МЕГА» 01004, м. Київ-4, вул. Толстого, 5А/57.